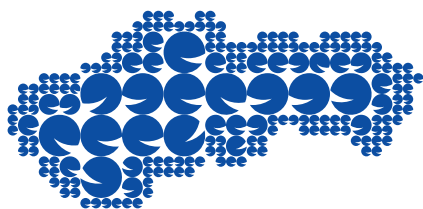

SLOVENSKÁ REČ

78 • 2013 • 3 – 4

**ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKÉHO JAZYKA
ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV**

SLOVENSKÁ REČ

Časopis pre výskum slovenského jazyka.
Založený v roku 1932. Orgán
Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie vied

SLOVAK SPEECH

Journal for the Slovak Language Research.
Founded in 1932. Published by Ľudovít Štur
Institute of Linguistics,
The Slovak Academy of Sciences

HLAVNÝ REDAKTOR

Slavomír Ondrejovič

EDITOR-IN-CHIEF

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Jana Wachtarczyková

EXECUTIVE EDITOR

REDAKČNÁ RADA

Ján Bosák (Bratislava), Klára Buzássyová (Bratislava), Juraj Dolník (Bratislava), Ľubomír Ďurovič (Lund – Švédsko), Miroslav Dudok (Bratislava), Ján Findra (Banská Bystrica), Siniša Habijanec (Záhreb – Chorvátsko), Björn Hansen (Regensburg – Nemecko), Martina Ivanová (Prešov), Ľubomír Kralčák (Nitra), Mark Lauersdorf (Kentucky – USA), Milan Majtán (Bratislava), Jozef Mlacek (Bratislava), Martin Ološtiak (Prešov), Oľga Orgoňová (Bratislava), Matej Považaj (Bratislava), Ján Sabol (Košice), Daniela Slančová (Prešov), Pavol Žigo (Bratislava)

EDITORIAL BOARD

REDAKTORKA

Anežka Krausová

ENGLISH LANGUAGE

ANGLICKÝCH TEXTOV

EDITOR

TECHNICKÝ REDAKTOR

Vladimír Radik

LAY OUT

Periodicity

Vychádza 6 čísel 3 x ročne

Periodicity

Published 6 issues, 3 times per year

Adresa redakcie

813 64 Bratislava, Panská 26, Slovensko,
tel. +421-2-54431756, e-mail: slovenska.rec@juls.savba.sk, www.juls.savba.sk

Address of editor's office

Elektronická verzia časopisu je dostupná na

The electronic version of journal is available at
<http://www.juls.savba.sk/ediela/sr/>

Informácie o predplatnom podáva a objednávky prijíma redakcia

Subscription information and booking are received by editor's office

Výhradný distribútor na Slovensku

SAP – Slovak Academic Press s. r. o., Bazová 2, 821 08 Bratislava.
E-mail: sap@sappress.sk, www.sappress.sk. Registračné číslo 7089.

Distributed in Slovak Republic by

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje

SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia,
tel.: +421-2-63839472, fax: +421-2-63839485, e-mail: info@slovart-gtg.sk.

Foreign orders executed by

Časopis je v predaji v kníhkupectve Veda

Štefánikova č. 3, Bratislava

The journal available at Veda bookshop

Design

Návrh a grafické spracovanie obálky

Jana Wachtarczyková, Martina Cebacauerová

and cover design graphic processing by

ISSN 0037-6981 (tlačená verzia)

EV 3695/09

ISSN 1338-4279 (verzia online)

Toto dvojčíslo vyšlo v auguste 2013

ŠTÚDIE A ČLÁNKY / STUDIES AND ARTICLES

131 – 151 Existencia a funkcia vidových trojíc v slovenčine

The Existence and Function of Aspectual Triplets in Contemporary Slovak

Alexandra Jarošová – Miloslava Sokolová

DISKUSIE A ROZHLEDY / DISCUSSIONS AND HORIZONS

152 – 173 „Pošli bližšie info o detoxe a botoxe. Foto vítané.“ (2.časť)

“Please Send Me More Info About Botox and Detox. A Photo Appreciated.”

Notes on Productivity and Morphological Status of Clippings and

Abbreviations in Slovak. Part Two

Miroslava Gavurová

174 – 186 Terminologická reflexia komunikácie v súkromnej sfére vo vzťahu

k hovorovému štýlu a jemu blízkym javom – niekoľko úvah a poznámok

Terminological Reflexion of the Communication in a Private Sphere in Relation to the Colloquial Style and the Phenomena Related to It – a Few Reflections and Notes

Martina Bodnárová

187 – 201 Sociálno-etický aspekt kódexu Magdeburského práva v oblasti

zabezpečenia žien (Právne postavenie ženy v stredovekom práve)

Social-Ethical Aspect of Magdeburg Law Regarding Benefits for Women (Legal Statue of Women within the Medieval Law)

Rudolf Kuchar

202 – 208 Písanie poľských grafém v médiách alebo keď menej znamená menej

Spelling of Polish Graphemes in Media or When Less Means Less

Jana Wachtarczyková

SPRÁVY / REPORTS

209 – 211 Cyklus prezentácií a praktických seminárov Vyhľadávanie v Slovenskom národnom korpuse

Presentations and Workshops Querying the Slovak National Corpus

Katarína Gajdošová

RECENZIE / REVIEWS

212 – 224 Žirna ratolesť slovenčiny z Nadlaku

A Fruitful Slovak Sprout from Nadlak

Miloslav Smatana

225 – 230 Výrazný príspevok k odhaľovaniu fenomenológie jazyka

A Significant Contribution to Uncovering Language Phenomenology

Ivor Ripka

- 231 – 235 **Významný príspevok k opisu intenčno-valenčného potenciálu v slovenčine**
A Substantial Contribution to the Description of Intentional-valence Potential in
Slovak
Mária Imrichová

KRONIKA / CHRONICLE

- 236 – 241 **Druhé významné životné a pracovné jubileum profesora Pavla Žiga. (Na jubilantovu šesťdesiatku)**
Professor Pavol Žigo's Second Significant Life and Work Jubilee
(Jubilant's 60')
Ivor Ripka

- 242 – 248 **Životné jubileum docentky Ľudmily Liptákovej**
Lecturer Ľudmila Lipták's Life Jubilee
Luba Sičáková

- 249 – 249 **Ján Hollý sa narodil pre 100 rokmi**
Ján Hollý was Born 100 Years Ago
Slavomír Ondrejovič

- 250 – 251 **Profesor Ján Matejčík by bol oslávil osemdesiatku**
Professor Ján Matejčík would have Celebrated his 80'
Jaromír Krško

ROZLIČNOSTI A ROZHOVORY

- 252 – 254 **Hollywoodsky či hollywoodský?**
Hollywoodsky or hollywoodský?
Slavomír Ondrejovič

ZÁPISNÍK BIBLIOGRAFA / BIBLIOGRAPHER'S NOTES

- 255 **Sokolová, Miloslava – Ološtiak, Martin – Ivanová, Martina a kol.: Slovník koreňových morfém slovenčiny. III. vydanie**
Martina Ivanová
- 256 **Sokolová, Miloslava – Mirosławska, Wirginia – Vojteková, Marta – Kyseľová, Miroslava: Slovenčina a polština**
Martina Ivanová

Redakčná poznámka

V čísle 3 – 4 časopisu Slovenská reč sme štúdiu Teoreticko-metodologické otázky spracovania valencie slovenských slovies od autoriek M. Ivanovej, M. Sokolovej a M. Kyseľovej uverejnili vo verzii pred finálnou korektúrou a zapracovaním pripomienok recenzenta. V elektronickej podobe tohto istého čísla na našej webovej stránke je však už dostupná predmetná štúdia vo svojej konečnej verzii. Za omyl sa autorom aj čitateľom ospravedľujeme.

Profesorovi Pavlovi Žigovi pri príležitosti jeho životného jubilea s poďakovaním za jeho cenný vklad do mnohých oblastí lingvistiky a so želaním, aby sa mu v plnom zdraví podarilo naplniť všetky predsavzatia v oblasti výskumu, vrátane tých, ktoré láskavo nazýva svojou trinástou komnatou.

EXISTENCIA A FUNKCIA VIDOVÝCH TROJÍC V SLOVENČINE

Alexandra Jarošová* – Miloslava Sokolová**

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 813 64, Bratislava – Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
17. novembra 1, 080 78 Prešov*

JAROŠOVÁ, A., SOKOLOVÁ, M.: The Existence and Function of Aspectual Triplets in Contemporary Slovak. In: Slovak Speech, 2013, vol. 78, no. 3-4, p. 131-151.

Abstract: In the first part of our paper, we delimit the aspectual triplets from other types of “more-than-two-members” aspectual correlations resulting from descriptions based on (1) mixing two different levels of lexical abstraction – the level of a polysemous lexeme and the level of particular sense, e.g. **miešať sa** {sense 1 [to interpose IMPERFECTIVE]} : **zamiešať sa** [PERFECTIVE], **miešať sa**; {sense 2 [to mingle INTRANSITIVE IMPERFECTIVE]} : **zmiešať sa** [INTRANSITIVE PERFECTIVE] → **miešať sa** : **zamiešať sa** / **zmiešať sa**; or (2) the existence of two perfective co-variants (synonyms with different prefixes but identical meanings), e.g. **červenieť** [to grow red IMPERFECTIVE] : **očervenieť** / **sčervenieť** [to turn red PERFECTIVE].

In the second part of the study, three groups of Slovak aspectual triplets are being analyzed: (1) deadjectival verbs: **zosilnieť** [to grow stronger PERFECTIVE] : **silnieť** [DE-PREFIXED IMPERFECTIVE], **zosilnievať** [SECONDARY IMPERFECTIVE]; (2) aspectual sets containing a semelfactive verb with the -núť suffix, i.e. “quasi-triplets” with two uncompetitive perfectives: **cengat'** [to jingle IMPERFECTIVE] : **zacengat'** [PERFECTIVE], **cengnúť** [to jingle once PERFECTIVE]; and (3) derivationally non-specified verbs: **rozdeliť** [to split PREFIXED PERFECTIVE] : **deliť** [PRIMARY IMPERFECTIVE], **rozdeľovať** [SECONDARY IMPERFECTIVE]. The aspectual triplets often appear on the first level of lexical abstraction, which we call “contextual

* Príspevok bol vypracovaný v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0018/11 SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA – 4. etapa (koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým súvisiaci lexicologicko-lexikografický výskum).

** Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantov: The European Network on Word Structure. Cross-disciplinary approaches to understanding word structure in the languages of Europe – NetWordS a VEGA 1/0252/12 Morfosyntaktické a lexikálne parametre kolokácií v slovenčine.

sense” (the sense associated with one of its stereotypical collocational patterns). In some types of aspectual triplets, the prefixed perfective (e.g. **rozdeliť** [to split]) seemingly decomposes and forms, depending on the context, two aspectual pairs, e.g. **deliť** – **rozdeliť** and **rozdeliť** – **rozdeľovať**. In case of certain contextual senses these pairs may overlap (the two imperfectives are mutually substitutable) and create an aspectual triplet.

The causes of the formation of aspectual triplets include both content strategy needs and morphological potential for completion of secondary imperfectives, theoretically from each prefixed perfective.

Key words: Slovak language, verbal aspect, “more-than-two-members” aspectual correlations, aspectual triplets

V štúdiu¹ nastoľujeme problematiku aspektuálne usúvzťažnených trojíc (napr. *deliť* – *rozdeliť* – *rozdeľovať*) so zámerom pochopiť v súvislosti s výskumom verbálneho aspektu v slovenčine v spolupráci s Pavlom Žigom (Sokolová – Žigo, 2013) zmysel existencie viacerých aspektovo usúvzťažnených foriem. Východiskovým materiálom štúdie sú slovesá z dvoch vydaných zväzkov SLOVNÍKA SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA (2006; 2011; ďalej SSSJ) a z neúplného konceptu pripravovaného tretieho zväzku (spolu 7 828 verbálnych lexém), ktoré vyselekoval a do excelovského súboru pripravil V. Benko. Naše úvahy smerujú k formulovaniu zásad pre spracovanie týchto aspektových korelácií v SSSJ.

1. VZŤAH LEXÉMY, LEXIE A KONTEXTOVEJ LEXIE

Vidové dvojice napríklad v prípade primárnych nedokonavých a prefixálnych dokonavých slovies sa vytvárajú na úrovni lexie² a vyplývajú z rozličnej sémantiky každej lexie. Fungovanie/nefungovanie vidovej korelácie – či už ju chápeme ako dve korelované lexie alebo dve korelované lexikálno-gramatické formy jednej lexie – prebieha dokonca až na úrovni slovných spojení, teda na úrovni významového odtienku, ktorý môžeme chápať ako kontextovú lexiu, napr. (*čistiť* si topánky kefou – *vyčistiť* / *očistiť* si topánky kefou; ale: *čistiť* si topánky podupaním, aby z nich spadol sneh / blato – *očistiť* / **vyčistiť* si topánky podupaním)³. Tento pojem sa ukazuje užitočný, a preto s ním budeme pracovať. Kontextová lexia je lexikálnosémantický variant le-

¹ Ďakujeme anonymnému posudzovateľovi našej štúdie za rad cenných návrhov a pripomienok, ktoré pomohli zlepšiť kvalitu textu ako z vecnej, tak aj z formálnej stránky.

² Aj na význam jednovýznamovej lexémy môžeme nazerať ako na lexiu.

³ Sloveso *očistiť* má dva významy, ktoré majú priepustnú hranicu: 1. zbaviť nečistoty a 2. odstrániť z povrchu. Zbavovanie sa nečistoty (1. význam) sa často týka povrchu objektu a odstraňovanie látky z povrchu (2. význam) môže mať charakter čistenia. Sú typy čistenia, ktoré nemôžu vzhľadom na fyzickú podobu objektu a jeho účel prebiehať inak ako na povrchu. Aj tieto situácie môžu byť opísané pomocou oboch slovies – *očistiť* aj *vyčistiť*; porov. uvedený príklad *vyčistiť* / *očistiť* si topánky kefou alebo vety zo SNK, v ktorých je použité sloveso ako sloveso *očistiť*, tak aj sloveso *vyčistiť* priamo s kolokátom *povrch*. Pokiaľ však kontext „vysvieti” sému „z povrchu” ako dominantnú pre určitú situáciu, potom sa táto situácia opisuje len pomocou lexie *očistiť*{2} „odstraňovať z povrchu” a nepripúšťa perfektívny kovariant *vyčistiť*.

xie podmienený určitým typovým kontextom. Tento variant sa spravidla (závisí to od typu slovníka) nepremieta do štruktúry polysémickej lexémy ako samostatná lexikograficky vymedzená jednotka⁴. Na našom materiáli (7 828 verbálnych jednotiek) možno ilustrovať vzťahy medzi lexémami a lexiami a takisto existenciu variantných lexém (*kovať/kut', odvšiviť/odvšivaviť*), ktoré – v prípade, že vstupujú do vidových vzťahov – vytvárajú nadpárové korelácie, napr. dok. *odoprieť* – nedok. *odpierat'/odopierat'*; dok. *doplniť* – nedok. *doplňat'/doplňovať* (bližšie Sokolová, 2011b).

Tabuľka 1. Vzťah medzi lexémami, lexiami a variantmi

Počet lexii v lexéme	Výskyt lexém s daným počtom lexii	Variantné lexémy	z toho a) Lexikálne a iné varianty	b) Aspektové varianty (variovanie modifikačných morféme)
1	4710	264	188 – napr. <i>červiviet'/červaviet'</i>	76 – napr. <i>dokončievať'/dokončovať', dosládzat'/dosladzovať'</i>
2	1930	108	77 – napr. <i>d'obat'/d'ubat'</i>	31 – napr. <i>obsypat'/obsypávať', dobudovávať'/dobuďovať'</i>
3	691	30	19 – napr. <i>cengat'/cingat'</i>	11 – napr. <i>doplňat'/doplňovať', odbehovať'/odbehávať'/odbehúvať'</i>
4	231	12	9 – napr. <i>crkat'/crkáť'</i>	3 – napr. <i>naplňat'/naplňovať', dobehovať'/dobeťovať'/dobeťovať'</i>
5	206	2	0	2 – <i>odčítovať'/odčítavať', odpadať'/odpadávať'</i>
6	38	2	1 – <i>čl'apkat'/čliapkať'</i>	1 – <i>obsadzovať'/obsádzať'</i>
7	20 – napr. <i>čítať', obzerať'sa</i>	0	0	0
8	12 – napr. <i>blokováť', mastiť'</i>	0	0	0
9	14 – napr. <i>hnať', chodiť'</i>	0	0	0
10	9 – napr. <i>behať', česať'</i>	0	0	0
11	6 – <i>dostávať', chytat', ležať', môcť', naložiť', odskočiť'</i>	0	0	0

⁴ Lexia je dvojstranná jednotka, ktorej výrazová stránka je totožná s formou lexémy (a teda aj formou ostatných lexii) a obsahovú stránku tvorí seméma, jeden z významov viacvýznamovej lexematickej štruktúry (pozri aj poznámku 1). Kontextová lexia ako jednotka, ktorá stojí najbližšie k empirickej rovine výskytu slova v konkrétnom texte, je tiež dvojstranná jednotka. Jej význam je v porovnaní s lexiou špecifickejší, viac kontextovo podmienený.

12	6 – <i>letieť, nechať, odstaviť, odstrániť, odstraňovať</i>	0	0	0
13	1 – <i>dávať</i>	0	0	0
14	2 – <i>chytiť, набраť</i>	0	0	0
15	2 – <i>dať, dochádzať</i>	0	0	0
18	1 – <i>ísť</i>	0	0	0
20	1 – <i>dôjsť</i>	0	0	0
22	1 – <i>držať</i>	0	0	0

Z tabuľky vidno, že frekventované slovesá s vysokým počtom lexíí (nad šesť) nemajú varianty ani lexikálne, ani morfológické. Najviac variantov je pri lexémach s jedným významom, pričom prevažujú lexikálne varianty (s rozdielmi fonematického typu – *crkať/crkať*) nad morfológickými (188 : 76), bližšie Jarošová, 2009. Najviac lexém má jeden význam, s nárastom počtu lexíí klesá počet slovies. Najvyšší počet lexíí v súbore pri jednom slovese je 22 pri *držať*, 20 pri *dôjsť*, 18 pri *ísť*. Z analyzovaného súboru lexém je len pri 3 411 lexémach odkaz na vidové náprotivky. To znamená, že pri cca 3 411 lexémach môžeme uvažovať o vidovej korelácii a pri 4 417 lexémach o jednovidových slovesách (imperfektívach aj perfektívach tantum). Najčastejšie majú lexémy jeden vidový náprotivok, čo značí, že aj pri polysémnych verbách sa tento náprotivok vyskytuje vo všetkých lexiách, napr. 12 lexíí verba *odstrániť* má ako vidový náprotivok formu *odstraňovať*. 483 lexém má viac ako jeden vidový korelát, čo značí že na úrovni lexémy sa pri nich nevytvára vidová korelácia 1 : 1, ale nadpárové korelácie. Keďže vidové korelácie sa vytvárajú pri polysémnych verbách na úrovni lexíí, časť lexíí môže mať spoločný korelát a niektoré majú odlišný korelát. V rámci jednej lexémy môžu byť lexie, ktoré nemajú vidový náprotivok, teda fungujú ako imperfektíva tantum (IT), napr. *boriť sa*{3} „predierať sa čím/v čom“, *boriť sa*{5} „zápasíť s čím“, resp. ako perfektíva tantum (PT), napr. *dobehnúť*{5} „oklamať niekoho“. Krajným prípadom je situácia, keď každá lexia verbálnej lexémy má odlišný vidový korelát. Ako ilustráciu asymetrických aspektuálnych korelácií na úrovni lexémy môžeme uviesť príklad s východiskovou nedokonavou formou (čísla v zátvorke značia jednotlivé významy slovesnej lexémy v množstve a poradí uvedenom v SSSJ): ndk. „*blokovať*{1} – {8}“ → dok. k {1} – {5} *zablokovať*; dok. k {6} – *nablokovať*; dok. k {7}, {8} 0 (IT); ndk. „*boriť sa*{1} – {6}“ → dok. k {1} *zboriť sa*; dok. k {2} – *zaboriť sa*; dok. k {4} – *preboriť sa*; dok. k {3}, {5}, {6} – 0 (IT). Na úrovni lexémy teda nie je nadpárový typ vidovej korelácie ničím výnimočným: „*miešať sa*“: *zamiešať sa*, *zmiešať sa*, *pomiešať sa*; na úrovni lexie však korelácie smerujú k symetrii, teda každá lexia má spravidla jeden vidový náprotivok: „*miešať sa*{1}“ – dok. *zamiešať sa*; „*miešať sa*{2}“ – dok. *zmiešať sa*; „*miešať sa*{3}“ – dok. *pomiešať sa*.

Ak necháme bokom asymetrické vidové korelácie na úrovni lexémy (typ „*miešať sa*“), môžeme konštatovať, že varianty z tabuľky 1 typu *dokončievať/dokončovať* a vzťah typu „*čistiť (topánky kefou)*: *vyčistiť, očistiť*“⁵ ukazujú na ďalšie asymetrické vzťahy medzi vidovo usúvzťažnenými členmi v rámci lexémy⁶ a v rámci (kontextovej) lexie⁷.

2. VIACČLENNÉ ASPEKTOVÉ KORELÁCIE

Pri posudzovaní viacčlenných korelácií máme na pamäti, že morfológicky ideálnym nástrojom na plnenie základnej funkcie aspektových korelácií – kompletizovať inventár modálno-temporálnych gramém daného slovesa (Sokolová, 2009; Žigo, 1997; 2010) – je vidová dvojica. Tá vzniká z primárnej formy, ak si to vyžaduje frekvencia verbálnej lexémy a ak tomu nebráni jej sémantika (bližšie Jarošová, 2013b), a to pomocou vidotvorných prostriedkov (transflexia, sufixácia, prefixácia). Po jej vytvorení vystupuje korelácia ako celok (hyperlema) a zvyčajne blokuje možnosť ďalšieho tvorenia aspektových foriem: *vyrobiť* – *vyrábať* – **uvyrábať*, *robiť* – *urobiť* – **urábať*, *písať* – *napísať* – **napisovať*. Hyperlema sa prezentuje primárnou aspektovou formou bez ohľadu na to, či je nedokonavá alebo dokonavá, porov. „*robiť*“ so sekundárnou formou *urobiť*, resp. „*vyrobiť*“ so sekundárnou formou *vyrábať*. Z nášho doterajšieho výskumu vyplýva (Sokolová, 2011a), že primárne formy v aspektových koreláciách (*robiť*, *písať*, *vyrobiť*; *zdražieť*, *zosmutnieť*) majú v textoch zvyčajne vyššiu frekvenciu než sekundárne formy⁸ (*urobiť*, *napísať*, *vyrábať*). Ak má vidová korelácia viac než dva členy, označuje sa to aj ako vidová trojica. Vysoký počet takto vyčlenených vidových trojíc v jazykoch je však diskutabilný. Na príčine sú najmä dva faktory: 1. nediferencuje sa úroveň lexémy a lexie (Jarošová, 1992), a teda trojice sa vyčleňujú na základe lexémy, a nie lexie (porov. typ „*miešať sa*“), 2. nediferencujú sa nadpárové konkurenčné formy perfekta utvorené k primárnej imperfektívnej lexii, resp. monosémickej lexéme (typ „*čistiť*{1}“ (zbavovať špi-

⁵ Formy *vyčistiť* a *očistiť* hodnotíme vo vzťahu k primárnemu imperfektívu *čistiť*{1} ako perfektívne kovarianty. Z lexikologického hľadiska nejde o varianty, ale o slovotvorné synonymá (Jarošová, 2009, s. 105).

⁶ Na tejto úrovni budeme dvojčlennej vidovej paradigme hovoriť „hyperlema“ (Jarošová, 2013a). Pre komplex dokonavej a nedokonavej lexémy s čiastočným alebo úplným paralelizmom významových štruktúr (semém) sa ako prvý ponúka termín „hyperlexéma“. Toto pomenovanie je už v lexikológii obsadené, pretože J. Filipec (Filipec – Čermák, 1985, s. 28 – 29) ním označuje polysémickú lexému, „lexému-typ“ v opozícii k monosémickej lexéme – lexii. Názov „hyperlema“ skôr než komplex dvoch lexém evokuje chápanie „jednotka reprezentujúca, zastupujúca slovo so všetkými jeho gramatickými tvarmi“.

⁷ Vidový komplex na úrovni dvojstrannej monosémickej jednotky označujeme ako „hyperlexiu“, napr. *miešať sa*{2}/*zamiešať sa*.

⁸ Zdanlivé výnimky z tohto pravidla vysvetlilo takmer vždy dodatočné skúmanie primárnych a sekundárnych foriem. Pri korelácii *predstaviť* → *predstavovať* je napr. vyšší výskyt imperfektívnej formy spôsobený 4. statickou lexiou („byť, tvoriť, reprezentovať“), porov. KSSJ. Po jej odrátaní sa prvé tri lexie nevyvíjajú uvedenému pravidlu o vyššom zastúpení primárnych foriem.

ny) – *očistiť/vyčistiť*; porov. aj Tichonov, 1998: *gubit' – pogubit'/zagubit'/zgubit', stirať – postirať/vystirať*). Tieto nadpárové konkurenčné perfektíva (*vyčistiť/očistiť*, podobne aj *sčervenieť/očervenieť* vo vzťahu k *červenieť*) tvoria istú paralelu k vyššie spomínaným konkurenčným morfológickým variantom v rámci sekundárnych imperfektív. Ide o prípady, keď sa k primárnej dokonavej forme vytvárajú 2 až 4 sekundárne nedokonavé formy s príponami, ktoré sú v konkurenčnom vzťahu (kovarianty), porov. *-ať/-ovať/-ávať*: *doplňať/doplňovať, odbiehať/odbehovať/odbehávať/odbehúvať* (Sokolová, 2011b). Vznik kovariantov sa dá v rámci **vidovej dvojice (VD)** vysvetliť ako výsledok protichodne pôsobiacich faktorov pri distribúcii konkurenčných synonymných vidotvorných prostriedkov sekundárnej imperfektivizácie, bližšie Jarošová, 2009; Sokolová, 2011b⁹. Nadpárové formy obidvoch typov (perfektívne aj imperfektívne kovarianty) od vidových trojíc odlišujeme. V tomto príspevku neriešime ani typ biaspektuálnych slovies s dotvoreným prefixálnym perfektívom, napr. *defraudovať* (dok.) – *defraudovať* (nedok.) – *zdefraudovať*.

3. VIDOVÉ TROJICE (VT)

Nadpárových foriem na abstraktnej úrovni lexémy je podstatne viac než trojíc (Tichonov, 1998: *syret' – otsyret' – otsyrevat'*), ktoré sú objektom výskumu tohto príspevku. V slovenčine je VT ešte menej než v ruštine, porov. Petruchina, 2012, s. 90 – 100: *gruppировать – sgruppировать – sgruppировывать, брошировать – sброшировать – sброшировывать, шкурить – сошкурить – сошкуривать, валить* (vo význame „rúbať“) – *свалить – сваливать, брить – сбрить – сбривать, тануть* (napr. paplón zo spiacieho) – *стануть – стáгивать, jest' – съест' – съедаť, строить – выстроить – выстраивать, читать – перечитать – перечитывать, стопать – застопать – заstopывать; путать – запутать – запутывать*. Z tohto dôvodu sme svoj výskumný inventár VT doplnili z MORFEMATICKÉHO SLOVNÍKA SLOVENČINY (1999) a z odbornej literatúry. Trojice vznikajú vtedy, keď brzdiaci mechanizmus vo VD nefunguje ako pri *писаť – написать – *написовать* a od sekundárnej formy sa vytvorí ďalšia vidovo odlišná sekundárna forma, napr. *делить – rozdeliť – rozdeľovať, plniť – наполнить – наполнять/naplňovať, храдить – nahradiť – nahradzovať/nahrádzat', палиť – spáliť – spaľovať, пучнуть – опучнуть – опúchať, мразить – zmraziť – zmrazovať, рушить – вырuшить – vyrušovať* (niekoľko príkladov v prácach Smirnov, 1970, s. 84 – 85 a Sekaninová, 1980, s. 28; problematiky vidových trojíc v češtine sa dotýkajú napr. práce Poldauf, 1954; Kopečný, 1956, 1962; Nübler, 1992; Janka, 1999; porovnávanie vidových trojíc v ruštine a češtine v monografii Petruchina, 2012). Našou úlohou je zistiť, kedy a prečo vznikajú vidové trojice v slovenčine a akú funkciu plnia. Súčasťou vidovej trojice je primárna aspektová forma súvisz'ážnená so sekundárnou (často perfektívnou) formou,

⁹ Variantnosť medzi prefixáciou a sufixáciou, resp. prefixáciou a transflexiou vylučuje už fakt, že sa využívajú v opačných funkciách (prefixácia slúži perfektivizácii formy, kým sufixácia a transflexia slúži imperfektivizácii formy). Za prostriedok „čistej“ perfektivizácie sa pokladá len výnimočne aj sufix *-núť* (Peciar, 1978, s. 396).

ktorá si ďalej vytvára bežnými vidotvornými prostriedkami ďalšiu sekundárnu formu. Z príkladov sme ako nepravé trojice vylúčili aj trojčlenné korelácie majúce pri jednom člene hviezdíčku naznačujúcu zastaranosť, nefrekventovanosť, príznakovosť: **myť – umyť – umývať*, *hromadiť – nahromadiť – *nahromad’ovať*, **mrieť – umrieť – umierať*; pre češtinu uvádza W. Janka (1999) „trojice“ ako **pojit – spojit – spojovat*, **chýlit – schýlit – schylovat*, *krčiť se – skrčiť se – *skrčovat se*.

Získané typy vidových trojíc v slovenčine interpretujeme v troch skupinách, osobitne deadjektíva (bližšie aj Sokolová, 2012); osobitne typy s formou *-núť* a osobitne ostatné heterogénne verbá. Členy takýchto VT sme skúmali v Slovenskom národnom korpuse (verzia prim-5.0-public-all; ďalej SNK). SNK a internet umožňuje skúmať VT komplexne až po úroveň kontextovej lexie. Pri korpusovom výskume kontextových lexií sme vychádzali z najmenej frekventovanej formy a skúmali sme ich kolokáty, ktoré sme následne hľadali aj pri ostatných dvoch formách aspektovej korelácie. Týmto výskumom sme sa usilovali odlíšiť sekundárne formy vo VT, vo VD a ako IT.

3.1. VT s dvoma imperfektívnymi formami pri procesných deadjektívnych verbách

Tri vidovo usúvzťažnené formy nájdeme pri procesných deadjektívnych slovesách so slovotvornou parafrázou „stať sa – stávať sa takým ako adjektívum“. Smer vidotvorby „stať sa → stávať sa“, frekvencia obidvoch foriem a aj diachrónne výskumy nasvedčujú, že primárnou formou pri tomto type slovies je *zosilnieť*, *zblednúť*, nie forma *silnieť*, *blednúť*, ktorá vznikla deprefixáciou, porov. Šlosar, 1981. Keďže deprefixácia je nezvyčajným prostriedkom vidotvorby či slovotvorby, azda aj preto sa v súčasnosti objavujú pri type *zosilnieť* ďalšia málo frekventovaná sekundárna forma vytvorená bežnými vidotvornými prostriedkami (*zosilnievať*) – potenciálne VT.

Tabuľka 2. Typ VT s dvoma imperfektívnymi formami, s centrálnou VD *zosilnieť* → *silnieť* a s konkurenčným málo frekventovaným imperfektívom *zosilnievať*¹⁰

SIF ¹	SNK	PPF (diachrónne)	SNK	Potenciálna SIF ²	SNK
dražieť	75	zdražieť	5124	zdražievať	8
silnieť	2708	zosilnieť	2977	zosilnievať	56
múdriť	48	zmúdriť	525	zmúdrievať	6
temnieť	173	stemnieť	263	stemnievať	6
jasnieť	58	zjasnieť	116	zjasnievať	16
stariť	141	zostariť	85	zostarievať	3
červenieť	553	očervenieť (o človeku)	2108	očervenievať	7
		sčervenieť (o človeku aj o veci)	689	sčervenievať	6

¹⁰ SIF – sekundárna imperfektívna forma, PPF – primárna perfektívna forma, PIF – primárna imperfektívna forma

Kombinovaný typ s centrálnou VD *očerveniet'/sčerveniet'* – *červeniet'* uvedený v poslednom riadku tabuľky poukazuje okrem variantnosti sekundárnych imperfektívnych foriem (SIF¹ a SIF²) aj na variantnosť vidotvorných prefixov *s/-z-* a *o-*.

Aj v zistených typoch VT pri deadjektívach je silná tendencia vytvárať dvojice s frekvenčne najviac zastúpenou perfektívnou formou, najčastejšie *zosilniet'* – *silniet'*. Imperfektívne formy *silniet'* – *zosilnievať'* sú vo vzťahu konkurencie a vytvárajú potenciálne VT. Na príklade *zosilniet'* – *silniet'/zosilnievať'* ukážeme fungovanie sekundárnych foriem deadjektív v texte konkurenčne alebo komplementárne:

a) Používanie obidvoch imperfektívnych foriem. Ako konkurenčné sa nedokonavé formy k *zosilniet'* vyskytujú zriedkavo, a to vo vyhranených kontextoch týkajúcich sa prírodných živlov: *vietor, príliv, búrka zosilnela (silnie/zosilnieva)*; náboženskej problematiky: *cirkev, láska, duch, viera, dobro, zlo silnie/zosilnieva*; niekedy v spojeniach s pomenovaniami z oblasti hospodárstva: *ekonomika silnie/zosilnieva, euro silnie/zosilnieva*. Pri perfektívnom kovariante *očerveniet'* funguje popri forme *červeniet'* aj sekundárna imperfektívna forma *očervenievat'*, ale len v špecifickom kontexte, keď nositeľom procesu je človek, resp. jeho tvár: *zacítil, ako jej červenie/očervenieva tvár; čosi nezrozumiteľne jachtal a stále väčšmi červenel/očervenieval*. Pri kovariante *sčerveniet'* vystupuje sekundárne *sčervenievat'* popri primárnom *červeniet'*, ak sa spája s kolokátom *nebo*, príp. *obloha* ako s nositeľom procesu: *Obloha sčervenela (červenela/sčervenievala) a skaly dostávali pomarančový nádych*. Materiál ukazuje, že vzhľadom na málo zastúpenú sekundárnu imperfektívnu formu *zosilnievať'*, *očervenievat'/sčervenievat'* fungujúcu konkurenčne k *silniet'* a *červeniet'* len v špecifických kontextoch, je centrom týchto aspektuálnych korelácií vlastne dvojica *zosilniet'* – *silniet'*, *sčerveniet'/očerveniet'* – *červeniet'*.

b) Používanie preferenčne bezpredponovej imperfektívnej formy. V spojeniach s abstraktnými typmi *podozrenie, presvedčenie, nedôvera, obavy, odhodlanie, potreba, pochybnosti* a pod. tvorí dvojicu s formou *zosilniet'* najčastejšie sekundárna imperfektívna forma *silniet'*: *podozrenie silnie – podozrenie zosilnelo*. Kontextová špecializácia sa týka aj vidovej dvojice *sčerveniet'* – *červeniet'*, porov. preferenčné používanie¹¹ imperfektívnej formy *červeniet'* v kontextoch týkajúcich konkrétnymi veci: *keď rastlinky začnú červeniet'*, *je to signál, že repka „odchádza“; zápražka je hotová, keď začne trochu červeniet'*; *čerešne sčerveneli (červeneli/?sčervenievali)*.

c) Kontexty, v ktorých by sa používala len imperfektívna sufixálna forma *zosilnievať'*, *sčervenievat'*, *očervenievat'*, sme nenašli, porov. jej nízku frekvenciu v tabuľke 2. Táto situácia je vlastne situáciou označenou ako a), len vnímanou z iného uhla pohľadu.

V komunikačnej situácii a) sa tvorí VT na úrovni kontextovej lexie s kolokátmi označujúcimi prírodné živly: *vietor, príliv, búrka zosilnela/silnie/zosilnieva*. V ko-

¹¹ Pre malý výskyt foriem *sčervenievat'* v korpuse nie je možné urobiť závery o výlučnom používaní formy *červeniet'* v analyzovaných kontextoch.

munikačnej situácii b) funguje len VD **zosilniet'** – **silniet'** na úrovni kontextovej lexie s abstraktami označujúcimi mentálne stavy: *podozrenie zosilnelo/silnie*. Nezistili sme komunikačnú situáciu (hypoteticky c), v ktorej by na úrovni kontextovej lexie fungovala len VD **zosilniet'** – **zosilnievať'**.

	silniet'	zosilniet'	zosilnievať'
a)	+	+	+
b)	+	+	0

Tabuľka 3. Typ VT s dvoma imperfektívnymi formami s centrálnou VD **zakrpatieť'** → **zakrpatievať'** a s konkurenčným málo frekventovaným imperfektívom **krpatieť'**

Potenciálna SIF2	SNK	PPF	SNK	SIF1	SNK
triezvieť	18	vytriezvieť	1001	vytriezvievať	27
ťažieť	16	otážieť	707	otážievať	243
krpatieť	28	zakrpatieť	156	zakrpatievať	36
smutnieť	13	zosmutnieť	883	zosmutnievať	23
		osmutnieť	221	osmutnievať	10

a) Používanie obidvoch imperfektívnych foriem je možné v rovnakých kontextoch: *S pribúdajúcou nadmorskou výškou mohutné porasty **kosodreviny zakrpatievajú** a rednú, čo je neklamným znamením alpínskeho stupňa.; Vrch nesie meno istého druhu borovice, ktorá sa bohvieprečo škriabe do výšky... **krpatie tu** a plazí sa po zemi: **kosodrevina**.; Odtedy žije Michal Vávra s tromi **obličkami** v tele. Dve mu **zakrpatievajú**, lebo ich nepoužíva.; V prípade **kostí** platí rovnaký princíp ako pri **svaloch**. Keď na nich nepracujete, **krpatejú**.; Tieto elektronické vymoženosti deštruktívne vyhánajú z ľudí múzy a spôsobujú, že naša **predstavivosť** nenápadne, pomaly ale isto **zakrpatieva**.; Keď ste v lese, vaša **fantázia krpatie**. Nemusíte ju používať.*

b) – c) Kontexty, v ktorých by sa používala len imperfektívna sufixálna forma **zakrpatievať'** alebo len bezpredponová imperfektívna forma **krpatieť'**, sme nenašli. Teda platí len situácia a).

	krpatieť'	zakrpatieť'	zakrpatievať'
a)	(+)	+	+

3.2. VT s dvoma perfektívnymi formami pri verbách zakončených na **-núť'/-nut'**

Na rozdiel od doteraz analyzovaných deadjektívnych verb typu *zostariet'/stariet'/zostarievať'* sa pri deadjektívach typu *zostarnúť'/starnúť'* spravidla nevytvára po pri deprefixovanom imperfektíve (*starnúť'*) ďalšia sekundárna forma, a teda nevzniká VT (*zostarnúť' – starnúť' – *zostárať', stuhnúť' – tuhnúť' – *stúhať'*). Okrem deadjektívnych procesných slovies na **-núť'** jestvuje celý rad „nedeadjektívnych“ perfek-

tív vyjadrujúcich jednorazové procesy (*zívnuť*, *smrknúť*, *kýchnuť*, *grgnúť*), jednorazové činnosti ako napr. pohyb a zaujatie polohy (*dupnúť*, *kopnúť*, *šliapnuť*, *kmitnúť*, *kývnuť*, *ľahnúť*, *klaknúť*), pohyb sprevádzaný zvukom (*bacnúť*, *pípnuť*, *hačnúť*, *d'obnúť*, *žblknúť*, *čl'apnúť*, *ťapnúť*, *plasknúť* – často ide o deinterjekčné expresívne slovesá). Len zriedka tu nejde o jednorazovosť: *stihnúť* (*nestihol som to urobiť*), *minúť* (*to si za týždeň minul celú výplatu?*).

Slovesá zvuku (*brnkať* – *brnknúť*, *cengat'* – *cengnúť*) a slovesá nelokomočného pohybu (pohybu vykonávaného na mieste, keď pohybujúci sa objekt má jednu časť fixovanú na mieste, napr. *kývať* – *kývnuť*) sú príkladom slovies, pri ktorých sa ťažko určuje, kam patria – vidotvorba či derivácia, bližšie Jarošová, 2013b. Časť aspektológov (Kopečný, 1962; Peciar, 1978; Komárek, 1984; Tichonov, 1998) vníma dvojicu *kývať* – *kývnuť* ako vidovú koreláciu, porov. aj SLOVNÍK SLOVENSKEHO JAZYKA (1959 – 1965) a KRÁTKY SLOVNÍK SLOVENSKEHO JAZYKA (1987). Iní sa nazdávajú, že v prípade „jednorazových“ („okamžitých“) slovies *kývnuť*, *cengnúť* a slovies vyjadrujúcich viacaktový periodický dej (*kývať*, *cengat'*) nejde o aspektovo korelované formy, ale o odlišne „kvantované procesy“ (Daneš – Hlavsa et al., 1981, s. 72; Daneš, 1985, s. 21), prípadne o dve triedy slovies z oblasti actio verbi (Nübler, 2002, s.569). A. Isačenko (1960, s. 256) postuluje dva samostatné významy pre imperfektívnu formu typu *tolkáť* (strkať, sácať), *čícháť* (kýchať): 1) *tolkáť* vyjadruje priebeh deja *tolknúť* (sotiť) predstaveného ako izolovaný fakt a formy *tolkáť* a *tolknúť* tvoria vidovú dvojicu; 2) *tolkáť* vyjadruje viacfázový dej a vtedy predstavuje forma *tolknúť* jednu samostatne vzatú fázu deja *tolkáť* a netvorí s ním vidovú dvojicu. Nad viacvýznamovosťou, príp. až gramatickou homonymiou (priebehovosť vs. iterácia) imperfektívnych foriem typu *bodat*, *mrkať*, *bouchat* sa zamýšľa aj M. Komárek (1989, s. 207 – 208; cit. podľa vydania Komárek, 2006). O Komárkovom predpoklade, že imperfektíva ako *žmurkať*, *bodat'*, *búchať*, resp. *kývať*, *drgať*, *brnkať* vyjadrujú okrem násobeného opakovania deja (*žmurkať II*) aj jeho priebeh (*žmurkať I* = priebeh jedného žmurknutia) v tejto práci neuvažujeme. Imperfektíva typu *kývať* a *brnkať* nemajú vo svojom význame zakódovaný vnútorný limit, a preto sa dokonavý vid nemôže vytvárať dosiahnutím tohto limitu. Ohraničovanie deja základového imperfektíva sa však môže uskutočniť prostredníctvom obmedzenia dĺžky jeho trvania. Imperfektívum spolu s formou označujúcou minimálne kvantum pohybu alebo zvuku a formou označujúcou „prírodné“, prototypické kvantum procesu vytvárajú aspektuálne usúvzťažnené trojice (*kývať* – *zakývať* – *kývnuť*, *brnkať* – *zabrnkať* – *brnknúť*). Imperfektíva vyjadrujú dej rozložiteľný na isté fázy, periodicky sa opakujúce kvantá deja, ale jazykovo je podľa A. Isačenka stvárnený tento mnohofázový dej ako kontinuálny (hoci členitý) proces (Isačenko, 1960, s. 253). Ako členitý proces, teda svojho druhu multiplikatívne duratívum (kontinuatívum), by sme mohli vnímať napr. slovesá

kývať, *mávať*, *hegať*, pretože ich dej nevyjadruje „opakované kývnutia“ s pauzami, ale vyjadruje kontinuálny proces s „prechodovou fázou“ medzi jednotlivými kývnutiami. Je sloveso *kývnuť* vhodným kandidátom na perfektívny náprotivok? Sloveso *kývnuť* je jednosmerové¹², takže ťažko môže byť základom multiplikatívneho kontinuatíva, ktoré pozostáva z pohybov „tam a sem“. Uzavretý celok zložený z minimálne z dvoch kývnutí vrátane prechodovej fázy vyjadruje podoba *zakývať*, ktorá je primeranejším kandidátom na perfektívny náprotivok imperfektíva *kývať*. Perfektívum *kývnuť* sa takto dostáva do pozície perfektíva tantum a príznakom jednoaktovosti sa zaraďuje medzi semelfaktívne spôsoby slovesného deja.

Imperfektíva z dvojíc vyjadrujúcich zvuk (*cengat'* – *zacengat'*) sú významovo flexibilnejšie: môžu vyjadrovať kontinuálny proces (*drží prst na zvončeku a cengá*), situáciu opisujúcu dej „opakovane zacengat'“ (*ide na bicykli a podchvíľou cengá*), aj situáciu opisujúcu dej, ktorý sa skladá z opakovaných oddelených cengnutí (*jedna po druhej cengali padajúce mince*). Takto si vysvetľujeme uvádzanie dvoch perfektív k jednému heslovému imperfektívu tohto typu v SLOVNÍKU SLOVENSKEHO JAZYKA (1959 – 1965): *cengat'* // *cengnúť* i *zacengat'*. Podstatu uvedených nadpárových korelácií typu *cengat'* // *cengnúť* i *zacengat'* interpretujeme takto: *cengat'* ako multiplikatívna iterácia má perfektívum *cengnúť* a *cengat'* ako kontinuálna (duratívna) multiplikácia má perfektívum *zacengat'*.

Vzťah medzi dvoma perfektívnymi formami *zacengat'* a *cengnúť* je na rozdiel od analyzovaných deadjektívnych imperfektív *červenieť*/*sčervenieť* nekonečný. Lexikálne jednotky sa využívajú v odlišných kontextoch a spojenie medzi nimi poskytuje imperfektívna forma, ktorá funguje znásobene ako primárna aspektová forma aj ako motivant. Jej význam tvorí prechod medzi iteratívami a duratívami a v závislosti od kontextu nadobúda jednu alebo druhú interpretáciu. Iteratívny význam môže byť limitovaný na jeden kvant (*cengnúť*), duratívny význam je perfektivizovaný na uzavretý úsek deja (*zacengat'*). Nejde o vidové trojice v pravom zmysle slova, ale o vidové dvojice s prirodzenými perfektívami vychádzajúcimi z dvoch subkategoriálnych vlastností základového imperfektíva¹³.

¹² V závislosti od kontextuálnej lexie môže ísť o pohyb s jednej strany na druhú alebo o pohyb zhora dole (bližšie v Jarošová, 2013a).

¹³ Využívame kognitívnu terminológiu L. Jandovej (Janda, 2008), ktorá člení perfektívne deriváty základového slovesa na prirodzené perfektíva (*písať* – *napísať*'), špecializované perfektíva (*písať* – *pre-písať*'), komplexné perfektíva (*škripať* – *zaškripať*') a jednorazové perfektíva (*škripať* – *škripnúť*'). Na rozdiel od nej sa nazdávame, že z uvádzaných perfektív (okrem perfektíva typu *prepísať*, ktoré je nepochybne špecializované) sú všetky ostatné perfektíva prirodzené (ich ohraničenie vychádza z podstaty ich dejového významu). Nepopierame existenciu komplexných perfektív a jednorazových perfektív, ale vidíme ich v iných sémantických triedach slovies; ako príklad komplexného perfektíva vidíme napr. delimitatíva *poprechádzať sa*, *pohovoriť si* a príkladom jednorazového, vidovo nekorrelovaného perfektíva sú pre nás spomínané slovesá *kývnuť*, *mávnúť*, pretože ako vhodnejší kandidáti na pozíciu prirodzeného perfektívneho náprotivku slovies *kývať*, *mávať* sa nám javia slovesá *zakývať*, *zamávať*. Pri slovesách zvuku, ako sme videli, je situácia zložitejšia a pozícia jednorazových perfektív nie je jednoznačná.

Tabuľka 4. Slovesá vyjadrujúce zvuky (pohyb vzduchu) s centrálnou VD *brnkať* → *zabrnkáť*/(*brnknúť*)

PIF	SNK	SPF/ perfektívny korelát	SNK	perfektívny motivát/SPF	SNK
fúkať ^{1,2}	4972	zafúkať (severák)	2783	fúknuť (dym)	34
brnkať	502	zabrnkáť	229	brnknúť	1
kvákať	266	zakvákať	58	kvaknúť	1
dúchať	256	zadúchať	60	dúchnuť	11
klipkať	217	zaklipkať	155	klipnúť	23
hvízdať	158	zahvízdať	29	hvízdnúť	3
kvíkať	63	zakvíkať	19	kviknúť	2

Imperfektívne formy slovíes s významom pohybu vzduchu (*dúchať*, *fúkať*) vyjadrujú dej, ktorý je na rozdiel od slovíes zvuku v podstate nečlenený, jednoliaty.

3.3. VT s dvoma imperfektívnymi formami pri verbách typu *deliť* – *rozdeliť* – *rozdeľovať*

Poslednou skupinou viacčlenných korelácií v našom materiáli je heterogénny typ, pri ktorom sa k primárnej nedokonavej forme vytvorí sekundárna perfektívna forma často pomocou prefixov využívaných predovšetkým v rámci derivácie. Do viacčlenných vzťahov vstúpajú čisto alebo prevažne vidotvorné prefixy. PIF a SPF vytvárajú VD na základe subsumpcie (séma primárnej formy sa prekrýva s invariantným významom prefixov).

3.3.1. Perfektivizácia s dominantnou perfektívnou formou (*deliť* → *rozdeliť*) a jej následná imperfektivizácia (*rozdeliť* → *rozdeľovať*)

Analýzou získaných VT sme dospeli k názoru, že pri všetkých dej smeruje k modifikácii participantov, napr. prefix *roz-* je kompatibilný so séma delenia celku na časti.

Tabuľka 5. Viacčlenné korelácie s frekventovaným perfektívom

PIF	SNK	SPF/PPF	SNK	SIF	SNK
deliť 1 – 5	11606	rozdeliť	21326	rozdeľovať	7362
hlásiť sa 1 – 4, 6	12278	prihlásiť sa	20 019	prihlasovať sa	620
nútiť 1	1824	prinútiť	18619	prinucovať	25
lúčiť sa 1 – 2	7223	rozlúčiť sa	16304	rozlučovať sa	18
budiť 1 – 2	13182	zobudiť	14616	zobúdzat'	1395
širiť sa 1 – 3	11145	rozširiť sa	13949	rozširovať sa	5272
hradiť (náklady)	7646	uhradiť (náklady)	10242	uhrádzať/uhradzovať	3237/29

budiť sa 1	1145	zobudiť sa	8619	zobúdzat' sa	913
balit' (do)	533	zabalit' (do)	2242	zabaľovať	27 (16 abstr. obj.)
krátiť sa	1083	skrátiť sa	1616	skracovať sa	897
cediť 1	347	precediť	1329 (bez fraz.)	preciedzať	94
puchnúť	259	opuchnúť	795	opúchať	240
stlať	457	ustlať	709	ustielat'	113
drať 1	481	zodrať	703	zodierat'	44
mraziť (potraviny)	132	zamraziť (potraviny)	320	zamrazovať	3
farbiť sa 1	220	sfarbiť sa	307	sfarbovať sa	163
drobiť 1 – 3	272	rozdrobiť	295	rozdrobovať	85

a) Používanie dvoch nedokonavých foriem *deliť* – *rozdeľovať* k jednej dokonavej forme v tom istom kontexte (ako prvý doklad sa na kompletizáciu obrazu uvádza aj doklad s perfektívnou podobou). Obidve nedokonavé formy sa používajú vo význame „členiť istý celok na jednotlivé diely“: *Olúpte jeden pomaranč a rozdeľte ho na mesiačky.*; *Rozkrajuje pomaranč, delí ho na dve rovnaké čiastky, jednu podáva mne.*; *Pustila žiarivú šupku do lona a pomaly rozdeľovala pomaranč.*; *Koláče sa rozdeľovali aj pastierom, služobníkom a na Štedrý deň sa najmä v horských oblastiach dávali aj hospodárskym zvieratám.*; *Mladí ľudia v modrokamenských krojoch vbehli do sály a každému delili radostníkovy koláč.*

O niečo výraznejší výskyt v tomto význame má však neprefigovaná podoba.

Obidve imperfektívne formy sa používajú v kontextoch, v ktorých vystupuje životný subjekt/inštitúcia a objektom delenia medzi viacerých sú „hmotné statky“ (majetok, peniaze, posty, prémie a pod.): *Inštitúcia, ktorá spravuje a rozdeľuje niekoľkostomiliardový majetok podľa zarádzajúcich kritérií, sa cíti bezpečne.*; *Bol lakomý a nechcel deliť majetok, a tak Jana vyhnať.* Najčastejšie sa tento obsah tlmočí vo vetách so zvratnou pasívnou formou. Obidve nedokonavé formy sa používajú aj v kontextoch, kde sloveso má význam „tvoriť hranicu, oddeľovať“: *Postava stojí pri stolíku priliehajúcom k akejsi tmavo natretej drevenej stene, ktorá celú miestnosť delí na dve časti.*; *Na prevádzke nebola deliaca stena, ktorá ju rozdeľuje na fajčiarsku a nefajčiarsku časť.*; *Medzi domami sa vlní čierna hradba a rozdeľuje mesto na dve časti.* Fragment *bastiónu* sa tiahne západnou časťou mesta... a delí ho na dve časti.

Príklady na používanie obidvoch nedokonavých foriem s rovnakými kolokátmi môžeme ukázať aj na ďalších VT z našej tabuľky, napr.: *Spoločnosť zároveň oznámila, že uhradí všetky liečebné náklady, odškodné na zdraví či majetku a poskytne*

podporu pozostalým.; Zo získaných prostriedkov sa prednostne **uhrádzajú náklady** a trovy konkurzu...; ... krátenie dotácií predpokladáme **uhradzovať** z úspor nákladov...; Pacienti si v každom prípade sami **hradia** cestovné **náklady** a kúpeľný poplatok;

Zdravé zimné jablká **zabalili** do hodvábného papiera a uložili do drevených debničiek na vrstvu rašelinovej drte.; Šaláty a tresku **balili** do papiera, nie do umelohmotnej vaničky.; Tí Slováci, hovorí obchodník a **zabaľuje** do papiera cedidlo, to je národ, vedia sa vynásť.

b) Používanie primárnej imperfektívnej formy *deliť* je preferenčne spojené so statickou lexiou „deliť koho/čo od koho/čoho“ (imperfektívum tantum): *Od novinárov ho **delila** stena, za ktorou sedel s funkcionármi HZD a niekoľkými politikmi.; Delia nás od seba tenké steny paneláku, ale nevieme v mnohých prípadoch dokonca ani to.; Od Itálie ho **delili** už iba Alpy.*

c) Používanie sekundárnej imperfektívnej sufixálnej formy *rozdeľovať* je preferenčne spojené s neživotným subjektom a významom „stavať do protikladu; polarizovať“: ... *dnes ide práve o túto otázku, ktorá **rozdeľuje** (aj **rozdelila**) medzinárodné spoločenstvo; ... nových panovníkov zjednocovala a zároveň **rozdeľovala** (aj **rozdelila**) vidina moci.; ... vojna rozdeľovala rodiny, deti sa stávali vrahmi svojich rodičov a naopak.*

Tento pohľad na skúmané formy VT na úrovni kontextovej lexie ako *deliť – rozdeliť* – *rozdeľovať*, ako VD na úrovni *deliť – rozdeliť* aj ako VD na úrovni *rozdeliť – rozdeľovať* vysvetľuje, prečo sú formy *rozdeliť* najviac frekventované – sú totiž súčasťou všetkých typov a), b) aj c), čo názorne ukazuje schéma:

	<i>deliť</i>	<i>rozdeliť</i>	<i>rozdeľovať</i>
a)	+	+	+
b)	+ (IT)	0	0
c)	0	+	+

3.3.2. Perfektivizácia (*členiť* → *rozčleniť*) s dominantnou primárnou imperfektívnou formou a následná imperfektivizácia (*rozčleniť* → *rozčleňovať*)

Tabuľka 6. VT s frekventovaným primárnym imperfektívom so sekundárnou perfektivizáciou a jej následnou imperfektivizáciou s menej frekventovanou sekundárnou formou

PIF	SNK	SPF	SNK	SIF	SNK
blížiť sa 1 – 5	21024	priblížiť sa	15117	približovať sa	6726
sušiť 1 – 2	4397	vysušiť	2083	vysušovať	630
triediť	1597	roztriediť	509	roztriediťovať	30
dusiť sa 1	1541	zadusiť sa	850	zadušať sa	523

čarovat' 2	1506	vyčarovat'	550	vyčarúvať	44
členiť	774	rozčleniť	578	rozčleňovať	152
mliet' (mlyn; obilie)	605	zomliet'	170	zomieľat'	5
kvasiť (sa) 1	518	skvasiť	30	skvasovať/skvášať	12/1
kalit' 1, 3	445	zakalit'	174	zakaľovať	30
drobiť sa 1 – 2	333	rozdrobiť sa	204	rozdrobovať sa	42

Analýza na úrovni kontextovej lexie tiež ukázala, že medzi členmi VT nie sú vždy rovnaké vzťahy:

a) V prvom type uvádzame používanie dvoch nedokonavých foriem *členiť* aj *rozčleňovať* k jednej dokonavej forme v tom istom kontexte – teda VT: *Odmietla vžitý názov pre toto tisícročné obdobie a rozčleňuje ho na viacero periód.; Toto obdobie členíme na niekoľko etáp a vybrané javy každej z nich porovnávame so stavom v súčasnej spisovnej slovenčine.; Z hľadiska formy rozčleňujeme slová na dve slo-
votvorné časti.; Možno ľubovoľne rozkladať pojmy, členiť slová.; Okrem hierarchic-
kej klasifikácie spoločenských rozdielov, ktoré rozčleňujú spoločnosť na horizontál-
ne vrstvy, sa ešte väčšmi triešti kvôli pohlaviu, rase... náboženstvu.; ... pri príležitos-
ti osláv výročia sa [niektorí politici] prejavujú ako najvyšší arbitri demokracie a ne-
bezpečne členia slovenskú spoločnosť na skutočných revolucionárov a tých ostat-
ných.*

b) V druhom type uvádzame silne preferenčné používanie primárnej imperfek-
tívnej formy *členiť*, pokiaľ adverbálne zreteľa s významom kritéria delenia tvorí spo-
jenie s predložkou *podľa*. V týchto kontextoch teda máme VD *členiť* – *rozčleniť*:
*Úvery členíme podľa splatnosti.; Materiál člením jednak podľa typov prameňov,
ako i podľa miesta nálezov.; Autá členíte podľa výkonu, a nie podľa objemu.*

c) Kontexty na výlučné fungovanie VD *rozčleniť* – *rozčleňovať* sme nenašli.

	<i>členiť</i>	<i>rozčleniť</i>	<i>rozčleňovať</i>
a)	+	+	+
b)	+	+	0

Mnohé frekventované lexémy z okruhu akčných a procesných verb analyzova-
ných v časti 3.3.1. a 3.3.2. majú polysémnu štruktúru, napr. *deliť* (5 významov),
blížiť sa (5 významov) a pod. Polysémne verbá sa niekedy ťažko poddávajú prime-
ranému frekvenčnému opisu, pretože počet výskytov uvádzaných pri primárnej im-
perfektívnej forme predstavuje kumuláciu výskytov niekoľkých lexii. Isté skreslenie
vyplývajúce z nemožnosti usúvzťažniť výskyty lemy a lexie môže nastať vtedy, ak
sekundárna imperfektívna forma, ktorá dotvára vidovú trojicu, sa týka len niekto-
rých z týchto lexii, prípadne každá z dvoch perfektívnych foriem a následných se-
kundárnych imperfektívnych foriem sa týka len určitej lexie, napr. *meniť sa*{1} –

premeniť sa – premieňať sa, meniť sa {2} – vymeniť sa – vymieňať sa. Z kumulovaného množstva desiatok tisíc výskytov imperfektívnej lemy (napr. *meniť*) by bolo časovo nesmierne náročné určiť pomocou analýzy presný počet výskytov pre konkrétne lexie *meniť sa {1}* „stávať sa iným“ a *meniť sa {2}* „striedať sa“. Opisanú situáciu ilustruje nasledujúca tabuľka:

PIF	SNK	SPF	SNK	SIF	SNK
meniť sa 1 – 2	35156	premeniť sa (k meniť sa 1)	4468	premieňať sa	1553
		vymeniť sa (k meniť sa 2)	2449	vymieňať sa	2006
plniť 1 – 3	31557	naplniť (k plniť 1 – 2)	19024	napĺňať/naplňovať	10371/370
		splniť (k plniť 3)	41148	spĺňať/splňovať	16 563/11
plniť sa 1 – 2	3791	naplniť sa (k plniť sa 1)	9926	napĺňať sa/naplňovať sa	3124/82
		splniť sa (k plniť sa 2)	11305	spĺňať sa/splňovať sa	484/0
čistiť 1 – 4	6236	vyčistiť (k čistiť 1,2,4)	5916	vyčisťovať/vyčisťáť	17/4
		očistiť (k čistiť 1,3,4)	6344	očisťovať/očisťáť	869/1
čistiť sa 1 – 2	882	vyčistiť sa (k čistiť sa 1 – 2)	783	vyčisťovať/vyčisťáť sa	11/0
		očistiť sa (k čistiť sa 1 – 2)	1294	očisťovať/očisťáť sa	236/0

3.3.3. Vo VT s oslabeným primárnym imperfektívom sú primárne motivanty *bočiť, fúkať* (balón), *chladieť, cvičiť* najmenej zastúpené. Pri tomto type dominanciu nadobúda dvojica a) sekundárne perfektívum (druhé v poradí z hľadiska frekvencie) + sekundárne imperfektívum alebo b) sekundárne imperfektívum + sekundárne perfektívum.

Tabuľka 7a. VT s oslabeným primárnym imperfektívom a silným perfektívom

Motivant	SNK	PPF	SNK	SIF	SNK
viniť	4520	obviniť	41283	obviňovať	13175
bočiť 2	27	zabočiť	2256	zabočovať/zabáčať	55/11
chladieť sa 1 – 3	163	ochladiť sa	1449	ochladzovať sa	505
družiť sa 1 – 3	209	pridružiť sa	1148	pridružovať sa	383
hladiť 1 (z 1 – 3)	541	pohladiť	1065	pohládzať	753
plieť (vrkoč, vlasy)	20	spleť	731	spletáť	176

Tabuľka 7b. VT s oslabeným primárnym a silným sekundárnym imperfektívom

Motivant	SNK	PPF	SNK	SIF	SNK
drať sa (cez)	98	predrať sa	570	predierať sa	693
cvičiť (program)	54	nacvičiť	237	nacvičovať	350
fúkať (loptu, balón)	15	naľúkať	22	naľukovať	40

a) Používanie dvoch nedokonavých foriem k jednej dokonavej forme (VT). Táto konkurenčná situácia nastáva vtedy, keď vo význame „odklonenie sa od rovnej línie“ sa vďaka kontextu (*doprava, doľava, na X*) iniciuje aj séma „smer odklonenia sa od rovnej línie“: ... *auto prudko zabočilo na širokú triedu, vedúcu popri Dzeržinského námestí.*; ... *auto zabočovalo na Arbat.*; *Zabácal som doprava a vtedy zadná časť autobusu nadskočila.*; *Bočíme* [autom] *na starú cestu na ulici Pod Táborom.*; *Opäť bočíme* [autom] *doprava a križom cez železničné koľajnice.*; [o človeku] ... *dole teda zabácam vpravo, popri zastávke električiek.*; [o človeku] ... *ja som len bočil stále doprava, myslel som, že vyjdem na cestu.*

V rámci „lexikograficky“ monosémickej lexémy (= lexie) *obviňiť* funguje jednak kontextová lexia a) „pripísať niekomu vinu za niečo“, jednak kontextová lexia b) „vyhlásiť niekoho za vinného právne relevantným spôsobom, podať na niekoho žalobu“. V kontextoch typu a), na rozdiel od kontextov typu b), sa konkurenčne stretávajú obidve imperfektívne formy – *viniť* aj *obviňovať*: *Potrebuje niekoho obviňiť* zo všetkého zla.; *Nebolo by asi správne zo všetkého viniť* iba súčasnú vládu.; ... *finanční analytici obviňujú* vládu zo zlej daňovej politiky.

b) Používanie len primárnej nedokonavej formy (imperfektívum tantum). Primárna forma *bočiť* funguje ako výlučná v kontextoch, v ktorých sa realizuje význam „odkláňať sa od rovnej línie“ a súčasne nie je relevantný, resp. sa nešpecifikuje smer daného odklonenia: *Hneďak už po päťsto metroch začal bočiť* a jeho jazdec ho musel kvôli bezpečnosti zastaviť.; *Ovce sklbalí trávu, kozy bočili, hľadali kroviská.*; *A keď sa zdalo, že by chcel bočiť, tak šiel rovno, priamo.* Pre túto lexiu nefunguje perfektívny náprotivok *zabočiť*.

c) Skoro výlučné používanie sekundárnej imperfektívnej formy *zabočovať/zabáčať* (VD *zabočiť* – *zabočovať/zabáčať*), pokiaľ smer odklonenia od priamej línie má istú trajektóriu a tá je vyjadrená pomocou predložkových konštrukcií (z X do Y; od X na Y; za X) alebo pomocou iného kontextu: *Asi o tri dni sme sa s mojou ženou vracali z večernej prechádzky, zabočili sme z vedľajšej ulice do našej a zrýchlili sme krok.*; *Dievča zabočuje z ulice do dvora.*; *Zabácam do uličky, drahé autá domorodcov ma nezaujímajú.*; *Keď autobus so ženami už zabácal z dohl'adu mužov, okamžite sa uvoľnili a ich šťastné tváre boli mnohovravné.*; ... *zabočuje od pohoria na juh a ústi do Arabského zálivu.*; ... *vo štvrti nie najlepšej povesti som zabočovala za roh, keď som zazrela chlapíka na invalidnom vozíku.*

Vyššie sme poukázali na to, že imperfektívum *obviňovať* vo význame „pripisovať niekomu vinu za niečo“ funguje popri podobe *viniť*. V kontextoch, v ktorých sa vznesenie/vznášanie, resp. vyhlásenie/vyhlasovanie viny realizuje právnymi prostriedkami, teda sa konštituuje význam „podať/podávať na niekoho žalobu“, sa táto skutočnosť v nedokonavom vide vyjadruje len pomocou imperfektíva *obviňovať*: *Dôkazy priviedli elegantnú dámu do cely predbežného zadržania, kde získa čas na obhajobu pred súdom, lebo ju obvinili z kupliarstva.*; *Pričom je pozoruhodné, že orgány činné v trestnom konaní neobviňujú z protiprávneho konania predstaviteľov FNM, ktorí umožnili realizáciu privatizačného škandálu, ale samotných nadobúdateľov.*; *Za všetko hovorí to, že ma obviňujú/*vinia zo spáchania skutkovej podstaty trestného činu používania verejných prostriedkov na vlastné účely.*

Schéma znázorňuje oslabenie vzťahu medzi *bočiť* a *zabočiť* a existenciu jednej VD (*zabočiť* – *zabočovať*). IT *bočiť* je motivantom k slovesu *zabočiť*:

	<i>bočiť</i>	<i>zabočiť</i>	<i>zabočovať</i>
a)	(+)	+	+
b)	(+)	0	0
c)	0	+	+

	<i>viniť</i>	<i>obviniť</i>	<i>obviňovať</i>
a)	(+)	+	+
c)	0	+	(+)

4. ZÁVERY

Frekventované slovesá s vysokým počtom lexii (nad 6) nemajú varianty ani lexikálne, ani morfológické. Najviac variantov je pri lexémach s jedným významom, pričom lexikálne varianty prevažujú nad morfológickými. Na úrovni lexémy nie je nadpárový typ vidovej korelácie ničím výnimočným. Pri lexéme je v SSSJ odkaz na súbor všetkých vidovo usúvzťažnených foriem z jednotlivých lexii. Pri polysémických verbách sa vidové dvojice realizujú: symetricky vo všetkých lexiách (*odstrániť* (12) – *odstraňovať* (12)); len v niektorých lexiách (*chytiť* (14) – *chytat'* (11)). Pri analýze a usúvzťažnení aspektových foriem pomáha pri identifikácii aspektových korelácií termín kontextová lexia.

Podľa A. Zalizňakovej a I. Mikaelianovej (Zalizňak – Mikaelian, 2010) VT v ruštine nie sú výnimočné, vznikajú na pozadí prefixálnej derivácie a lexikálnej synonymie (*o-* / *s-*). Trojice sa vyskytujú v slovenčine zriedkavejšie než v ruštine, a to so zreteľným smerovaním k VD. Jednotlivé typy VT majú vysokú frekvenciu perfektívnej formy, pričom jedna imperfektívna forma funguje ako periférna. Najviac VT má druhú formu nefrekventovanú (1 – 5 výskytov) – označujeme ich ako potenciálne VT. VT vznikajú vtedy, keď sa zmení frekvenčný pomer medzi primár-

nou a sekundárnou formou z „normálneho“ stavu, keď je frekventovanejšia primárna forma (porov. *robiť* pred *urobiť*), na pomer, keď je frekventovanejšia sekundárna forma (napr. *rozdeliť* – 21 326 výskytov – pred *deliť* – 11 606 a *rozdeľovať* – 7 362). Pri deadjektívach vznikajú preto, lebo deprefixácia je príznaková a konkuruje jej sekundárna sufixácia.

Súhlasíme s A. Zalizňakovou a I. Mikaelianovou (ibid., s. 133), že vidové trojice vytvárajú nerovnorodú skupinu – často sa vytvárajú na najnižšej úrovni lexikálnej abstrakcie, ktorú nazývame kontextová lexia. Pri viacerých typoch VT sa prefixálna forma akoby rozkladá a vytvára dve VD, napr. *deliť* – *rozdeliť* a *rozdeľovať* – *rozdeľovať*, ktoré sa v niektorej z lexií prekrývajú a vytvárajú VT. Z toho vyplýva, že takého odlišenie vzniká aj na úrovni súvzťažného perfektiva.

Pri odpovedi na otázku, prečo sa vytvárajú VT, treba zohľadniť minimálne dva aspekty. Prvý sa týka vývinu: vznik a zánik vidových trojíc (**myť* – *umýť* – *umývať*, **mrieť* – *umrieť* – *umierať*). Druhou líniou je textový a morfológický potenciál dovtvorenia sekundárneho imperfektiva teoreticky od každého prefixálneho perfektiva (extrémnym prípadom je bulharčina). V ruštine je tiež silná práve táto morfológická imperfektivizácia, hoci menej výrazná než v bulharčine. Prejavuje sa to tým, že v ruštine je oveľa viacej lexikalizovaných sekundárnych imperfektív, ktoré fungujú konkurenčne v rovnakých kontextoch, a takisto jestvuje veľké množstvo textových sekundárnych imperfektív vytvorených ad hoc. Aj keď sú súčasťou hovorových, neformálnych prejavov alebo autorského idiolektu, tak svojou existenciou dokazujú silu morfológickej imperfektivizačnej potencie. V slovenčine je morfológická potencia vytvárania sekundárnych imperfektív nižšia a stimulom ich dotvárania je skôr textová rovina a preto máme v textoch isté množstvo nelexikalizovaných sekundárnych imperfektív (*budovať* – *vybudovať* – *vybudovávať*, *drankať* – *vydrankať* – *vydrankávať*). Závery z charakteristík jednotlivých skupín VT ukazujú, že konkurujúce imperfektívne formy sa môžu vyskytovať aj v odlišných kontextových lexiách a v nich sa môžu okrem VT vytvárať aj dve VD.

Literatúra

- DANEŠ, František: Věta a text. Studie a práce lingvistické 21. Praha: Academia 1985. 236 s.
DANEŠ, František – Hlavsa, Zdeněk a kol. Větné v zorce v češtině. Praha: Academia 1981. 276 s.
FILIPEC, Josef – ČERMÁK, František: Česká lexikologie. Praha: Academia 1985. 284 s.
JANDA, Laura Alexis: Semantic Motivations for Aspectual Clusters of Russian Verbs. In: American Contributions to the 14th International Congress of Slavists, Ohrid, September 2008. Vol. 1: Linguistics. Ed. Ch. Y. Bethin. Bloomington: Slavica Publishers 2008, s. 181 – 196.
JANKA, Wolfgang: Untersuchungen zu Aktionsart und Aspekt der mit s(e)-präfigierten Verben im Tschechischen. Regensburg: S. Roderer Verlag 1999. 320 s.
JAROŠOVÁ, Alexandra: Spátateľnosť slov a jej odraz v slovníku. In: Jazykovedný časopis, 1992, roč. 43, s. 116 – 126.

- JAROŠOVÁ, Alexandra: Problematika lexikálnej variantnosti a spôsoby jej lexikografického zachytenia. In: *Dynamické tendencie v slovenskom pravopise*. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2009, s. 98 – 134.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Vidová opozícia a vidová korelácia v slovenčine. 2013a (v tlači).
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Problém rozsahu vidovej korelácie: zisťovanie možností za hranicami imperfektivizácie a mutácie. 2013b (v tlači).
- KOPEČNÝ, František: Slovesný vid v češtině. Praha: Nakladatelství ČSAV 1962. 144 s.
- KOPEČNÝ, František: Dvě nové práce o prostě vidových předponách v češtině. In: *Slovo a slovesnost*, roč. 17, s. 28 – 35.
- Krátký slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 1. vyd. Bratislava: Veda 1987. 944 s.
- Morfemický slovník slovenčiny. Red. M. Sokolová et al. 1. vyd. Prešov: Náuka 1999, 531 s.
- NÜBLER, Norbert: Untersuchungen zu Aktionsart und Aspekt im Russischen und Tschechischen (am Beispiel der mit na-präfigierten Verben). Regensburg: S. Roderer Verlag 1992. 594 s.
- NÜBLER, Norbert: Způsob slovesného děje (aktionsart). In: *Encyklopedický slovník češtiny*. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002, s. 567 – 569.
- PECIAR, Štefan: Základné črty vidového systému v slovenčine. In: *Studia Academica Slovaca*. 7. Prednášky XIV. letného seminára slovenského jazyka a literatúry. Red. J. Mistrík, Bratislava: Alfa 1978, s. 383 – 399.
- PETRUCHINA, Elena Vasilievna: Aspektualnyje kategorii glagola v ruskom jazyke v sopostavlenii s češským, slováckim, poľským i bolgarskim. jazykami. 2. vyd. Moskva: Knižnyj dom Librokom 2012. 256 s.
- POLDAUF, I.: Podíl mluvnické a slovníkové problematiky slovesného vidu. In: *Studie a práce linguistické 1. K šedesátým narozeninám akademika Bohuslava Havráňky*. Ed. J. Bělič et al. Praha: Nakladatelství ČSAV 1954, s. 200 – 223.
- SEKANINOVÁ, Ella: Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine. Bratislava: Veda 1980. 199 s.
- Slovenský národný korpus – verzia prim-5.0-prim-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2011.; verzia prim-6.0-prim-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2013. Dostupné z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>
- Slovník slovenského jazyka I. – V. diel. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1965.
- Slovník současného slovenského jazyka. I. A – G. [1.zv.]. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- Slovník současného slovenského jazyka. H – L. [2.zv.]. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1087 s.
- SMIRNOV, Lev Nikandrovič: Glagolnoje vidoobrazovanie v sovremennom slovackom literaturnom jazyke. Moskva: Nauka 1970. 216 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Súčinnosť verbálnych kategórií pri aspektovo korelovaných verbách. In: *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine*. Ed. M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2009, s. 68 – 95 (Elektronická publikácia. Dostupná z WWW: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ivanova1/index.html>)
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Verbálny aspekt a adaptácia prevzatých slovies v slovenčine. In: *Slovo – Tvorba – Dynamickosť*. Na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. M. Šimková. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2010, s. 250 – 264.
- SOKOLOVÁ, M.: Verbálny aspekt v češtine podľa F. Esvana. In: *Slovenská reč*, 2011a, roč. 76, č. 4. s. 235 – 241.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Konkurenčné formy sekundárnych imperfektív v slovenčine. In: *Korpus – Gramatika – Axiologie*, 2011b, č. 4. s. 27 – 45.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Verifikácia smeru vidotvorby pri deadjektívnych verbách. Prešov: PU 2012/2013 (v tlači).

- SOKOLOVÁ, Miloslava – ŽIGO, Pavol: Verbálne kategórie aspekt – tempus – modus v slovenčine. (rkp. 2013).
- ŠLOSAR, Dušan: Slovtvorný vývoj českého slovesa. Brno: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně 1981. 161 s. ISBN 55-983-81
- TICHONOV, Aleksandr: Russkij glagol: problemy teorii i leksikografirovanija. Moskva: Academia 1998. 280 s.
- ZALIZŇAK, Anna A. – MIKAELIAN, Irina L.: O meste vidovych trojek v aspektual'noj sisteme russko-go jazyka. In: Kompjuternaja lingvistika i intelektual'nyje tehnologii: Po materijalam ježegodnoj meždunarodnoj konferencii „Dialog“ (Bekasovo, 26 –30 maja 2010). Vyp. 9 (16). Moskva: Izdatel'stvo RGGU 2010, s. 130 – 136. Dostupné z WWW: <http://www.dialog-21.ru/digests/dialog2010/materials/html/21.htm>
- ŽIGO, Pavol: Kategória času. In: Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny. Ed. J. Dolník. Bratislava: VEDA 2010, s. 167 – 218.
- ŽIGO, Pavol: Kategória času v slovenskom jazyku. Bratislava: Univerzita Komenského 1997. 115 s.

„POŠLI BLIŽŠIE INFO O DETOXE A BOTOXE. FOTO VÍTANÉ.“

POZNÁMKY O PRODUKTIVITE A SLOVNODRUHOVOM ŠTATÚTE
SKRÁTENÝCH A SKRATKOVÝCH SLOV – II. ČASŤ*

Miroslava Gavurová

*Inštitút prekladateľstva a tlmočníctva Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove
Ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov, mgskola@gmail.com*

GAVUROVÁ, M.: “Please Send Me More Info About Botox and Detox. A Photo Appreciated.”
Notes on Productivity and Morphological Status of Clippings and Abbreviations in Slovak. Part
Two. In: Slovak Speech, 2013, vol. 78, no. 3-4, p. 152-173.

Abstract: The next sequel of our paper continues in the analysis of Slovak abbreviations which we started in the initial part (Gavurová, 2013). Many of the abbreviations analysed in the paper resemble English clippings (*bio, eco, intro*). Obviously, some of them were formed in Slovak itself (*alko, gramo, kraso*), the others were imported from English (*botox, detox, disko*), while still another group could have been at least influenced by their foreign counterparts (*bižu, kyber*). The paper points to a variable morphological status of the abbreviations which in Slovak can work either as nouns, adjectives or the stems of the compounds. In accord with the morphological variation, their syntactic function in a Slovak sentence varies too – they work either as a head or a determiner of a noun phrase, or a part of a compound. The paper compares the use of these abbreviations with their lexicographic record in the latest work of the Slovak lexicography, SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA (CONTEMPORARY SLOVAK LANGUAGE DICTIONARY, 2006, 2011).

Key words: abbreviation, adjective, combining form, clipping, neoclassical compound, noun, noun phrase

V pokračovaní nášho príspevku nadväzujeme na úvahy o produktivite a lexi-
kografickom zachytení skrátených a skratkových slov¹, načrtnuté v prvej časti prí-
spevku (Gavurová, 2013). K už analyzovaným skráteným a skratkovým slovám
demo, elektro, foto, hifi, info, krimi pridávame ďalšie príklady abreviačne motivo-
vaných lexém, ktoré prenikajú do komunikátov s čoraz väčšou razanciou. Popri
frekventovanejších lexémach tu analyzujeme aj skrátené a skratkové slová s niž-
šou frekvenciou, ktoré patria (zatiaľ) k bežnej štandardnej variete, resp. k profesij-
nej reči². Pripomíname teda, že jednotlivé skratky nemajú rovnakú registrovú prí-

* Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy
č. APVV-0342-11.

¹ Ku klasifikácii skratiek porov. Hrbáček (1979, s. 59).

² K vymedzeniu variet slovenčiny porov. štúdiu D. Slančovej a M. Sokolovej (1994), podľa ktorej
„sú pre bežnú variету charakteristické všetky tzv. hovorové slová, osobitne univerbizované a **skratkové**

slušnosť a identický funkčný status, keďže sa vyskytujú v rozličných komunikačných sférach.

Príspevok si aj napriek širšiemu záberu nenárokujú na komplexnosť spracovania skrátených a skratkových slov v slovenskej lexike; našim cieľom je skôr upozorniť na perspektívnosť takéhoto spôsobu tvorenia slov a na otázku systémovosti v ich lexikografickom spracovaní. Keďže teoretickému východisku našich úvah a lingvistickým prácam relevantným z pohľadu skúmanej problematiky sme venovali väčší priestor v prvej časti štúdie, na tomto mieste len stručne načrtujeme základné kontúry, ktoré rámujú naše uvažovanie o skratkách.

Na spoluprácu kompozície a abreviácie upozorňuje viacero lingvistických prác; za všetky tu spomenieme len niektoré. Podľa P. Mittera, ktorý sa vo svojej monografii komplexne zaoberá kompozitami v češtine, „velké množství komponentů vzniklo **zkrácením** původního motivujícího pojmenování, resp. vyčlenením tohto pozdějšího komponentu složeniny z původního motivujícího pojmenování, např. *porno... kyber... narko... memo* (z angl. *memory* „paměť, paměťový“) aj. Objevují se též ve větší míře členy fragmentárního (morfematického) charakteru. Ke dřívějším členům *aku-* (*akuvozík*) a *trafo-* přibýly členy *kyber-*, *info-*, *opo-* (*oposmlouva*), *pneu-* (*pneuměřič*), *repre-* (*repremužstvo*)“ (Mitter, 2003, s. 162). Existenci vztahu medzi skrátenými slovami a kompozitami si všimá aj ďalšia štúdia, podľa ktorej „**skrátenie** sa môže spájať s čisto kompozičným, kompozično-sufixálnym alebo kompozično-transfexným postupom“ (Sokolová – Ivanová – Vužňáková, 2005, s. 107, zvýraznila M. G.).

Aj autori DYNAMIKY SLOVNEJ ZÁSoby SÚČASNEJ SLOVENČINY uvádzajú viaceré internacionálne prvky kvázikompozít, ktoré v tejto práci považujeme za abreviačne motivované, o. i. *bio-*, *disko-*, *eko-*, *elektro-*, *foto-*, *hifi-*, *retro-*, *sci-fi-*, *trafo-* (Horecký – Buzássyová – Bosák et al., 1989, s. 231 – 232). V súlade s koncepciou lexikálnej motivácie (Furdík, 2008) sa preto pri skratkách, ktoré sa stávajú komponentmi kompozita, uvažuje o spolupráci **slovotvornej a abreviačnej motivácie** (Ološtiak, 2011, s. 251 – 253).

Zároveň sa však konštatuje, že viaceré takéto komponenty kompozít možno použiť aj samostatne, napr. *auto*, *elektro*, *foto*, *kino* (Horecký – Buzássyová – Bosák et al., 1989, s. 233). Autosyntagmatickosť komponentu sa pritom považuje za predpoklad pre vstup lexémy do viacslovného pomenovania (Ološtiak, 2011, s. 97). Keďže pre viacslovné pomenovania je charakteristická prítomnosť **syntaktickej** motivácie, budeme si pri našich úvahách všimáť nielen spomínanú spoluprácu abreviačnej a slovotvornej motivácie v kompozitách s abreviačne motivovanými komponentmi, ale aj prieniky abreviačnej a syntaktickej motivácie, ak je skratka súčasťou viac-

slová, interlingválne kontaktné varianty, hlavne bohemizmy a v súčasnosti v hlavnej miere anglicizmy...“ (Slančová – Sokolová, 1994, s. 234; v tomto i v ďalších citátoch (ak nie je uvedené inak) zvýraznila M. G.).

slovného pomenovania. Napokon pri prevzatých skrátенých a skratkových slovách sledujeme prelínanie abreviačnej a **interlingválnej** motivácie.

Existencia abreviačne motivovaných pomenovaní v komunikácii jednak v podobe samostatných, autosyntagmatických jednotiek i ako komponentov kompozita sa v rozličnej miere odráža v ich lexikografickom spracovaní a ich morfosyntaktickom hodnotení v najnovšom diele slovenskej lexikografie, v SLOVNÍKU SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA (2006, 20011; ďalej aj SSSJ alebo SLOVNÍK).³ Lexikografické riešenia abreviačne motivovaných jednotiek v tomto slovníku porovnávame s údajmi v slovníkoch českých neologizmov, NOVÁ SLOVA V ČEŠTINĚ 1 (Martincová et al., 1998) a NOVÁ SLOVA V ČEŠTINĚ 2 (Martincová et al., 2004); uvedené české lexikografické práce sme si vybrali jednak pre príbuznosť češtiny a slovenčiny, jednak preto, že spracúvajú niektoré abreviačne motivované lexémy, ktorým sa v práci venujeme.⁴

7. *aku*⁵

Abreviačne motivovanú jednotku *aku* zachytávajú NOVÁ SLOVA V ČEŠTINĚ 2 v podobe dvoch homonymných **adjektív**: *aku*¹ a *aku*².

1. *aku*¹ vo význame „napájený akumulátorom: *aku* šroubovák“;

2. *aku*² z abreviačného motivantu *akumulovaný* v syntagme *aku sázka*; s poznámkou pri oboch heslách: „vyvíjí se v samostatné přídavné jméno“ (Martincová et al., 2004, s. 33). Obe adjektíva vzhľadom na ich abreviačné motivanty možno z pohľadu východiskovej klasifikácie (Hrbáček, 1979) hodnotiť ako skrátенé slová. **Prefixoid** *aku-* uvádza aj P. Mitter, a to vo význame „akumulátorový“ v slangovom kompozite *akuvozik* (Mitter, 2003, 103 – 104).

Na rozdiel od českých prác SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA (2006) nezachytáva prefixoid *aku-* ani skrátенé slovo *aku* v žiadnom význame ani v žiadnej slovnodruhovej platnosti. Naproti tomu v Slovenskom národnom korpuse (ďalej SNK alebo korpus)[1]⁶ a pomocou internetového vyhľadávača Google sme v slovenských komunikátoch zaznamenali *aku* vo viacerých významoch:

³ Uvedomujeme si pritom, že 1. diel SLOVNÍKA SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA (A – G) (2006) sa začal koncipovať ešte v roku 1995 a vychádzal z korpusu s podstatne menším počtom textových slov ako korpus prim-6.0-public-all, s ktorým v príspevku pracujeme. Naším cieľom preto nie je poukazovať na nedostatky lexikografického spracovania, ktoré nepracovalo s totožnou materiálovou základňou, ale upozorniť na komunikačnú perspektívu a dynamiku tohto typu lexém.

⁴ V práci nám nejde o porovnanie oboch slovníkov, uvedomujeme si totiž ich odlišnú povahu a materiálový záber. No keďže v SLOVNÍKU SPISOVNÉHO JAZYKA ČESKÉHO sa analyzované lexémy neuvádzajú a na Slovensku nevyšiel slovník neologizmov, vychádzame práve zo spomínaných českých prác o neologizmoch.

⁵ Na rozdiel od prvej časti príspevku, kde poradie analyzovaných lexém sledovalo kauzalitu výkladu, v tejto časti radíme skrátенé a skratkové slová v abecednom poradí. Pokračujeme však v číslovaní, aby sme výsledným poradovým číslom naznačili početnosť skrátенých a skratkových slov v jazyku a komunikácii.

⁶ Frekvenčné údaje v tejto práci pochádzajú z podkorpusu Slovenského národného korpusu, prim-6.0.public-all.

1. **aku¹** – s významom „akumulátorový“, predovšetkým v syntaktickej funkcii atribútu, teda ako (aj v češtine zachytené) **adjektívum** (*aku vŕtačka, aku skrutkovač, aku ťahovač, aku bloky, aku náradie*). Sporadicky sa **aku¹** vyskytuje už aj ako **substantívum** (*aku pre Panasonic, aku a batérie pre každého*).⁷ Podobne ako pri ďalších skrátených slovách analyzovaných v tejto práci aj pri **aku¹** zaznamenávame kolísanie medzi štatútom **adjektíva** v atributívnych syntagmách a viacslovných pomenovaniach (*aku skrutkovač*) a **komponentom kompozita** (*akuskrutkovač*). Takto sa aktivizuje buď spolupráca abreviačnej a syntaktickej motivácie (viacslovné pomenovanie), alebo abreviačnej a slovotvornej motivácie (kompozitum).

2. **aku²** vo význame „akumulovaný“ (ako ho zaznamenávajú zostavovatelia citovaného českého slovníka neologizmov) sme našli len na internete, a to v rovnakom spojení, ako sa zachytáva v češtine (*AKU stávka* – „akumulovaná stávka – obsahujúca 2 a viac príležitostí“ [2]).

3. **aku³** – vo význame „akupunktúra“ (*Po aplikácii tvárových (kozmetických) ihlŕ nastalo zlepšenie už po štvrtej aku*), aj vo funkcii atribútu v syntagmách *aku body, TAO AKU centrum, AKU stimulačné metódy, AKU techniky* (*akupunktúra, akupresúra*).

Pokiaľ ide o slovnodruhové a rodové zaradenie homonymných skrátených slov **aku¹** **aku²** a **aku³**, nachádzame ich najmä ako **adjektíva** (**aku¹** – *aku skrutkovač*; **aku²** – *aku stávka*; **aku³** – *aku body*)⁸ a len sporadicky ako **substantíva**, a to **aku¹** (*aku a batérie*) a **aku³** (*zlepšenie už po štvrtej aku*). Slovnodruhové a rodové zaradenie týchto skrátených slov vyplýva najmä z charakteru ich abreviačných motivantov: **aku¹** ← *akumulátorový*; **aku²** ← *akumulovaný*; **aku³** ← *akupunktúrny/akupunktúra*.

Ukazuje sa teda, že v slovenčine možno uvažovať jednak o homonymii medzi skrátenými slovami **aku¹**, **aku²** a **aku³**; a jednak o slovnodruhovej homonymii medzi ich substantívnou a adjektívnou platnosťou v rámci jednotlivých skrátených slov (najmä pri **aku¹** a **aku³**). Okrem toho pri skrátenom slove **aku¹** zachytávame už náznaky trojčlennej paradigmy **substantívum – adjektívum – komponent kompozita/prefixoid**, spomínanej pri skrátených a skratkových slovách (*info, hifi, demo, elektro, foto, krimi*) v prvej časti práce a prítomnej aj pri ďalších skrátených slovách analyzovaných v tejto práci.

8. *alko*

Na rozdiel od lexémy *aku* skrátené slovo *alko*, ktoré vzniklo abreviaciou lexémy *alkoholický*, spracúva SLOVNÍK v dvoch heslách:

1. **alko¹** definuje ako nesklonné hovorové **adjektívum** s významom „obsahujúci alkohol, alkoholický nápoj“, napr. „výrobca a. nápojov“. Adjektívum *alko* nachá-

⁷ Výskyt na internete.

⁸ Porov. citované české lexikografické hodnotenie o vývoji smerom k adjektívam.

dzame aj v SNK (*alko magnát*), i s elipsou nadradeného substantíva v atributívnej syntagme (*alko i nealko nápoje*, *alko i nealko verzia*) (SSSJ, 2006, s. 108). Z pohľadu teórie lexikálnej motivácie takéto ustálené a lexikalizované pomenovania typu *alko nápoj* vznikajú v prieniku abreviačnej a syntaktickej motivácie.

2. *alko*² charakterizuje SLOVNÍK ako sklonné i nesklonné hovorové **substantívum**, neutrum, a uvádza aj jeho antonymum *nealko*: *ponúkať alko i nealko*, *široký sortiment alka* (ibid.). Aj v SNK zachytávame *alko* ako substantívum (v súčasnosti sa spoty na „alko“ nesmú vysielat’ v rádiu; *Šesťstotridsať vín a alko*; *mojito sa predávalo vo forme alko i nealko*; *nápoj z alka*).⁹

Hoci SLOVNÍK **nezachytáva** *alko* ako **komponent** kompozita, resp. prefixoid¹⁰, v korpuse nachádzame aj niekoľko kompozít, ktorých je *alko-* súčasťou: *alkonápoj*, *alko-test/alkotest*, *alkotester*; okazionalne *alkokráľ*, *alkolízatká*, *alkomat*, *alkomat-test*, *alkopodnikateľ*, *alkopop*, *alkopunk*. Aj P. Mitter upozorňuje na tendenciu niektorých nesklonných adjektív v pomenovaniach typu *alko nápoj* smerovať v češtine k „syntetickej hybridnej forme“ (Mitter, 2003, s. 163), čo by nahrádzalo spoluprácu abreviačnej a syntaktickej motivácie vzťahom abreviačnej a slovotvornej motivácie. Vzhľadom na uvedené preto možno v slovenčine pri lexéme *alko* konštatovať existenciu paradigmy: **komponent kompozita/prefixoid – substantívum – adjektívum**.

9. *bio*

SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA (2006, s. 295) spracúva polysémický **prefixoid** *bio-* s významami:

1. „vzťahujúci sa na vznik a vývoj života, napr. *biológia*, *biosféra*;
2. súvisiaci so živými organizmami a životnými procesmi, napr. *biofyzika*, *bioplyn*;
3. vyrobený s použitím prírodných látok, napr. *bioprodukt*, *bionafta*“.

Ako polysémický komponent kompozita hodnotí *bio-* aj P. Mitter a uvádza pri tom 8 významov, pričom podľa autora okrem prvého významu („živý, týkajúci sa života, životný“) vznikol **komponent** *bio-* „**zkrácaním** pôvodných motivujúcich cizích složenín (srov. *biologický*, *biometeorologický*, *bioenergetický*, *biogenní*, *biostatigrafický*, *biotronický*, *bioelektrický* → *bio-*)“ (Mitter, 2003, s. 64).¹¹

P. Mitter okrem toho konštatuje existenciu **adjektíva** *bio* v 2. význame komponentu *bio-*, teda „biologicky čistý, prírodný, vyrobený z použitím prírodných orga-

⁹ Okrem toho sa v SNK vyskytuje lexéma *alka*, ktorá je derivačne skráteným slovom zo substantíva *alkoholická*.

¹⁰ Pri referencii na SLOVNÍK používame termín *prefixoid*, ktorý SLOVNÍK používa na označenie toho, čo inak v tejto práci nazývame Mitterovým termínom *komponent kompozita* (Mitter, 2003, 2005).

¹¹ Len pre zaujímavosť uvádzame, že skrátené slovo *bio* kedysi fungovalo ako skratka pre *biograf*, *kino* (porov. Holub – Lyrer, 1967, s. 98; Hrbáček, 1979, s. 97; SLOVNÍK SPISOVNÉHO JAZYKA ČESKÉHO I, 1989, s. 126).

nických látok, preferujúci také produkty¹². Toto adjektívum sa podľa P. Mittera uplatňuje v češtine najmä v obchodných názvoch: *bio brambory*, *bio market*, *bio celozrná mouka* (porov. *ibid.*). Autor v tejto súvislosti spomína aj prítomnosť pravo-
pisných variantov: *biopradna* vz. *bio prada*; *bio bramory* vz. *biobramory* (op. cit., s. 64 – 65). Inými slovami, zachytáva osciláciu medzi kompozitom a viacslovným pomenovaním, podobne ako pri abreviačne motivovanej lexéme *demo*¹³ (op. cit., s. 81); obidve abreviačne motivované jednotky sa v češtine vyskytujú aj ako komponenty kompozita, aj ako samostatné adjektívne lexémy. Vo svojej novej práci, ktorá skúma kompozitá spracované v slovníku neologizmov NOVÁ SLOVA V ČEŠTINĚ 2, P. Mitter konštatuje, že „**ve väčšine** složenin má bio- význam biologicky čistý, vyrobený, získaný s použitím prírodných látok“, takže „kompozit s *bio-* **ve významu** **,biologický‘ je pouze několik**“ (Mitter, 2005, s. 33).

V SNK sa kompozitá s **komponentom** *bio-* vyskytujú viac či menej frekventovane (*biovýrobky*, *biovýroba*, *bioprodukty*, *bioprodukcia*, *biokvalita*, *bio-odpad*, *bio-koše*, *bio-zmrzlina*). Okrem toho práve v spomínanom produktívnom význame – „vyrobený s použitím prírodných látok“ – sa *bio* objavuje v slovenských komunikátoch ako samostatné **adjektívum**, v syntaktickej funkcii anteponovaného nesklonného atribútu v početných kolokáciách (*bio chov*, *bio čistička*, *bio kvalita*, *bio potraviny*, *bio produkty*, *bio produkcia*, *bio výroba*, *bio výrobky*, *bio víno*, *bio sortiment*, *bio zelenina*, *bio čistička*, *bio chov* atď.) i s elidovaným substantívnym členom syntagmy (*štvať ma všetky tie eko*, *bio a fair trade nálepky*). Sporadicky sa *bio* objavuje aj ako postponovaný nezhodný atribút (*kvalita bio*; *vo forme bio*). Ako nesklonné **adjektívum** hodnotia lexému *bio* aj spomínané české slovníky neologizmov (Martincová et al., 1998, s. 43; Martincová et al., 2004, s. 53). Pri pomenovaniach s vyššou mierou ustálenosti (*bio kvalita*, *bio produkt*, *bio potraviny*) by potom bolo možné uvažovať o súčinnosti abreviačnej a syntaktickej motivácie, ktorá vystupuje do popredia pri viacslovných pomenovaniach.

Ani v jednej zo skúmaných prác sa neuvažuje o existencii lexémy *bio* v slovnodruhovej platnosti **substantíva**; v SNK však nachádzame aj takéto príklady použitia v slovenských komunikátoch (*stopercentné bio*; či „*bio*“ je naozaj *bio*; *prečo je lepšie bio?*; *prečo ješ bio*; *keby sme jedli bio*). V niektorých prípadoch slovnodruhový štatút lexémy *bio* osciluje medzi substantívom a adjektívom („*byť bio*“ je medzi *faktormi*; *aby bol raz celý svet bio a fairtrade*). V slovenčine tak na základe príkladov možno aj pri lexéme *bio* konštatovať existenciu, resp. vytváranie rovnakého vzorca ako pri iných skrátených slovách: **komponent kompozita/prefixoid – substantívum – adjektívum**.

¹² V tomto význame je podľa P. Mittera ekvivalentom komponentu *bio-* komponent *eko-*; podľa autora ide o významové a slovotvorne analogické dvojice, nie o úplné synonymá (op. cit., s. 65).

¹³ K lexéme *demo* porov. 1. časť príspevku (Gavurová, 2013).

10. botox

Lexéma *botox*¹⁴ je typologicky odlišná od predchádzajúcich skrátených slov – je to **skratkové slovo** (podobne ako *hifi*, *sci-fi*, atď.), ktoré sa do slovenčiny dostalo ako lexikálny import z angličtiny. Tam vzniklo ako komerčný názov pre jed *Bot(ulinum) (T)ox(in)*, používaný v kozmetickom priemysle [3]. V slovenčine sa *botox* radí k maskulinám (*s aplikáciou botoxu*; *tvárou vyhladenom botoxom*; *pri botoxe*). Na rozdiel od ostatných analyzovaných skratiek sa od **substantíva** *botox* prostredníctvom sufixu utvorilo **adjektívum** *botoxový* (*botoxová tvár*, *botoxová injekcia*, *botoxová kúra*), preto pri tomto skratkovom slove nepozorujeme existenciu slovnodruhového homonyma, adjektíva **botox*². Na slovotvornú motiváciu (*botox* → *botoxový*) sa potom pri viacsovných pomenovaniach navrhuje ešte syntaktická motivácia (*botoxová kúra* → *botoxová kúra*).

SLOVNÍK zaznamenáva iba substantívum *botulotoxín*, ktoré sa definuje ako „jedovatá látka vytváraná mikróboom *Clostridium botulinum* v pokazených al. nedokonale sterilizovaných potravinách, klobásový jed“ (SSSJ, 2006, s. 344).¹⁵

Pri bližšom pohľade na použitie skratkového slova *botox* sa ukazuje istý sémantický posun oproti významu abreviačného motivantu *botulinum toxin*. Lexéma *botox* sa používa nielen vo význame:

1. „klobásový jed“ (*aplikácia botoxu*; *injekcie botoxu*; *na klinike jej vrásky na čele vyplnili botoxom*), ale aj

2. „terapia, kozmetický zákrok pomocou tohto jedu“ (*ktorí boli na lacnom botoxe u svojho obvodného lekára*; *zákroky počnúc botoxom až po zväčšovanie poprsia*). Eklatantne túto sémantickú zmenu zachytáva ďalší citát z SNK: „No zdá sa, že ju – aspoň v USA – vytláča éra botoxu, čiže vyhladzovanie vrások pomocou smrtiaceho jedu *botulotoxín*.“ Keďže takýto význam lexéma *botox* vo východiskovej angličtine nemá, možno pri nej v slovenčine uvažovať o uplatnení interlingválnej motivácie a o transsémantizácii, teda vytvorení ďalšieho významu importovanej lexémy oproti jej pôvodnej sémantike.¹⁶

Nazdávame sa, že aj pre existenciu adjektíva *botoxový* sme (zatiaľ) nezaznamenali existenciu prefixoidu **botox-*, preto na rozdiel od **skrátených slov** pri **skratkovom** slove *botox* nepozorujeme (ani nepredpokladáme) vznik spomínanej trojčlennej paradigmy.¹⁷

¹⁴ *botox* – 224 výskytov v SNK.

¹⁵ NOVÁ SLOVA V ČEŠTINĚ 1 (1998) ani NOVÁ SLOVA V ČEŠTINĚ 2 (2004) lexému *botox* nezachytávajú.

¹⁶ K transsémantizácii porov. Ološtiak (2011, s. 221 – 222).

¹⁷ Naproti tomu pri skratkovom slove *hifi* slovnodruhovému homonymum – adjektívum i komponent kompozita *hifi-* existujú, pravdepodobne z dôvodu atypického zakončenia skratky *hifi*, ktoré nevytvára také predpoklady pre sufixáciu ako konsonantický záver skratky *botox* (→ *botoxový*). Adjektívum *hifistický* nemá v komunikátoch vysokú frekvenciu (7 výskytov v SNK).

11. *detox*

Lexéma *detox*¹⁸ je v klasifikácii skratiek skrátеныm slovom. Vznikla buď abreviáciou substantíva *detoxikácia*, alebo, čo je pravdepodobnejšie, bola importovaná z angličtiny, kde sa vytvorila z motivantu *detoxification*.¹⁹ Primárne sa pri nej uplatňuje interlingválna motivácia, abreviačná motivácia je tu sekundárna.

SLOVNÍK zachytáva len polysémickú lexému *detoxikácia* s významami:

1. „odstraňovanie, odstránenie škodlivých účinkov toxických, jedovatých látok al. znižovanie, zníženie ich jedovatosti;
2. „proces, ktorým sa telo zbavuje toxických, jedovatých látok al. ich zneškodňuje“;
3. „odstraňovanie, odstránenie drogovej závislosti“ (SSSJ, 2006, s. 615).

Skrátene slovo *detox* SLOVNÍK nezachytáva.

Detox sa na rozdiel od feminína *detoxikácia* v komunikátoch správa ako **maskulínium** (*štavový detox; víkendový detox*) s už vytvorenou deklinačnou paradigmou (*počas jesenného detoxu; ľudia po detoxe*). Na rozdiel od predchádzajúcich skrátených slov (a identicky ako pri skratkovom slove *botox*) sme pri lexéme *detox* nezaznamenali jej použitie v platnosti adjektíva **detox²*, ani s funkciou komponentu kompozita **detox-*.

NOVÁ SLOVA V ČEŠTINĚ 2 zachytávajú dve homonymné substantíva: *detox I* – vo význame „detoxifikačná jednotka, detoxikačná stanica“ a *detox II* – s významom „detoxikace“,²⁰ pričom sa v hesle pripomína, že sa tieto lexémy používajú najmä „v prostredí lečebných zariadení, v prostredí narkomanů“ (Martincová et al., 2004, s. 86 – 87).

Motiváciu skráteneho slova *detox* v substantíve *detoxification* (*detoxikácia*) potvrdzujú aj príklady použitia v slovenských komunikátoch (*postará sa o detox vašej pečene; urýchljuje spaľovanie a detox; pripravok na spolaľhivý detox organizmu a spaľovanie tukov*). Z uvedených komunikačných kontextov je jasné, že v slovenčine sa lexéma *detox* používa s významom „detoxikácia organizmu (a jednotlivých orgánov) od akýchkoľvek škodlivých látok“; teda nielen od drog, ako naznačuje citovaný český slovník neologizmov, ale so širším významom, identickým s významom substantíva *detoxikácia* (SSSJ, 2006, s. 615). Dokladujú to aj ďalšie príklady z SNK (*Zbytočný detox?; Potrebuje vaše telo jarnú očistu? Nezabúdajte na detox; Nasadili ste si jarný detox?; frapantne aj Oblúbený výraz detox značí oslobodenie tela od škodlivín, ktoré do seba vstrebávame jedlom*).

Okrem toho zaznamenávame aj použitie lexémy *detox* vo význame uvádzanom v slovníku českých neologizmov – teda „detoxifikačná jednotka“ v prostredí narko-

¹⁸ *detox* – 378 výskytov v SNK.

¹⁹ *detox* – ako sloveso údajne prvýkrát použité v angličtine v r. 1972, ako substantívum v r. 1975; charakterizuje sa ako hovorová skratka z lexém *detoxify, detoxification*; porov. [4].

²⁰ V citátoch zvýraznením upozorňujeme na variantnosť lexém *detoxikační* a *detoxifikační*.

manov (*bábätká, ktoré museli ísť rovno z pôrodnice na detox; po tuším desiatich didaktikách pôjdeme na detox a potom na liečenie*).

Za jeden z faktorov prevzatia a komunikačnej perspektívnosti lexémy *detox* v slovenčine by sme mohli považovať variantnosť jej abreviačného motivantu *detoxikácia/detoxifikácia* (ktorú dokumentuje aj citované české lexikografické spracovanie): pomer výskytu oboch substantív v SNK je 1214 (*detoxikácia*) : 27 (*detoxifikácia*).²¹

12. *dia*²²

Skrátené slovo *dia* zachytáva SLOVNÍK ako:

1. nesklonné **adjektívum** s významom „určený pre diabetikov, syn. diabetický“, a to v syntagmách ako *dia kompót, dia konzerva, dia šumienka*, atď.;

2. **prefixoid** s významom *dia-* „diabetický, diabetik, diabetes“, čo SLOVNÍK ilustruje lexémami *diačokoláda, diapivo, diapotraviny* (SSSJ, 2006, s. 623). Z uvedenej sémantizácie vyplýva, že za abreviačný motivant skratky *dia* možno považovať adjektívum *diabetický*.²³

V češtine P. Mitter konštatuje variantnosť grafickej podoby pomenovaní s *dia/dia-*, písaných buď dovedna ako kompozitum so spojovníkom (*dia-potraviny*), bez spojovníka (*diapotraviny*) i osobitne ako viacslovné pomenovanie (*dia potraviny*) (Mitter, 2003, s. 66). Ide o podobnú situáciu, akú zaznamenávame pri lexémach *demo* a *bio*, keď sa v češtine člen *dia-* „v obchodných názvoch osamostatňuje, tzn. pôvodný člen složeniny plní funkciú adjektíva, napr. *dia chlebiček*. Dokonce s grafickým zvýraznením *DIA výrobky*.“ (op. cit., s. 66).²⁴

Substantívne použitie lexémy *dia* je v SNK sporadické, resp. sporné (*potraviny označené ako dia*); ak sa takýto príklad nájde, môže ísť aj o adjektívum v atributívnej syntagme s elipsou substantíva (*no už si môžete kúpiť aj bio, či dia, dokonca bezlepkový či bezlaktózový variant*). Pri abreviačne motivovanom *dia* sa teda z trojčlenného vzorca uplatňuje prevažne len pól **adjektíva** a **komponentu kompozita**, teda uplatňuje sa buď spolupráca abreviačnej a syntaktickej alebo abreviačnej a slovtvornej motivácie.

13. *disco/disko*

V SLOVNÍKU sú pravopisné varianty *disco/disko* lexikograficky zachytené len v transortografizovanej verzii *disko*, a to v podobe dvoch slovnodruhových homonym: nesklonné **substantívum** *disko*¹ a nesklonné **adjektívum** *disko*² v syntag-

²¹ Podobná motivácia abreviácie by mohla byť prítomná aj pri skrátenom slove *enviro* (porov. ďalej v tejto práci).

²² Zo skratiek analyzovaných v tejto časti práce je jedine skratka *dia* zachytená v SLOVNÍKU SKRATIEK A ZNAČIEK (Lalúch – Koncová, 2004, s. 32).

²³ Podľa P. Mittera komponent *dia-* môže byť použitý nielen vo význame: 1) *diabetický*, ale aj 2) *dietetický* a 3) *diapozitív* (Mitter, 2003, s. 65).

²⁴ Identické grafické zvýraznenie majuskulami pozorujeme aj pri skrátenom slove *bio/BIO*.

mách ako *disko hudba*, *disko klub*, *disko bar*, *disko šou* (SSSJ, 2006, s. 648). Z pohľadu etymológie vznikla lexéma *disco* abreviáciou motivujúceho francúzskeho kompozita *discotheque* [5], ktoré sa cez angličtinu dostalo do češtiny (Mitter, 2003, s. 108) a takýmto spôsobom pravdepodobne aj do slovenčiny.²⁵

V SLOVNÍKU sa lexéma *disco* nespomína zrejme preto, že „ak je ustálená už len domáca podoba, pôvodná podoba sa neuvádza“ (SSSJ, 2006, s. 17).²⁶ Zaujímavosťou je, že lexéma *disco* sa v slovnodruhovej platnosti **substantíva** alebo **adjektíva** nachádza v SNK 3291-krát, napr. v *rytmoch disco*; *skupina, ktorá oživila disco sedemdesiatych rokov*; *disco bar*; *disco skupina*; *disco pesnička*; *znelo disco*, kým transortografizovaný variant *disko* je v SNK frekvenčne menej zastúpený (1131-krát), a to rovnako ako **substantívum** (*ani disko v tom guláši nechýba*) i **adjektívum** (*disko hudba*).

Okrem toho v korpuse zaznamenávame i **komponent kompozita** *disko-*, ktorý však SLOVNÍK nezachytáva, hoci v korpuse je pomerne frekventovaný (*diskogul'a*, *diskobar*, *diskoklub*, *diskospieváčka*, *diskonahrávka*, *diskopankový*). V SLOVNÍKU sa nenachádza ani ortografický variant *disco-*, hoci má v SNK takisto nezanedbateľný výskyt (*discoclub*, *discobar*, *discoscéna*, *discopribeh*, *discopriestory*, *discofunk*, *discoformácie*, *diskoskupina*, *discopárty*, *discocentrum*, *discoshow*, *discokultúra*, *discošoky*, *discotanec*, *discoverzia*, *discočíslo* atď.).

Len na okraj uvádzame, že P. Mitter hodnotí komponent *disko-* ako polysémický, a to v troch významoch: 1) „kotouč, kotoučový“; 2) „gramofónová deska, týkajúci sa gramofónových desiek“; 3) „diskotéka, diskotékový“ (Mitter, 2003, s. 108). Významy 2) a 3) sa podľa citovaného autora „zformovaly až ve francouzštině, resp. angličtině“ (ibid.). Podľa P. Mittera má komponent *disko-* vo významoch 1) a 2) substantívny charakter; vo význame 3) „diskotéka, diskotékový“ predstavuje slovnodruhovo „nevyhraněný element, který vykazuje rysy **substantivní** i **adjektivní**“. Iba vo význame 3) je tento komponent podľa P. Mittera produktívny (2003, s. 109).

Možno teda skonštatovať, že vzorec „komponent kompozita – substantívum – adjektívum“ funguje aj pri abreviačne motivovanom *disko*, nie je však v tejto kompletnej podobe lexikograficky zachytený v SSSJ.

14. *eko*

Podobne ako pri abreviačne motivovanom *bio* aj pri skratke *eko* SLOVNÍK spracúva len polysémický **prefixoid** *eko-*, a to vo významoch:

1. „týkajúci sa zložitých vzťahov organizmov a prostredia, v ktorom organizmy žijú, napr. *ekotop*“;

²⁵ Akademický SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV uvádza ako východiskový jazyk angličtinu [6].

²⁶ Transortografizované *disko* zachytáva aj KRÁTKY SLOVNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKA (2003) i PRAVIDLÁ SLOVENSKÉHO PRAVOPISU (2000).

2. „súvisiaci s ochranou prírody a starostlivosťou o životné prostredie, napr. *ekofilm*“;

3. „neohrozujúci životné prostredie; vhodný z hľadiska životného prostredia, napr. *ekoturistika*“ (SSSJ, 2006, s. 866).

Pre porovnanie uvádzame, že v češtine vystupuje komponent *eko-* v kompozitách vo význame: 1) „prostredie, týkajúci sa prostredia“ (napr. *ekocida*, *ekofáze*); 2) „ekologický“; 3) „ekonomický“ (v ojedinelých kompozitách ako *ekomistr*, *ekovůz*²⁷) (Mitter, 2003, s. 68). Vo význame „ekologický“ vstupuje do kompozit skrátený (ibid.), v tomto význame je aj produktívny (op. cit., s. 69). Podobne ako pri komponentoch *bio-* a *dia-* konštatuje P. Mitter variantnú podobu kompozit s *eko-* (*eko-taška* i *ekotaška*). O komponente *eko-* ešte autor pripomína, že je ekvivalentom komponentu *bio-* s významom „biologicky čistý, prírodný“, čo podľa autora potvrdzuje aj fakt, že niektoré výrazy s *bio-* majú svoj pendant v dvojslovnom spojení s adjektívom *ekologický* (op. cit., s. 65).²⁸

Na tomto mieste sa sústredíme práve na (produktívne) skrátené slovo *eko*, ktoré vzniklo abreviaciou lexémy *ekologický* a v SNK ho nachádzame aj ako samostatnú lexému, a to najmä ako **adjektívum** v atributívnych syntagmách (*eko mesto*, *eko technika*, *eko bielizeň*, *eko auto*, *eko upratovanie*, atď.).²⁹ Okrem toho sa lexéma *eko* používa aj ako **adverbium** (tu možno až na úrovni slovnej hry – *mysli eko*; *ako žiť eko*), vo funkcii postponovaného atribútu (v *duchu eko*; v *režime eko*), i s nejednoznačnou slovnodruhovou príslušnosťou (*byť eko je in*; *cestovať vlakom je trochu viac eko*), ktorá je dôsledkom fragmentárnosti skratky *eko*.

Rovnako sa v korpuse nachádzajú početné príklady kompozit s komponentom *eko-*, najmä vo významoch „súvisiaci s ochranou prírody a starostlivosťou o životné prostredie“ a „vhodný z hľadiska životného prostredia“: *eko-terorista*, *eko-postrach*, *eko-zameranie (hotela)*, *eko-vozidlo*, *eko-záhradka*, *eko-pestovateľ*, *ekoaktivista*, *eko-auto*, atď.

Ako dokazujú uvádzané príklady, aj pri skrátenom *eko* pozorujeme prinajmenšom kolísanie medzi štatútom **komponentu kompozita** a **adjektívom** – s presahom aj do iných slovných druhov (**adverbium**). Možno tu opäť konštatovať prelínanie abreviačnej motivácie so syntaktickou (*eko* ako adjektívum) i slovotvornou motiváciou (*eko-* ako komponent kompozita).

15. *enviro*

Výraz *enviro*, ktorý je z pohľadu klasifikácie skratiek skráteným slovom, vznikol z adjektíva *environmentálny*, o čom svedčí, podľa nášho názoru, aj dominantný

²⁷ Hoci v tomto kompozite môže byť podľa P. Mittera aj vo význame „ekologický“ (Mitter, 2003, s. 69).

²⁸ Porov. tu aj poznámku č. 12.

²⁹ *Eko* v platnosti substantíva, adjektíva alebo adverbia má v SNK približne 2863 výskytov (toto číslo je reálne o čosi menšie, a to po vylúčení chybných a duplicitných zápisov).

výskyt *enviro* v pozícii anteponovaného atribútu (*enviro hľadisko*, *enviro smerom*, *enviro film*, *enviro firma*, *enviro problematika*, *enviro hry*). V tejto súvislosti chceme poukázať aj na frekvenčne nezanedbateľný výskyt variantnej podoby abreviačného motivantu *environmentálny* ako *enviromentálny* v SNK, v pomere *environmentálny* (15 745-krát) – *enviromentálny* (778-krát). Možno práve zložitá fonická i grafická štruktúra slova *environmentálny*, ktorú potvrdzuje jej variant *enviromentálny*, bola jedným z dôvodov abreviačného procesu a komunikačnej perspektívnosti skráteného slova *enviro*.³⁰

V SSSJ (2006) sa *enviro* ešte nezachytáva ani ako lexéma, ani ako prefixoid, hoci v SNK zaznamenávame popri kompozitných výskytoch (*enviro-audit*, *enviro-aktivity*, *enviroaktivista*, *envirodotácia*, *envirodaň*, *enviro-rezort*) aj jeho samostatné použitie, v už spomínanej atributívnej syntaktickej funkcii, teda ako **adjektívum**, a sporadicky i ako **substantívum** (*zaujíma ich len „enviro“*; *enviro je téma*).³¹ Aj v tomto prípade sa potvrdzuje spolupráca abreviačnej motivácie s ostatnými typmi lexikálnej motivácie, najmä so syntaktickou a slovotvornou motiváciou.

16. *farma*

Ďalšou abreviačne motivovanou lexémou je skrátené slovo *farma*, ktoré vzniklo abreviáciou lexémy *farmaceutický*. V slovenských komunikátoch sme ho zaznamenali ako komponent kompozit *farma-* (*farmafirma*, *farma-priemysel*, *farma-biznis*) i s platnosťou adjektíva v atributívnych syntagmách (*farma firma*, *farma priemysel*, *farma sektor*). Ako vidno, existuje tu výrazné kolísanie medzi syntetickým a analytickým zápisom tohto skráteného slova/komponentu kompozita, resp. kolísanie medzi kompozitom a viacslovným pomenovaním.

Na vzniku konkrétnej lexémy *farmafirma*, prípadne aj syntagmy *farma firma*, sa mohla podieľať aj slovná hra, založená na paronymii komponentov tejto lexémy, resp. slovotvorných základov (*zamestnanci farmafirmy uvážnili svojich šéfov*; *farmafirmy šokovali aj premiérku*; *znižili farmafirmám obrat*; *sa bude odvolávať hlavne na farmafirmy a na lieky*; *aj motivácia lekárov farmafirmami*).³²

V Hrbáčkovej koncepcii by sa lexéma *farmafirma* radila k **čiasťočne skratkovým slovám**, ktoré podľa J. Hrbáčka „obsahujú nezkrátené autosémantické slovo“ (Hrbáček, 1979, s. 108). V rámci nich J. Hrbáček vyčleňuje podtyp, a to v kombinácii *zkrátené adjektívum* + *úplné substantívum*, a ako príklady uvádza lexémy *genštáb*, *diapivo*, *reprousostava* (ibid.). Na inom mieste svojej monografie J. Hrbáček hovorí o **skratkových slovách zložených**, „jejichž jedným komponentom je úplné slovo a jejichž druhý komponent nelze stotožniť s předponovým nebo příponovým

³⁰ Podobné dôvody sme v tejto práci konštatovali pri skratke *detox* (*detoxikácia* vz. *detoxifikácia*).

³¹ *enviro* – 685 výskytov v SNK.

³² Príklady pochádzajú z korpusu aj z internetu

morfémom“, pričom uvádza príklady ako *akuvozik*, *genštáb*, *reprosoustava*³³ (op. cit., s. 115). Ak však predchádzajúce príklady považujeme za kompozitá s prvým členom, ktorý vznikol skrátením, potom tak musíme hodnotiť aj lexémy vytvorené prostredníctvom komponentu *farma-*, teda aj lexému *farmafirma*.

17. *gastro*

Podobne ako lexémy *bio* a *eko* aj skrátené slovo *gastro* je v SSSJ zachytené len ako **prefixoid**, s významom „žalúdok, žalúdočný, al. vyjadrujúca súvislosť so žalúdkom, napr. *gastroenteritída*, *gastronómia*, *gastronomický*“ (SSSJ, 2006, s. 1053). V SNK sa však skrátené slovo *gastro* vyskytuje aj ako samostatná lexéma:

1. **substantívum** *gastro*: *gastro na svahu*; *zážitkové gastro*; *golfové ihrisko*; *gastro a ubytovanie*; *cestovný ruch*, *gastro*, *hoteliérstvo*; *prvý segment je gastro*. V spomenutých komunikačných kontextoch je význam substantíva *gastro* iný, ako uvádza SLOVNÍK pri prefixoide, a to „jedlo, strava, stravovanie, stravovacie zariadenie“.

Substantívum *gastro* smeruje k vytvoreniu deklinačnej paradigmy, hoci v SNK zatiaľ nachádzame len tvar *gastra* (G. sg.) (v *oblasti gastra a cateringu*; *23 prevádzok služieb a gastra*) a *gastre* (L. sg.) (*práca v gastre, literatúru o gastre*).³⁴ Z jednotlivých kontextov, v ktorých sa vyskytuje genitívny tvar *gastra*, súčasne vyplýva, že lexéma *gastro* má aj iné významy, ako je len „jedlo, stravovanie, stravovacie zariadenie“, porov.: *na kráľovskom stole bola pozornosť sponzora – gastra Rafael Julia* (v tomto význame *gastro* označuje cateringovú spoločnosť³⁵); *Posunuli sme tento kolový nápoj aj do vyššieho gastra, kde si ho zákazníci môžu vychutnať zo sklenej fľaše, ale tiež do retailu* (tu *gastro* pravdepodobne označuje gastroprevádzky, porov. opozíciu *gastro – retail* (maloobchod)³⁶).

2. Okrem toho sa *gastro* vo význame „stravovanie“ vyskytuje ako súčasť početných viacslovných pomenovaní alebo voľných atributívnych syntagiem, teda ako **adjektívum** (spolupráca abreviačnej a syntaktickej motivácie): *gastro servis*, *gastro podnik*, *gastro biznis*, *gastro turistika*, *gastro tender*, *gastro zariadenie*, *gastro prevádzka*, *gastro zóna*, *gastro priemysel*, *gastro segment*, *gastro tím*, *gastro guru*, *gastro umelec*. *Gastro* sa tu používa v súvislosti s gastronómiou, nie v širšie ponímanej súvislosti so žalúdkom.

V analógii s ostatnými skrátenými slovami sa *gastro* s významom „gastronomický“ objavuje samozrejme aj ako komponent kompozít (prienik abreviačnej a slovtvornej motivácie), a to veľmi často v kompozitných pendantoch atributívnych

³³ Takéto lexémy možno považovať za kompozitá, resp. kvázikompozitá.

³⁴ *gastra* (G. sg.) – 20 výskytov, *gastre* (L. sg.) – 4 výskyty

³⁵ Ide o španielsku cateringovú spoločnosť, ktorá sa s pobočkami vo viacerých španielskych mestách špecializuje na svadby a iné významné udalosti.

³⁶ Bližšie k tejto opozícii porov. napr. [7]

syntagiem (*gastroprevádzka, gastropodnik, gastropriestory, gastroportál, gastroturistika, gastrozariadenie*, atď.).

Aj v češtine sa *gastro* zachytáva (podobne ako lexéma *bio*) ako nesklonné **adjektívum** s významom „gastronomický“ v syntagmách „*bohatý gastro sortiment, hľadať gastro personál*“, s poznámkou: „vyvíjí se v samostatné přídavné jméno“ (Martincová et al., 2004, s. 132). Citovaný slovník českých neologizmů na tom istom mieste zaznamenáva aj **prefixoid** *gastro-* v kvázikompozitách *gastromoderátor, gastroturistika, gastrozařízení, Gastroanketa, Gastrosalón, Gastrofestival* (ibid.). Potvrďuje sa tak, že v českej lingvistike sa lexémy „*prodej gastro a plynových zařízení*“ (příklad na lexému *gastro* s adjektívnou platnosťou; ibid.) a *gastrozařízení* (samostatné heslo v slovníku; op. cit., s. 133) nepovažujú len za varianty ortografické, či za varianty „kompozita“, ale v zhode so slovenskou koncepciou kompozít a viacсловných pomenovaní za dve odlišné lexémy. Nezanedbateľnou informáciou z citovaného slovníka je, že význam adjektívneho *gastro* sa odvodzuje od motivujúceho adjektíva *gastronomický*.

Aj P. Mitter konštatuje, že komponent *gastro-* vystupuje v kompozitách v dvoch významoch 1) „žalúdok, žalúdočný“ a vo význame 2) „gastronómia, gastronomický“ (Mitter, 2003, s. 83), pričom podľa autora len vo význame 2) vstupuje do kompozít v skrátenej podobe. Autor však konštatuje, že tento komponent je vo význame 1) v češtine „omezeně produktivní“ a vo význame 2) „(zatím) neproduktivní“ (op. cit., s. 84), čo dokladá existenciou jedného kompozita *gastronádoba* (op. cit., s. 83). Nazdávame sa, že v slovenčine možno vzhľadom na počet syntagiem konštatovať skôr vyššiu produktivnosť lexémy i komponentu *gastro* vo význame „gastronomický“, so slovnodruhovou platnosťou **substantíva** a **adjektíva**, i vo funkcii **komponentu kompozita**.

18. *gramo*

Za abreviačne motivované možno považovať aj substantívum ***gramo***. Na rozdiel od ostatných menej frekvencovaných skrátených slov, ktoré sa ešte nestihli v slovenčine dostatočne presadiť, je *gramo* podľa nášho názoru skôr už na ústupe, s príslušnosťou k historizmu.

Podľa P. Mittera vstupuje komponent *gramo-* vo význame „*gramofón, gramofónový*“ do kompozít v skrátenej podobe (Mitter, 2003, s. 75). SLOVNÍK spracúva viacero kompozít s **komponentom** *gramo-* (*gramoalbum, gramofil, gramonahrávka*) atď. (SSSJ, 2006, s. 1087), prefixoid *gramo-* ani samostatnú lexému *gramo* však SLOVNÍK neuvádza.³⁷

Popri „kompozitnom“ výskyte (*gramo-predajňa, gramoplatňa*) nachádzame *gramo* v SNK aj ako samostatné **substantívum** (*dve prenosné ihly na gramo; nakrúca staré*

³⁷ NOVÁ SLOVA V ČEŠTINĚ 1 tento komponent spracúvajú ako „první část složených slov mající význam gramofon, gramofonový“ (Martincová et al., 1998, s. 99).

gramo a púšťa platne; pustili ste si magnetofón alebo gramo, či rádio; niekomu Ježiško donesie drahé gramo), alebo ako súčasť atributívnych syntagiem, teda **adjektívum** (*gramo firma, gramo maniak*). Aj pri lexéme *gramo* sa teda napĺňa spomínaná trojčlenná paradigma ako pri ostatných analyzovaných abreviačne motivovaných jednotkách a v spolupráci s abreviačnou motiváciou alternuje slovotvorná a syntaktická motivácia.

19. hetero

Pokiaľ ide o lexému *hetero*, SLOVNÍK zachytáva len **prefixoid** *hetero-*, v samostatnom hesle „s významom iný, rozličný, odlišný, rôznorodý, nerovnorodý a pod.“ (SSSJ, 2011, s. 76). Zároveň SLOVNÍK uvádza lexémy, ktorých súčasťou je prefixoid *hetero-*, napr. *heteromorfia, heterosylabický* (op. cit., s. 76 – 78).

V SNK však nachádzame aj samostatné použitie skráteného slova *hetero*, ktoré vzniklo abreviaciou motivujúceho substantíva *heterosexuál, heterosexuálny*.³⁸ Používa sa ako nesklonné **substantívum**, s príslušnosťou k maskulínam (*som (čistý) hetero; správny hetero potrebuje ženský faktor; keď ste hetero; celá dedina si myslela, že je hetero; alebo sme hetero alebo homo; to, že ste hetero, vás od tej nálepky nezachráni; je ten chlap tuším predsa len hetero; oni sú v skutočnosti absolútni hetero; Od zúfaleho hľadania voľného hetero, atď.*). Skrátené slovo *hetero* sa dostáva do konkurencie s iným typom skratky, derivačne skráteným slovom *heterákl*.³⁹ Kým teda pri skrátenom slove *hetero* bola aktívna len abreviačná motivácia, na tvorbe derivačne skráteného slova *heterák* sa podieľala abreviačná a slovotvorná motivácia súčasne.

Okrem toho sa *hetero* používa ako **adjektívum** v atributívnych syntagmách (*novoročná hetero taktika; v hetero vzťahoch netreba zakrývať nič*); aj s inverziou, resp. elipsou substantíva (*zatiaľ si nemal žiadnu skúsenosť, homo či hetero; kňaz o dvojnásobnom porušení celibátu (hetero a homo); zmena orientácie z lesbickej na hetero*). Niekedy sa ich abreviácia, resp. redukcia pociťuje ako príznaková, preto sa prostredníctvom spojovníka naznačuje fragmentárnosť a viazanosť komponentu *hetero-* (*jasné odlišenie homo- od hetero-; či budeš homo-, bi- a či hetero-*). Vo význame „heterosexuálny“ sa však *hetero-* ako komponent kompozita vyskytuje skôr sporadicky v okazionalizmoch (*heterobaba, heterováčšina*).

V češtine je komponent *hetero-* „polysémní, směřuje však k homonymii“ (Mitter, 2003, s. 143). Vo význame 1) „jiný, rozdílný“ vstupuje do kompozít neskrátený; kým vo význame 2) „heterosexuál, heterosexuální, heterosexualita“ vstupuje komponent *hetero-* do kompozít skrátený a vtedy má „slovnědruhově nevyhraněný charakter“ (ibid.).⁴⁰

³⁸ NOVÁ SLOVA V ČEŠTINĚ 2 spracúvajú len sémanticky príbuznú lexému *heteráč* s významom „heterosexuál“ (Martincová et al., 2004, s. 151); v SNK má lexéma *heteráč* 1 výskyt.

³⁹ *heterák* – 6 výskytov v SNK. K typológii skratiek porov. Hrbáček (1979, s. 54n.)

⁴⁰ P. Mitter ďalej konštatuje, že *hetero-* je v oboch významoch „omezeně produktivní“, v prvom význame najmä pre potreby odborného, v druhom pre potreby „bežného vyjadrovania“ (Mitter, 2003, s. 143).

Pri abreviačne motivovanom *hetero* teda možno konštatovať identickú situáciu ako pri ostatných skrátenejších slovách: existenciu *hetero* ako substantíva, adjektíva i komponentu kompozita *hetero-*.

20. *homo*

SLOVNÍK zachytáva dva homonymné prefixoidy *homo-*:

1. *homo*⁻¹ z gréčtiny s významom „zhodný, totožný, rovnaký, rovnorodý, spoločný... napr. homogénny, homonymia; op. hetero-“ (SSSJ, 2011, s. 138).

2. *homo*⁻² – prevzatý z latinčiny, v kompozite vyjadruje „vzťah k človeku, súvislosť s človekom, napr. homocentrický“ (ibid.). Okrem toho sa v SLOVNÍKU spracúva aj polysémické substantívum *homo* (SSSJ, s. 137 – 138), a to v špecifických významoch a kolokáciách (napr. v spojení s latinskými prívlastkami); nie však vo význame „homosexuál“.

Ako však vidno z predošlých citovaných príkladov použitia lexémy *hetero*, lexéma *homo* sa vyskytuje v komunikátoch aj vo význame „homosexuál“. Treba zároveň poznamenať, že abreviačne motivované *homo* s týmto významom nie je také frekventované ako skrátenejšie slovo *hetero*, a to z viacerých dôvodov:

a) polysémia lexémy *homo* – SLOVNÍK zachytáva 4 významy (porov. ibid.);

b) frekventovanejšiemu výskytu skrátenejšieho slova *homo* z motivujúceho *homosexuál* v hovorovej variante slovenčiny navyše môže brániť existencia slangovej lexémy *homoš*, ktorú spracúva aj SLOVNÍK (op. cit., s. 139).

V SNK nachádzame niekoľko syntagiem, kde sa skrátenejšie *homo* vyskytuje aj ako samostatná lexéma so **substantívnou** platnosťou (že sa každý nachádza na tej čiare medzi *homo* a *hetero*); prípadne interpretovateľné aj ako adjektívum (alebo sme *hetero* alebo *homo*). Zachytávame tu aj existenciu atributívnych syntagiem s **adjektívom** *homo* (*homo* *zväzky*, *homo* *adopcie*); i výskyt v (kvázi)kompozitách s elidovaným druhým členom kompozita (*rovnaký jedinec môže mať hetero-*, *homo- aj bisexuálne správanie*; *singles*, či už *hetero- alebo homo-*, *si môžu adoptovať deti*).

Aj keď teda zo spomínaných dôvodov nemusí byť pre skrátenejšie slovo *homo* komunikačne perspektívny vzorec substantívum – adjektívum – komponent kompozita, predsa isté náznaky jeho vytvárania možno v komunikátoch z SNK pozorovať.

21. *hypo*

SSSJ zachytáva iba dva homonymné prefixoidy:

1. *hypo*⁻¹ „s významom malý menší ako zvyčajne, nedostatočný, znížený, napr. *hypofunkcia*“;

2. *hypo*⁻² „s významom týkajúci sa hypotéky“, s príkladmi *hypobanka*, *hypo-centrum* (SSSJ, 2011, s. 242).

Podľa „vzoru“ predchádzajúcich analyzovaných lexém sa v komunikátoch vyskytuje už aj **substantívum** *hypo*, ktoré vzniklo abreviáciou lexémy *hypotéka* a funguje ako indeklinábile (*vybavujete hypo*; *hypo pre mladých*; *ak štát podporí hypo jedným percentom*; *zrútenie trhu hypo*; *zábezpeka bánk na poskytnutie hypo*; *vybavovanie novej hypo*). Ako vidno, skrátené slovo *hypo* má totožný význam ako prefixoid *hypo*⁻² (*hypokalkulačka*, *hypoúver*). Rodová príslušnosť substantíva *hypo* sa nedá jednoznačne určiť, prípadne sa *hypo* používa ako femininum. **Adjektívum** *hypo* sme zaznamenali v syntagmách podobných kompozitám, napr. *hypo úver*, *hypo konferencia*, *hypo účet*, *hypo kalkulačka*, atď.

22. intro

Podobná situácia je aj v lexikografickom spracovaní skráteného slova *intro*. V SLOVNÍKU je uvedený len **prefixoid** *intro-* v kompozitách ako *introspekcia*, *introfektívny*. Význam prefixoidu *intro-* sa tu definuje ako „dovnútra, vnútorný, vstup, vstupný“ (SSSJ, 2011, s. 400). V SNK však nachádzame *intro* aj ako samostatnú lexému⁴¹:

1. sklonné **substantívum** – neutrum (napr. *pomalé intro*; *úvodné intro*⁴²; *za zvukov intra*; *prečítal intro*; *album začína introm*; *po sólovom intre*; *s nápaditým introm*; *inštrumentálne intrá*; *k dlhým melodickým intrám*);

2. nesklonné **adjektívum** v pozícii atribútu ako (*intro sekvencia*, *intro video*). Význam substantíva *intro* by bol teda „úvodná časť skladby, hry, videa, filmu, programu“. Lexému *intro* neuvádzajú ani slovníky cudzích slov (uvádzajú rovnako len prefixoid *intro-*), ani nám známe české lexikografické práce.

V teoretickej rovine by sme za abreviačný motivant lexémy *intro* mohli považovať sémanticky príbuznú, polysémickú lexému *introdukcia*, vo význame 1. „*kniž. úvodná časť, úvod, uvedenie*“ alebo 2. „*pomalá úvodná časť cyklickej skladby*“ (ibid.). Nazdávame sa však, že lexéma *intro* sa, podobne ako lexéma *demo*, do slovenčiny importovala už hotová, v abreviačnej podobe. *Intro* vzniklo z anglického substantíva *introduction* s identickým významom.⁴³ Predpoklad o importovanosti abreviačne motivovaného *intro* dokazuje čiastočne aj existencia a prevzatie jeho antonyma, lexémy *outro*⁴⁴, ktoré sa v angličtine používa (synonymne s lexémou *extro*) na označenie záverečných sekvencií hudobnej skladby, literárneho diela alebo televízneho programu. [9] Keďže sme lexému *intro* prevzali hotovú z angličtiny, primárne ju takisto považujeme za interlingválne motivovanú, jej abreviačná motivovanosť je až sekundárna.

⁴¹ Výskyt samostatnej lexémy *intro* v SNK: 422-krát.

⁴² Syntagmu *úvodné intro* možno chápať ako tautologickú.

⁴³ Prefixoid: „*intro-* from L. *intro* „on the inside, within, to the inside.“; lexéma: „*intro* short for *introduction*, attested from 1923“ [8]. Ako vidno, citovaný etymologický slovník predpokladá odlišný pôvod pri prefixoide *intro-* a pri skrátenom slove *intro*.

⁴⁴ *outro* – 21 výskytov v SNK.

Ako ukazujú príklady použitia citované z SNK (*pomalé intro* – substantívum, *intro sekvencia* – adjektívum), aj pri lexéme *intro* sa otvára podobná paradigma ako pri lexémach *info*, *demo*, *elektro* atď.: substantívum – adjektívum – komponent kompozita/prefixoid, a teda analogicky aj spolupráca abreviačnej motivácie so syntaktickou a slovotvornou motiváciou.

23. *kardio*

Hoci SLOVNÍK uvádza *kardio-* iba ako **prefixoid** (2011, s. 538) s významom „srdce, srdcový, napr. kardiochirurgia, kardiostimulátor“, v korpuse a na internete zaznamenávame použitie skráteného slova *kardio* ako **substantíva**, a to v dvoch významoch:

1. „kardiologické lekárske pracovisko“ (*chodil som na kardio, na ušné, k urológovi; konferencie sestier OIM, dialýzy, onko, kardio, interna...*), takže abreviačným motivantom skráteného slova *kardio* je tu lexéma *kardiológia*, resp. *kardiologický*;

2. „cvičenia zamerané na posilnenie kardiovaskulárneho systému človeka i jeho imunity, na odbúranie tuku, zvyšovanie kondičky, znižovanie stresového faktoru“ [10]. Ako abreviačný motivant skráteného slova *kardio* sa tu ako najpravdepodobnejšie ukazuje adjektívum *kardiovaskulárny*. Druhý význam substantíva *kardio* frapantne ilustruje aj príklad použitia z korpusu: *Pod pojmom kardio sa rozumie cvičenie na rôznych druhoch stacionárnych prístrojov simulujúcich pohyb v teréne*. S takýmto významom sa *kardio* používa ako **substantívum** (*zumba je skvelé kardio; účinky kardia; spaľovanie na kardi; môžete prácu na kardi využiť v začiatkovej fáze na krátke zahriatie*) i ako **adjektívum** v atributívnych syntagmách, resp. viac-slovných pomenovaniach (*kardio stroje; kardio tréning; kardio cvičenia; kardio trojboj; kardio reštaurácia; kardio záťaž*).

Okrem toho sa *kardio* vo význame „cvičenie“ vyskytuje aj ako komponent kompozita *kardio-*, a to v podobných kombináciách, aké sme našli pri atributívnych syntagmách (*kardiozóna, kardiozáťaž, kardiocvičenie; kardiotrénings*); pri komponente kompozita *kardio-* preto uvažujeme o polysémii.

Zatiaľ čo doposiaľ analyzované skrátené slová majú v slovenských komunikátoch nezanedbateľnú frekvenciu, v nasledujúcich riadkoch spomenieme aj ďalšie abreviačne motivované lexémy, ktoré nie sú také frekventované. Ich vytváranie a hoci len sporadický výskyt však dokumentuje, že abreviácia, ktorej výsledkom je skrátené a skratkové slovo, je v slovenčine produktívnym procesom.

24. Skrátené slovo *bižu*, ktoré vzniklo abreviáciou lexémy *bižutéria*,⁴⁵ sa používa prevažne ako **substantívum**, a to **feminínium** – v zhode s rodом abreviačného

⁴⁵ Lexéma *bižu* teoreticky mohla vzniknúť aj pod vplyvom existencie lexémy *bijou* v angličtine a francúzštine.

motivantu *bižutéria* (*Nie je to len tak obyčajný šuter alebo bižu, ktorí na seba navliekajú; extravagantná bižu na moderátorkách večerného spravodajstva; pouličná bižu*); i **neutrum** (*Tak prečo by organizátor nekúpil toto bižu a nevydával to za prvé zlato; Posledným krokom k novému bižu či magnetke; malinové bižu*).⁴⁶

Okrem toho sa skrátené slovo *bižu* používa už aj vo funkcii **adjektíva**: *bižu dielňa, bižu záležitosti; bižu prstene; bižu klipsne; bižu náhrdelník*. Použitie *bižu* vo funkcii komponentu kompozita je zatiaľ len okazionálne (napr. logonymum *Bižu-outlet*).

25. Skrátené slovo ***digi*** mohlo vzniknúť v slovenčine abreviáciou lexémy *digitálny*, čiastočne možno aj pod vplyvom angličtiny, kde funguje ako súčasť kompozit typu *digicam* (digifotoaparát) či *digiscale* (digiváha). Vzhľadom na adjektívnu príslušnosť motivantu *digitálny* sa *digi* používa najčastejšie v pozícii antepónovaného prívlastku, teda ako **adjektívum** (*digi váha, digi foto, digi fotoaparát, digi TV*), len zriedka sa vyskytuje samostatne, aj to skôr v platnosti **adverbia** (*foťte digi*).

Okrem toho sme zaznamenali ešte okazionálne homonymum – substantívum *digi*² ako staršie hovorové či slangové označenie *digitálnych hodínok* (*digitálok*), napr. *džíny, bony, digi*. V prípade substantíva *digi*² by sme potom uvažovali o odlišnom abreviačnom motivante – *digitálky*; aj ten však v konečnom dôsledku vznikol univerbizáciou spojenia *digitálne hodinky*, v ktorom sa vyskytuje adjektívum *digitálny*, podobne ako pri *digi*¹.

26. Skrátené slovo ***intim*** z abreviačného motivantu *intímny* sa (zatiaľ) vyskytuje len ako súčasť atributívnych syntagiem, napr. *intim gel, intim spray, intim klub/ intim club, intim video, intim tekuté mydlo*. V komunikácii je lexéma *intim* skôr okazionalizmom⁴⁷ a ani v SSSJ nie je zachytená.⁴⁸

27. Skrátené slovo ***kraso*** vzniklo z abreviačného motivantu *krasokorčuľovanie* a zatiaľ je takisto len na úrovni hovorovej lexémy v **substantívnej** platnosti (v *televízii je kraso na dennom poriadku; som robil kraso na celoštátnej úrovni; aby bolo kraso v centre mesta; ,kraso' je dosť finančne náročná záležitosť*) a sporadicky i **adjektívnej** platnosti (*kraso oddiel, kraso sústreďenie*).

28. Skrátené slovo ***kyber*** sa v SSSJ nespracúva ako samostatná lexéma ani ako prefixoid, hoci SLOVNÍK uvádza kompozitum *kyberpunk* s týmto komponentom, aj jeho derivát *kyberpunkový* (SSSJ, 2011, s. 879). Komponent kompozita *kyber* vznikol podľa P. Mittera skrátením⁴⁹ slov *kybernetika, kybernetický* a v zloženinách vystupuje vo význame „počítačový, virtuálny, týkajúci sa virtuálnej reality“ (Mitter,

⁴⁶ V niektorých kontextoch nie je jeho rodové zaradenie jasné: *handmade bižu; bižu a šperk; Okrem krištáľových šperkov a bižu má na svojom konte aj okúzľujúce figúrky*.

⁴⁷ V korpuse má lexéma *intim* 17 výskytov.

⁴⁸ NOVÁ SLOVA V ČEŠTINĚ 2 zachytávajú len kompozitum *intimbar* (Martincová et al., 2004, s. 181).

⁴⁹ P. Mitter v poznámke ku komponentu *kyber-* uvádza, že kompozitá s týmto komponentom vznikli komplexným spôsobom „abreviačno-kompozíčným“ (Mitter, 2003, s. 73).

2003, s. 72). Okrem toho tu podľa nášho názoru možno uvažovať aj o transortografizácii prevzatého anglického komponentu, tzv. „combining form“, *cyber-*, ktorý sa vyskytuje v lexémach ako *cyberpunk*, *cyberphobia*, *cyberspace*, *cybersex*, atď.

V SNK sa *kyber* vyskytuje samostatne v **adjektívnej** platnosti ako súčasť atributívnych syntagiem (*kyber kriminálnik*, *kyber kultúra*, *kyber priestor*, *kyber umelec*, *kyber útok*, *kyber zločinec*)⁵⁰, alebo sa objavuje ako **komponent kompozít** (*kyber-punkový*, *kyber-umelec*, *kyber-zločinec*). Ako vidno, kompozitá sa tu vo viacerých prípadoch kryjú s atributívnymi syntagmami. V slovnodruhovej platnosti substantíva sme *kyber* v SNK nezaznamenali.

Záver

Ako ukazujú analyzované lexémy, v druhej časti našej práce sme sa zamerali na ďalšie skrátené a skratkové slová v slovenčine, ktoré sa objavujú v komunikátoch s príslušnosťou k rôznym registrom. Konštatovali sme pri nich identické varírovanie v morfematickom štatúte (komponent kompozita vz. samostatná lexéma), slovnodruhovej príslušnosti (substantívum vz. adjektívum) i v syntaktických funkciách (nadradené substantívum vz. atribút) ako pri abreviatémach z prvej časti práce (*info*, *demo*, *elektro*, *foto*, *hifi*, *krimi*) (Gavurová, 2013). Toto varírovanie len dokazuje spoluprácu a viacnásobné prelínanie jednotlivých typov motivácie (najmä abreviačnej, slovotvornej, syntaktickej a interlingválnej), tak, ako to predstavuje koncepcia lexikálnej motivácie (Furdík, 2008, Ološtiak, 2011). Nazdávame sa, že aj vďaka potenciálu tejto viacúrovňovej variability sú skrátené a skratkové slová v slovenčine perspektívnou kategóriou vyjadrovacích prostriedkov, ktorá sa, ako dokumentujú aj menej frekventované lexémy (*bižu*, *intim*, *kraso*, *kyber*), neustále obohacuje o nové lexémy domáceho i prevzatého charakteru. V príspevku tak nepriamo poukazujeme ak už nie na potrebu lexikografického zachytenia tohto typu skratiek vo výkladovom SLOVNÍKU SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA, tak prinajmenšom na potrebu slovníka slovenských neologizmov. Ambíciou tvorcov pripravovaného SLOVNÍKA VIACSLOVNÝCH POMENOVANÍ, pri príprave ktorého vznikala aj táto štúdia, je zaplniť do istej miery medzeru v spracovaní týchto lexém, prinajmenšom ako súčasti viacslovných pomenovaní.

Na tomto mieste ešte predznamenujeme, že v poslednej, tretej časti príspevku sa zameriame na skrátené slová, ktoré vzhľadom na abecedné poradie ešte nemohli byť spracované v SLOVNÍKU SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA (začínajú sa na písmená M – Ž, napr. *pneu*, *repre*, *trafo*); rovnako sa v nej budeme venovať aj novším importovaným skráteným slovám, ktoré sa vo väčšej či menšej miere v slovenčine stihli adaptovať (*admin*, *memo*, *sitkom*). Napokon bude finálna časť práce patriť aj záverečnému sumáru nášho pozorovania jazykových i komunikačných charakteristík

⁵⁰ *kyber* má v SNK ako samostatná lexéma 24 výskytov.

skrátенých a skratkových slov, ktoré si zasluhujú pozornosť lexikografov ako legítimná súčasť lexiky slovenského jazyka.

Literatúra

- FURDÍK, Juraj: Teória motivácie v lexikálnej zásobe. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2008. 95 s.
- GAVUROVÁ, Miroslava: „Pošli bližšie info o detoxe a botoxe. Foto vítané.“ (Poznámky o produktivite a slovnodruhovom štatúte skrátенých a skratkových slov – I. časť) In: Slovenská reč 2013, 78, č. 1, s. 41 – 57.
- HOLUB, Josef – LYER, Stanislav: Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetелеm k slovům kulturním a cizím. Praha: SPN 1967. 527 s.
- HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján et al.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989. 436 s.
- HRBÁČEK, Josef: Jazykové zkratky v češtině. Praha: Univerzita Karlova 1979. 128 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vydanie. Red.: J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003.
- LALÚCH, Róbert – KONCOVÁ, Monika: Slovník skratiek a značiek. Bratislava: Ikar 2004. 488 s.
- MARTINCOVÁ, Olga et al.: Nová slova v češtině. Slovník neologizmů. Praha: Academia 1998. 356 s.
- MARTINCOVÁ, Olga et al.: Nová slova v češtině 2. Slovník neologizmů. Praha: Academia 2004. 568 s.
- MITTER, Patrik: Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně 2003. 190 s.
- MITTER, Patrik: K hybridním složeninám (s prvním komponentem cizího původu) v NSČ 2. In: Jazykovedný časopis, 2005, roč. 56, č. 1, s. 31 – 43.
- OLOŠTIAK, Martin: Aspekty teórie lexikálnej motivácie. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 2011. 339 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 3., upravené a doplnené vydanie. Red. M. Považaj. Bratislava: Veda 2000.
- SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Miloslava: Variety hovorovej podoby slovenčiny. In: Studia Academica Slovaca 23. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1994. s. 225 – 238.
- Slovník spisovného jazyka českého I (A – G). Hl. red.: B. Havránek. Praha: Academia 1989. 555 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Hl. red.: K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka II. H – L. Hl. red.: A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2011. 1088 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – IVANOVÁ, Martina – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Prínos slovníka koreňových morféme k charakteristike kompozit. In: Jazykovedný časopis, 2005, roč. 56, č. 2, s. 99 – 126.

Internetové a korpusové odkazy

- [1] Slovenský národný korpus – prim-6.0-public.all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2011. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>
- [2] http://home.tipsport.sk/pdf_data/podrobna-pravidla-stavok.pdf
- [3] <http://www.etymonline.com/index.php?search=botox&searchmode=none> a <http://www.thefreedictionary.com/botox>
- [4] http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=detox&searchmode=none

- [5] <http://www.etymonline.com/index.php?term=discotheque>
- [6] Slovník cudzích slov (akademický). 2. doplnené a upravené slovenské vydanie (2005). Eds: Ľ. Balážová – J. Bosák. Preklad z českého originálu Akademický slovník cizích slov, Academia Praha. Dostupný na <http://slovniky.korpus.sk/>
- [7] <http://www.rajec.com/sk/produkty/gastro>
- [8] <http://www.etymonline.com/index.php?search=intro&searchmode=none>
- [9] <http://encyclopedia.thefreedictionary.com/outro>
- [10] <http://wanda.atlas.sk/zaciname-cvicit-kardio-cinky-alebo-joga/wellness-a-fit/fitness/537663.html>

TERMINOLOGICKÁ REFLEXIA KOMUNIKÁCIE V SÚKROMNEJ SFÉRE VO VZŤAHU K HOVOROVÉMU ŠTÝLU A JEMU BLÍZKYM JAVOM – NIEKOĽKO ÚVAH A POZNÁMOK

Martina Bodnárová

Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov, e-mail: tina.bodnarova@gmail.com

BODNÁROVÁ, M.: Terminological Reflexion of the Communication in a Private Sphere in Relation to the Colloquial Style and the Phenomena Related to it – a Few Reflections and Notes. In: *Slovak Speech*, 2013, vol 78, no. 3-4, p. 174-186.

Abstract: The paper focuses on the reflection of the approaches to the issue of communication in a private sphere and a systematic organization of the terminological basis related to it. In the foreground, there is *hovorový štýl* (colloquial style). We try to summarize arguments against its existence as well as in favour of its existence as one of the functional styles of the Slovak language. We also try to deal with a problematic relation within the semantic chain *hovorový štýl* (colloquial style) – *hovorený jazyk* (spoken language) – *hovorový jazyk* (colloquial language) – *ústna reč* (oral speech) – *hovorovosť* (colloquiality). We obtain these findings: colloquial style is a constant part of most of the existing style classifications in the Slovak and Czech linguistics; the most frequently it is realized in a spoken form; through the dialogue; and for the realization of the colloquial style it is possible to make use of the means from all the varieties and semi-varieties of the national language.

Key words: colloquial style, language means, private communication, oral speech

1. Viacerí slovenskí lingvisti, najmä sociolingvisti a tí, ktorí zdôrazňujú a obhajujú zásadný význam sociolingvistiky v skúmaní súčasnej jazykovej situácie (napr. S. Ondrejovič, 1996, 2007), podobne ako tí, čo docenujú dôležitosť interdisciplinárne situovaných výskumov, nezriedka spomínajú na obdobie, keď aj v slovenskej lingvistike pod vplyvom iných národných lingvistík nastal dôležitý obrat od skúmania jazykového systému ku skúmaniu jeho fungovania v reálnej situácii. Stalo sa to zhruba v 60. rokoch minulého storočia a významnú úlohu pritom zohral výskum hovorenej podoby spisovnej slovenčiny zorganizovaný Slovenským jazykovedným združením pri SAV pod vedením E. Paulinyho. Známa je konferencia, ktorá sa konala v roku 1965 a zhŕňala výsledky daného výskumu. Tieto výsledky boli prezentované v zborníku *HOVORENÁ PODOBA SPISOVNEJ SLOVENČINY* najprv v roku 1972 v cyklostylovannej podobe, potom v zborníku s rovnomenným názvom v rámci edície *Sociolinguistica Slovaca* 6 v roku 2007. Zhruba v tomto období, v 50. a 60. rokoch 20. storočia, sa systematickejšie rozvíjajú aj teoretické reflexie o hovorovom štýle v kontexte funkčných štýlov spisovnej slovenčiny. Hovorový štýl a jemu blízke fenomény (*hovorovosť*, *hovorové prejavy*, *hovorová slovenčina*) spája s hovorenou podobou spisovnej slovenčiny, resp. s hovorenými prejavmi nielen zvuková podobnosť, ale aj viacero iných, vnútorných

vzťahov, väzieb a súvislostí, ktoré túto časť lingvistickej problematiky značne komplikujú, najmä pokiaľ ide o ich terminologické zachytenie. Analýza teoretických prístupov k exponovanej problematike a čo najsystematickejšia organizácia terminologickej bázy vzťahujúcej sa na komunikáciu v súkromnej komunikačnej sfére sú základnými úlohami, ktoré si v tomto príspevku vytyčujeme.¹

2. Hovorový štýl v súbore funkčných štýlov (spisovnej) slovenčiny dlho nemal celkom plnoprávne postavenie. Existovali a ešte stále existujú argumenty, ktoré spochybňujú, resp. snažia sa spochybniť jeho existenciu. Na druhej strane sa však približne od päťdesiatych rokov minulého storočia až podnes našiel aj dostatok argumentov, na základe ktorých hovorový štýl bol napokon integrovaný do systému funkčných štýlov a ako o jednom z nich sa o ňom uvažuje v slovenskej lingvistike aj v súčasnosti. Dokonca by sa azda dalo tvrdiť, že tento funkčný štýl, resp. spôsob dorozumievania v súkromnej komunikačnej sfére, ktorý sa tradične priraduje k funkčnému hovorovému štýlu, je dnes v centre pozornosti nielen slovenskej lingvistiky, ale aj inonárodných lingvistík. V slovenskom a českom kontexte výskum detskej reči (D. Slančová, J. Kesselová, S. Kapalková, M. Mikulajová, I. Bónová, Z. Ondráčková, S. Zajacová a i.), rozmanité sociolingvistické výskumy hovorenej slovenčiny v rôznych častiach Slovenska, najviac na východnom (J. Muránsky, J. Liška, J. Sabol, D. Slančová, M. Sokolová, G. Múcsková), ale postupne už aj na strednom Slovensku (V. Patráš, J. Findra, M. Smatana, V. Luptáková, L. Urbancová, L. György), využívanie metód konverzačnej analýzy či analýzy dialógu (J. Hoffmannová, O. Müllerová, S. Čmejrková, J. Zeman, E. Schneiderová a i.) sú vari dostatočnými dôkazmi záujmu o spontánnu súkromnú komunikáciu. Výskumy jej jednotlivých oblastí sú už značne špecifikované (napr. výskum dialógu v bohatých a pestrých dimenziách – výstavba dialógu, jeho tematická organizácia, syntax a pod. –; pomerne podrobná diferenciácia foriem či variet národného jazyka; charakteristika sociolektov; špecifiká detskej reči alebo reči dospelých, hlavne matky, orientovanej na dieťa), pričom sa nazdávame, že medzi jednotlivými fenoménmi, skúmanými skôr izolovane, existuje možnosť explicitného vzájomného prepojenia a že existuje aj možnosť ich usúvzťažnenia s fenoménom základným – (štrukturalistickým funkčným) hovorovým štýlom; i o to by sme sa chceli pokúsiť v tomto príspevku.

2.1. Celkom prvú zmienku o hovorovom štýle možno nájsť už v 20. a 30. rokoch 20. storočia u predstaviteľa pražskej školy B. Havránka, teda v českom lingvistickom prostredí. Autor o hovorovom štýle uvažuje v rámci svojho konceptu funkč-

¹ Riešenie nastoleného teoretického a terminologického problému je súčasťou rozsiahlejšieho výskumu zameraného na spontánnu neinštitucionálny dialóg dospelých v priestore východného Slovenska, na jeho typológiu a morfológicko-lexikálnu analýzu a charakteristiku; nazdávame sa, že zodpovedanie teoreticko-terminologických otázok súvisiacich so súkromnou komunikáciou je nevyhnutnou prípravou na takýto výskum (jeho čiastkové výstupy napr. Bodnárová, 2010, 2011, 2012a, b).

ných jazykov, chápaných ako súbory jazykových prostriedkov ustaľujúcich sa pre potreby realizácie jednotlivých funkcií. B. Havránek pritom diferencuje *funkčný jazyk* a *funkčný štýl*. *Funkčný štýl* je určený konkrétnym cieľom každého jazykového prejavu, *funkčný jazyk* je, zjednodušene povedané, funkciou jazyka. Hovorový štýl sa potom usúvzťahuje s komunikatívnou funkciou jazyka (porov. 1963, cit. podľa Slančovej, 2007).

Na toto vymedzenie nadviazal v slovenskej lingvistike E. Pauliny (1963), keď postuloval tzv. *súkromný obcovací štýl* ako štýl súkromnej komunikácie s dorozumievacou funkciou.

V polovici päťdesiatych a začiatkom šesťdesiatych rokov sa v slovenskej lingvistike ozývajú hlasy, predovšetkým J. Horeckého a E. Jónu, proti vyčleneniu hovorového štýlu ako osobitného štýlu spisovnej slovenčiny, pretože je u nás zatiaľ len slabo vypracovaný. K dispozícii máme, ako tvrdia, len niektoré syntaktické a lexikálne prvky s hovorovým zafarbením.

Proti existencii hovorového štýlu v (spisovnej) slovenčine ešte zazneli hlasy, ktoré argumentovali, že texty tohto štýlu sú príliš heterogénne a že ich lexika „prekračuje hranice spisovného jazyka, pretože sa v nich vyskytujú prvky všetkých útvarov národného jazyka“ (cit. podľa Findru, 2004, s. 204), a zároveň využíva prostriedky iných štýlov. Na uvedené argumenty reagoval už Š. Peciar štúdiou (1965), v ktorej sa usiloval dokázať, že „spisovná slovenčina má (...) špecifické hovorové prostriedky vo všetkých jazykových rovinách“, ale aj tvrdením, že „variabilitu v realizácii hovorového štýlu nemožno pokladať za svedectvo o jeho neexistencii“ a že „variabilita jestvuje aj v ostatných funkčných jazykových štýloch a v celom spisovnom jazyku“ (1965, s. 48). Za jeho posledný argument v prospech hovorového štýlu považujeme zmienku o štýlotvorných činiteľoch, ktorú ďalej rozvinul vo svojej práci najmä J. Mistrík (1985), čiastočne aj J. Findra (2004).

Pozíciu hovorového štýlu v systéme funkčných štýlov ešte v 80. rokoch relativizoval A. Jedlička (1980, s. 112) napr. vyjadreniami, že tento štýl „nelze vydělit na základě korelace s oblastí lidské činnosti“ a že „problém je i s jeho vydělením na základě kritéria funkčního; není totiž určován žádnou speciální funkcí, charakteristická je pro něj základní funkce jazyková, tj. funkce komunikativní“. K tomu možno pripojiť Jedličkovo záverečné konštatovanie o okrajovej pozícii hovorového štýlu medzi ostatnými funkčnými štýlmi. V podstate na každú námietku českého lingvistu sa už dnes dá seriózne reagovať. Š. Peciar, J. Mistrík, J. Findra či K. Hausenblas vydeľujú ako sféru ľudskej činnosti typickú pre hovorový štýl súkromné, konkrétne priateľské, rodinné a úzke pracovné prostredie. Pokiaľ ide o funkciu, najčastejšie sa spomína tzv. *prostě sdělná* funkcia, fatickú funkciu možno aplikovať len na časť hovorového štýlu (ako správne poznamenáva aj A. Jedlička); no domnievame sa, že i keby sme žiadnu špecifickú funkciu tohto štýlu neidentifikovali, celkom dobre si

vystačíme so všeobecnou komunikatívnou či *prostě sdělnou* funkciou, čo korešponduje s Mistrikovou a Mikovou charakteristikou hovorového štýlu ako nepríznačného člena v systéme funkčných štýlov, inými slovami, ako najstaršieho štýlu v každom prirodzenom jazyku (porov. Mistrík, 1985, s. 499), ako primárneho javu a základného štylistického fenoménu, z ktorého sa diferencovali ostatné tzv. kultúrne štýly (porov. Miko, 1976, s. 33).

Napokon, argumentačne zanedbateľná a prehliadnuteľná nie je ani úvaha J. Mlacka (2007) o vývine kategórie štýlu a o klasifikáciách štýlov v slovenskej štylistike, súčasťou ktorej je jednak tvrdenie, že už u E. Paulinyho bolo „vydelenie hovorového a umeleckého štýlu také zreteľné a presvedčivé, že sa bez väčších zmien prijímalo a uplatnilo aj v ďalších klasifikáciách štýlov zo 60. rokov, ba aj v najnovších“ (ibid., s. 51), a jednak zistenie „zásadnej zhody v určovaní základných štýlov“ (ibid., s. 55) v rámci Mistríkovej i Mikovej klasifikácie. Ide o štyri štýly, medzi ktorými figuruje aj štýl hovorový, konštantný prvok väčšiny jestvujúcich štýlových klasifikácií.

K lingvistom pripúšťajúcim existenciu hovorového štýlu v (spisovnej) slovenčine patrili: V. Uhlár (1950), ktorý sa nezmieňuje o hovorovom, ale o *konverzačnom štýle*; J. Štolc (1956), podobne preferujúci pojem *konverzačný štýl* (cit. podľa Mistríka, 1985); vyššie spomínaný E. Pauliny (1955, 1963), ktorý používa pojmy *súkromný obcovací štýl* a *súkromný jazykový štýl*; J. Mistrík, ktorý sprvu (1961, cit. podľa Mistríka, 1985) hovorí o *štýle súkromného styku*, neskôr (1985) už o klasickom *hovorovom štýle*. Napokon prešiel na túto stranu (z pohľadu J. Mistríka) aj J. Horecký, keď v štúdiu VYMEDZENIE ŠTANDARDNEJ FORMY SLOVENČINY (1979) naznačil stratifikáciu národného jazyka, kde osobitne vymedzil *štandardnú* a *subštandardnú formu*; J. Mistrík (1985, s. 501) tvrdí, že ide vlastne o náhradu pojmu *hovorový štýl* dvoma exponovanými pojmami.

V roku 1963 sa problematike hovorového štýlu venovala M. Šalingová v štúdiu Hovorový štýl súčasnej slovenčiny. Jej prístup a spôsob riešenia ostro kritizoval Š. Peciar v práci Jazykové prostriedky hovorového štýlu spisovnej slovenčiny (1965). Hlavným predmetom kritiky sa stalo Šalingovej neadekvátne stotožňovanie hovorového štýlu a „hovorenej formy spisovného jazyka“ (1965, s. 44). Tu sa už objavuje vzťah fenoménu *hovorového štýlu*, resp. *hovorovosti* a *hovorenej formy*, resp. *hovorenosti*, ktorý sa ukazuje ako problémový. Š. Peciar ho vo svojej štúdiu interpretuje ako skríženie funkčného štýlu a formy spisovného jazyka či inak, jazykového materiálu, pričom toto skríženie považuje za neprípustné, nekorektné a tvrdí, že „je nevyhnutné“ nahradiť adjektívum *hovorený* adjektívom *ústny* a analogicky potom adjektívum *písaný* nahradiť adjektívom *písomný*, čo umožní vznik opozície *ústny – písomný*, ktorá by mala byť jednoznačnejšia a zrozumiteľnejšia.

J. Mistrík v práci ŠTYLISTIKA (1985) vyčleňuje hovorový štýl „na základe špecifických spisovných prostriedkov všetkých jazykových rovín, ďalej na základe v ňom uplatňovaných jazykových kompozičných postupov i na základe štýlotvorných činiteľov, ktoré ho stvárnajú“ (1985, s. 501). Na margo používania nespisovných prostriedkov v prejavoch hovorového štýlu poznamenáva, že ide o jednu zo závažných charakteristík príznačných pre tento štýl.

J. Findra v ŠTYLISTIKE SLOVENČINY (2004) rieši problém s lexikou hovorového štýlu a so zastúpením prvkov všetkých útvarov národného jazyka v ňom tak, že ak sa „funkčné štýly ako formálne modely povrchovej organizácie textu formujú, vyvíjajú a systémovo klasifikujú na báze národného jazyka“ (2004, s. 204), tak potom medzi ne možno bez väčších problémov zaradiť aj štýl hovorový. Inak povedané, pre tento štýl je príznačné, že v štýlovej vrstve jeho textov „sa nachádzajú verbálne štýlémy všetkých útvarov národného jazyka a popri nich aj všetky druhy neverbálnych štýlém“ (ibid., s. 205).

Výpočet argumentov v prospech existencie hovorového štýlu v slovenčine zhrnieme a uzatvoríme uvedením jeho dvoch asi najkomplexnejších definícií. Prvá, staršia, pochádza od Š. Peciaru: „Je to cieľavedomý výber a usporiadanie (organizácia) tých spisovných jazykových (lexikálnych, slovotvorných, gramatických a hláskoslovných) prostriedkov, ktoré aktívni používatelia spisovnej slovenčiny používajú v ústnych prejavoch pri každodennom jazykovom styku v pracovnom, priateľskom a rodinnom prostredí“ (1965, s. 47 – 48). Druhú definíciu ponúka J. Mistrík: „Hovorový štýl možno definovať ako subjektívny štýl súkromných ústnych jazykových prejavov v takých situáciách, keď sa komunikuje spontánne, to jest v priateľskom styku, v rodinnom a úzkom pracovnom prostredí“ (1985, s. 501 – 502). Pri porovnaní oboch definícií vidieť, že Peciarova vychádza z výberovej definície štýlu², pokračuje podrobnou enumeráciou jazykových prostriedkov hovorového štýlu, pričom osobitne zdôrazňuje, že ide o prostriedky spisovné, a napokon sa završuje stručnou typológiou prostredí či komunikačných situácií, v ktorých sa daný štýl realizuje. Nezabúda sa pritom na aspekt ústnosti. Mistríkova definícia sa začína zaradením hovorového štýlu do základnej schémy štýlov (subjektívne – objektívne – subjektívno-objektívne, Mistrík, 1985, s. 423), ďalej vytyčuje aspekt ústnosti a súkromnosti³ a na záver ponúka enumeráciu komunikačných situácií, ktoré sú v podstate identické s tými Peciarovými. U J. Mistríka je popri ústnosti (teda hovorenosti) exponovaná ešte spontánnosť (teda nepripravenosť) a súkromnosť. Možno azda povedať, že práve tieto tri aspekty ako charakteristi-

² Prívlastok „výberová“ dáva Mistríkovej koncepcii štýlu napríklad J. Mlacek (2007); pravda, vymedzenie pod názvom „selektívna štylistika“ je známe aj širšie a slúži na jej diferencovanie napríklad od „deviačnej“ štylistiky, „excepcionálnej“ štylistiky a iných (porov. napr. Hoffmannová, 1997).

³ Súkromnosť je aspekt, ktorý možno v nadväznosti na klasifikáciu E. Paulinyho (1960) registrovať následne aj v Mistríkovej klasifikácii štýlov zo šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov, konkrétne v rámci diferenciacie štýlu súkromného – verejného styku.

ky hovorového štýlu sú jadrom Mistríkovej definície, kým Š. Peciar vo svojej definícii prízvukuje práve jazykové prostriedky hovorového štýlu.

2.2. V rámci jednotlivých úvah a náhľadov lingvistov, ktoré sme doposiaľ rozoberali, sa sporadicky objavili popri pojme *hovorový štýl* aj iné pojmy a tým budeme venovať pozornosť v ďalšej časti príspevku.

Vedľa pojmu *hovorový štýl* sa nezmieška stretávame aj s označením *hovorená podoba* či *hovorená forma (jazyka)*, príp. *hovorený jazyk*. Že medzi týmito pojmami veľmi ľahko dochádza ku kolízii, ilustruje už spomínaný zborník z konferencie o hovorenej podobe spisovnej slovenčiny, konanej v roku 1965. Napr. pri sledovaní línie diskusného príspevku E. Jónu (2007, s. 55 – 56) sa terminologická kolízia ukazuje veľmi priezračne v pojme *hovorený štýl*, ktorý na jednom mieste explicitne stotožňuje s *hovorenou podobou*, ale ktorý možno vnímať aj synkreticky, teda ako skríženie *hovoreného jazyka* a *hovorového štýlu*. E. Jóna v tomto príspevku postupne prechádza od pojmu *hovorený štýl* k pojmu *hovorový štýl*, pričom je zrejmé, že má na mysli vždy ten istý jav.

Š. Peciar (1965) sa naznačený problém pokúšal vyriešiť návrhom nahradiť adjektívum, resp. adjektivále *hovorený* adjektívom *ústny*, ba išiel ešte ďalej a podobným spôsobom chcel riešiť aj problémy s pojmom *hovorový štýl*. Tu však jednoznačné riešenie v podobe iného, adekvátnejšieho adjektíva nenašiel, a tak problematiku uzavrel rozhodnutím zotrvať (aspoň) pri pojme *hovorový štýl*, „pretože je dostatočne známy a pretože ho bežne používajú viacerí slovenskí jazykovedci“ (1965, s. 45). Domnievame sa, že citovaný argument by bolo možné vziať aj na pojem *hovorený jazyk*, navyše, ako sa budeme snažiť ukázať, ani siahnutie po pojme *ústny jazyk*, resp. *reč* či *ústny prejav* situáciu veľmi nezjednoduší, skôr naopak.

„Od pojmu *hovorový štýl* sa odlišuje pojem *hovorená podoba* spisovného jazyka,“ tvrdí o niekoľko rokov neskôr J. Mistrík (1985). Vysvetľuje, že „*hovorový štýl* sa uplatňuje v najväčšej miere v hovorenej podobe“ (ibid., s. 501), avšak adjektívum *hovorený* sa vzťahuje skôr na použitý jazykový materiál, čím vzniká opozícia zvuková (*hovorená*) a písomná realizácia nejakého prejavu. *Hovorenú* podobu môžu mať prejavy akéhokoľvek štýlu jazyka, teda aj odborného alebo publicistického, hoci táto podoba je azda najtypickejšia práve pre *hovorový štýl* (porov. *ústnosť* ako jeden z konštitutívnych znakov tohto štýlu u J. Mistríka, 1985, i J. Findru, 2004). A na druhej strane, aj prejavy *hovorového štýlu* sa, hoci skôr sporadicky, môžu realizovať aj v písanej podobe.⁴ J. Mistrík uzatvára: „(...) teda neexistuje *hovorený*, ale

⁴ Ako je známe, súčasná jazyková situácia sa vyznačuje hybridnosťou – dochádza k prelínaniu až miešaniu *hovorenosti* a *písanosti*, a to predovšetkým vo sfére mediálnej komunikácie, veľmi nápadne v elektronických médiách v rámci internetových diskusií, chatovania, blogovania, skypovania, produkcie e-mailov a esemesiek. J. Hoffmannová (1997) sa pri reflexii týchto fenoménov v češtine odvoláva na D. Tannenovú (1982 a i.), ktorá medzi oboma protipólmi vnímala kontinuum, kde sa obe polarities krížia,

hovorový štýl slovenčiny“ (1985, s. 501). J. Mistrík týmto riešením dospel k poznaniu, ktoré oveľa skôr, ešte v 50. rokoch, v rámci charakteristiky hovorového štýlu v češtine formuloval K. Hausenblas týmito slovami: „Tak např. charakteristiku hovorového stylu je možno podat takto (podle jednotlivých činitelů): hovorové vyjadřování má funkci prostého sdělení bez nároku na přesnost a určitost; spolu s prvky intelektuálními se v něm uplatňují i prvky citové a volní; projevuje se v něm různé stanovisko k tématu; primárně se v něm uplatňuje dynamické pojetí, primárně je spontánní, primárně je v prostředí soukromém (...), je převážně dialogické, primárně při něm bývá přímý kontakt mezi účastníky, primárně je mluvené. Říkáme-li primárně mluvené atd., znamená to, že hovorovými projevy sice také mohou být projevy psané (...), ale že mluvené vyjadřování je pro projevy stylu hovorového typické“ (1955, s. 13).

V rámci naznačených riešení jednotlivých lingvistov sa vedľa spojenia *hovorený jazyk*, resp. *hovorená reč* vyskytlo spojenie *ústna reč* alebo *ústny prejav*. Na vzťah oboch pojmov sa zamerail J. Muránsky v príspevku O HOVORENEJ PODOBE SPISOVNEJ SLOVENČINY (1979). Pod pojmom *ústna reč*, *ústny prejav* rozumie ústne prejavy akéhokoľvek druhu (vymenúva prednášku, referát, verejný prejav, prejav v rozhlase a televízii), teda ústny prejav, ktorý je motivovaný a najčastejšie i písaný. Pojem *hovorená reč*, *hovorený prejav* podľa neho zahŕňa len tie ústne prejavy, ktoré vznikajú bez motivácie, a dodáva, že práve tieto prejavy treba skúmať, ak sa má pokračovať vo výskume z roku 1965. Inými slovami možno azda povedať, že J. Muránsky pod pojmom *ústna reč* má na mysli – na základe príkladov, ktoré uvádza – prejavy všetkých štýlov realizované ústne a pripravené (pod motivovanosťou totiž možno rozumieť pripravenosť) *okrem* prejavov hovorového štýlu; nepripravené prejavy *len* hovorového štýlu by potom mohli byť zahrnuté pod pojem *hovorená reč*.

Vzťahu hovorených a hovorových prejavov sa v deväťdesiatych rokoch venoval v príspevku SOCIOLINGVISTICKÝ PROFIL BEŽNEJ HOVORENEJ KOMUNIKÁCIE V BANSKEJ BYSTRICI V. Patráš (1995). Pojmom *hovorené prejavy* označuje všetky ústne jazykové útvary akéhokoľvek štýlu a žánru, ktoré sa realizujú v bežnej dorozumievacej sfére. *Hovorové prejavy* sú potom také, ktoré patria fakticky len k hovorovému štýlu, príp. vyplňajú komunikačný priestor medzi spisovným jazykom a jazykom bežnej

čo možno zachytiť napr. pojmami *psaná konverzácia* či *psaná mluvenosť*; na inom mieste (2011, s. 38, 450) sa diferenciácia oboch „modov“ odohráva na pozadí teórie tzv. reči na blízko (hovorenosť) a reči na diaľku (písanosť) a samotná hybridizácia je vystihnutá v odlíšení *mediálnej hovorenosti a písanosti* a *konceptuálnej hovorenosti a písanosti*. Túto problematiku je možné nateraz uzavrieť konštatovaním, že tak, ako viaceré lingvistické protipóly reálne neexistujú oddelene, lež treba medzi nimi vždy vidieť ono kontinuum, kde dochádza k ich prelínaniu (máme na mysli opozície spisovnosť – nespisovnosť a kontinuum variet; dialóg – monológ a prechodné útvary, porov. Mukařovský, 1948; Čmejrková, 2011; pásma rozprávača – pásma postáv, resp. priama – nepriama reč a fenomén reprodukcie reči v spontánnom hovorenom prejave, porov. Hoffmannová, 2007), je aj rozlíšenie hovorenosti a písanosti iba relatívne a skôr teoretické.

komunikácie (tu sa odvoláva na Bosákov pojem *hovorová slovenčina*). Myslíme si, že práve V. Patráš vysvetľuje komplikovaný vzťah *hovorených prejavov, hovorových prejavov a hovorového štýlu* najzrozumiteľnejšie a diferencie medzi nimi odhaľuje najzreteľnejšie. Medzi *hovorené prejavy* zahŕňa ústne prejavy všetkých štýlov vrátane hovorového, čo, ako sa zdá, J. Muránsky nerobí. Pojem *hovorové prejavy* potom rezervuje výlučne prejavom hovorového štýlu. Možno teda povedať, že V. Patráš vzťah *hovoreného/hovorenosti a hovorového/hovorovosti* poníma ako vzťah inkluzie, kde hovorené zahŕňa v sebe aj hovorové, čo v podstate opisným spôsobom vyjadrili a naznačili už aj Š. Peciar a J. Mistrík. Pri konfrontácii Patrášovej a Muránskeho „konceptie“ sa zdá, že Patrášove hovorené prejavy zahŕňajú Muránskeho ústne aj hovorené prejavy a že Muránskeho hovorené prejavy vlastne korešpondujú s Patrášovými hovorovými prejavmi, z čoho vyplýva, že J. Muránsky v konečnom dôsledku – podobne ako E. Jóna či M. Šalingová – stotožňuje hovorový štýl s hovoreným jazykom. Vidí sa nám, že J. Muránsky zavedením osobitného pojmu *ústna reč* vedľa – nie namiesto – pojmu *hovorená reč* situáciu komplikuje. V záujme zjednodušenia by sme navrhovali – tak ako to nepriamo naznačuje vlastne aj V. Patráš alebo J. Mistrík – hodnotiť a používať pojmy *ústna* a *hovorená reč* ako synonymá s preferenciou *hovorenej reči*, pretože práve tento pojem je v štúdiách a odborných lingvistických prácach frekventovanejší a, dalo by sa povedať, aj ustálený. Istý prínos Muránskeho náhľadov vidíme v upozornení na *motivovanosť/nemotivovanosť* prejavov, avšak nie ako podstatný diferenciačný znak ústnej a hovorenej reči; podľa nášho názoru adjektívum *ústny* dostatočne nevystihuje, ba ani nenaznačuje *motivovanosť*. Pojmy *motivované a nemotivované (hovorené) prejavy* by sme skôr vzťahovali na označenie ústne realizovaných pripravených/nepripravených prejavov, pričom práve termíny *pripravené a nepripravené (spontánne) prejavy* sú už značne ustálené a jednoznačne preferovanejšie.

Od spojenia *hovorová reč* nie je ďaleko k abstraktnému substantívu *hovorovosť*. Jeho reflexii sa venovali F. Miko (1976), J. Mistrík (1985), A. Jedlička (1981, interpretované podľa Luptákovej, 2009) a J. Bosák (1995).

V kontexte slovenskej lingvistiky a štylistiky je zaujímavá interpretácia *hovorovosti* u F. Mika. Chápe ju ako komplexnú výrazovú kvalitu, ktorou sa vyznačujú prejavy v oblasti každodennej komunikácie. Je to vlastnosť vyjadrovania, „ktorá sa rozvíja na prvotnej proporcii základných zložiek komunikatívnej funkcie, na nezdôraznenej operatívnosti a na neforsírovanej zážitkovosti“ (1976, s. 26). F. Miko tvrdí, že ide o súbor vlastností a znakov reči, ktoré inak voláme aj *hovorovým štýlom*, no vzápätí podotýka, že *hovorový štýl* nemožno stotožňovať s *hovorovým jazykom*.

J. Mistrík interpretuje *hovorovosť* ako „vlastnosť jazykových prostriedkov (zvukových, lexikálnych, gramatických), vyplývajúcu z ich viazanosti na ústne

(hovorené) prejavy nositeľov spisovného jazyka“ (1985, s. 501). Odvolávajú sa na J. Bosáka (1981, s. 151), vymedzuje hovorovosť ako opozíciu knižnosti.

V. Luptáková vo svojom príspevku *BEŽNÝ HOVORENÝ JAZYK A JEHO MIESTO V STRATIFIKÁCII NÁRODNÉHO JAZYKA* (2009, s. 437) analyzuje Bosákovo (1995) a Jedličkovo (1981) vymedzenie hovorovosti. Podľa J. Bosáka ide o viazanie jazykových prostriedkov na hovorené prejavy nositeľov spisovného jazyka. A. Jedlička *hovorovosť* poníma širšie, v opozícii k písanej forme prejavov a charakterizuje ju pomocou atribútov, ako spontánnosť, neoficiálnosť, dialogickosť a situačná zakotvenosť.

Ako vidieť, Jedličkovo vymedzenie je skutočne najširšie a dá sa povedať, že vytýčením štyroch atribútov korešponduje do určitej miery s charakteristikou hovorového štýlu u J. Mistrika a J. Findru. Ostatní autori (F. Miko, J. Mistrik, J. Bosák) vidia v hovorovosti kvalitu, vlastnosť vzťahujúcu sa na jazykové prostriedky a vyplývajúcu z ich používania v každodennej komunikácii, teda v (bežnej) hovorenej reči, čiže v hovorených (ústnych) prejavoch. Ak sú takéto prejavy, ako tvrdí V. Patráš, jazykovými útvarmi akéhokoľvek štýlu, vrátane hovorového, potom hovorovosť je vlastnosť jazykových prostriedkov vyskytujúcich sa nielen v hovorovom štýle, ale aj v iných štýloch, konkrétne v takých prejavoch ostatných štýlov, ktoré sa realizujú v ústnej podobe. Všetko nasvedčuje tomu, že najviac hovorových jazykových prostriedkov sa nájde v hovorovom štýle, no nie sú to prostriedky vyhradené výlučne tomuto štýlu. Vari takto možno interpretovať Mikov výrok o nemožnosti stotožňovať hovorový štýl s hovorovým jazykom. Samozrejme, uvedomujeme si, že takéto „migrácie“ výrazových prostriedkov rôznymi štýlmi sú záležitosti univerzálne a známe; v súvislosti s analyzovanou problematikou sme však považovali za potrebné znovu ich pripomenúť.

V odbornej lingvistickej literatúre sa stretneme ešte s ďalšími pojmami, a to predovšetkým s *bežným hovoreným jazykom*, s *hovorovou slovenčinou* (J. Bosák) a s *hovorenou podobou slovenčiny v meste* (skratka HPSM, V. Patráš), nazývanou niekedy stručnejšie aj *mestská reč*. U J. Bosáka možno v podstate stotožniť *bežný hovorený jazyk* s *hovorovou slovenčinou*, pričom sa pod týmito pojmami myslí novo sa utvárajúca varieta vyplňajúca komunikačný priestor medzi spisovným jazykom a nespisovnými varietami; je to spisovná, ale nekodifikovaná varieta, ktorá je výsledkom rozširovania polyfunkčnosti spisovného jazyka (1995). Patrášov termín *HPSM* je pomenovaním pre komunikáty, ktoré sa profilujú ako súbory parcelátov viacerých variet; ide o prvky, zložky, príp. mechanizmy z jednotlivých variet, ktoré využívajú hovoriaci v konkrétnych komunikačných situáciách podľa komunikačných cieľov a individuálnych sociálnych podmienok (1995).

Z uvedených charakteristík vyplýva, že sa už pohybujeme nie v priestore štýlu, ale skôr v priestore národného jazyka⁵, teda akoby v inom type abstrakcie

⁵ Problematika stratifikácie slovenského národného jazyka je pomerne komplikovaná, rozsiahla, riešili a riešia ju mnohí autori (J. Bosák, J. Horecký, L. Kralčák, V. Luptáková, G. Múcsková, V. Patráš,

(o jednotlivých typoch abstrakcie bude ešte reč v závere príspevku). Že takýto pohyb je prirodzeným a logickým dôsledkom vzájomnej blízkosti oboch typov abstrakcie, potvrdzujú a ilustrujú aj slová D. Slančovej: „(...) v prípade funkčného štýlu v podstate nejde primárne o štylistický pojem, ale oveľa výraznejšie o pojem sociolingvistický, ktorým sa nepomenúva ani tak štylistická variabilita ako skôr varieta (spisovného) jazyka, forma jeho existencie v sociálne diferencovanej spoločnosti, pričom v podstate ide o preferovaný spôsob vyjadrovania v istej sociálno-komunikačnej sfére. (...) Vo vzťahu k funkčným štýlom ide teda viac o sociolingvistický než čisto štylistický prístup“ (2007, s. 124). J. Dolník (2009, s. 341) je ešte radikálnejší, keď pri ilustrácii variabilnosti celonárodného jazyka a opise jeho rôznych existenčných foriem, útvarov či variet vymedzuje popri *sociolektoch*, *médiolektoch* a *areálnych varieties* aj tzv. *funkčné variety* alebo *funkciolekty* ako sociolingvistické koreláty štylistického pojmu *funkčný štýl*. Práve tomuto rozvrstveniu sa najviac približuje naša schéma jednotlivých typov abstrakcie (bližšie o nich pozri v časti 3).

3. V závere príspevku sa krátko vrátíme ku konferencii o výskume hovorenej podoby spisovnej slovenčiny z roku 1965, konkrétne k jednému diskusnému príspevku M. Šalingovej (2007, s. 101). Autorka si v ňom kladie podobnú otázku, akú sme si položili i my pri štúdiu materiálov k tomuto príspevku: *Aký štýl sa vlastne skúma, keď sa robí výskum hovorenej podoby slovenčiny?* Položená otázka je taká prirodzená a logická, že vyznieva až banálne. M. Šalingová vylučovacou metódou dospieva k tomu, že pri výskume hovorených prejavov sa napokon predsa len skúma hovorový štýl. Niektorí (napr. Luptáková, 2009) toto konštatovanie vysvetľujú ako stotožňovanie hovorového štýlu s hovoreným jazykom. Myslíme si, že tu nejde celkom o stotožňovanie, no i tak si dovoľme Šalingovej reakciu korigovať. Ak skúmame hovorené prejavy, *primárne* skúmame hovorový štýl, resp. *primárne* sa pohybujeme v priestore hovorového štýlu (*primárne* preto, lebo, ako povedal J. Mistrík či K. Hausenblas, v hovorenej, čiže ústnej podobe sa realizujú predovšetkým prejavy hovorového štýlu), sekundárne v priestore iných štýlov. Toto naznačuje aj M. Šalingová v závere svojho diskusného príspevku a azda toto mali na mysli aj F. Miko a J. Mistrík, keď tvrdili, že hovorový štýl je „najstarším štýlom v každom prirodzenom jazyku“ (Mistrík, 1985, s. 499) a že je to „primárny jav“, „základný štylistický fenomén“, z ktorého sa diferencovali ostatné tzv. kultúrne štýly, a to buď vyvinutím ikonickosti, alebo pojmovosti (porov. Miko, 1976, s. 33).

E. Pauliny, I. Ripka, D. Slančová, M. Sokolová, J. Štolc a i.), a to neraz v konfrontácii so stratifikáciou českého národného jazyka (*běžně mluvený jazyk*, *hovorová čeština*, *obecná čeština*, *interdialekty* atď.). Daná problematika sa zvyčajne skúma na pozadí anketových a dotazníkových prieskumov a analýzy transkriptov spontánných hovorených prejavov spravidla súkromnej komunikácie v meste. Vyžaduje si osobitnú pozornosť a dostatočný priestor, čo už presahuje cieľ tohto príspevku.

Keby sme k týmto aj ostatným lingvistickým náhľadom na hovorový štýl a jemu príbuzné analyzované javy mali pripojiť ten svoj, vlastne by sme len súhrnne povedali, že sa dá uvažovať akoby o štyroch typoch abstrakcie, ktoré spolu úzko súvisia, sú vzájomne poprepájané, kombinujú sa a čerpajú zo svojich – neterminologicky povedané – jednotiek či kategórií. Pri prvom type možno uvažovať o *jazykových formách* a tými sú hovorená (ústna) a písaná (písomná) reč/jazyk. Druhý typ abstrakcie by sa dal vymedziť ako úroveň *jazykových komunikátov* (v tom najširšom zmysle) s dvoma základnými „jednotkami“ – dialógom a monológom. Tretí typ sa týka *funkčných štýlov*, kde sa popri mnohých iných štýloch nachádza aj hovorový štýl. Výsledkom abstrakcie štvrtého typu sú *variety národného jazyka*; tu treba počítať s „jednotkami“, akými sú spisovná, štandardná, subštandardná, nárečová varieta a takisto semivariety (slang, profesijná reč a pod.; variety a semivariety vymedzujeme predovšetkým podľa koncepcie D. Slančovej – M. Sokolovej, 1995, 2011). Jednotky prislúchajúce tomu-ktorému typu abstrakcie nemožno presúvať k inému typu ani stotožňovať ich s jednotkami iného typu, čo znamená napr. stotožňovať hovorový štýl s hovoreným jazykom (príčinu tejto chyby vidíme práve v krížení jednotiek z rôznych typov abstrakcie). Prepojenie jednotlivých typov a ich jednotiek možno v našom prípade ilustrovať tak, že hovorový štýl sa najčastejšie realizuje v hovorenej forme (hoci nie je vylúčená ani písaná jazyková forma); najtypickejším jazykovým komunikátom hovorového štýlu je dialóg (hoci vylúčiť nemožno ani uplatnenie monológu, napr. pri súkromnom liste, ak ho nepresúvame k epistolárnemu štýlu, pozri Ruščák, 2002); a pri takejto realizácii hovorového štýlu sa môžu využiť prostriedky zo všetkých variet i semivariet národného jazyka, hoci najpríznačnejšie je práve používanie štandardných a subštandardných prostriedkov a tiež slangizmov a profesionalizmov ako zdrojov najväčšej dynamiky slovenčiny (Bosák, 1996). Analogickým spôsobom sa dá potom nazerať aj na ostatné funkčné štýly slovenčiny.

Literatúra

- BODNÁROVÁ, Martina: Expresivita a modifikácia lexém ako priestor pre realizáciu ikonicko-symbolického princípu v neinštitucionálnom dialógu. In: Jazyk a kultúra, 2010, č. 4 (nepaginované).
- BODNÁROVÁ, Martina: Spontánna hovorená komunikácia dospelých na východnom Slovensku cez optiku stratifikácie národného jazyka. In: Jazyk a kultúra, 2011, č. 7 (nepaginované).
- BODNÁROVÁ, Martina: K problematike typológie dialógu dospelých. In: Zborník zo 7. študentskej vedeckej konferencie. Ed.: M. Chovanec. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2012a, s. 786 – 807.
- BODNÁROVÁ, Martina: Taka stara tam jedna taka pani išla minule s takou ťažkou cestovkou... (K netypickým prípadom používania ukazovacieho zámena taký). In: Jazyk a kultúra, 2012b, č. 10 (nepaginované).
- BOSÁK, Ján: Dialekty a sociolekty. In: Studia Academica Slovaca. 25. Prednášky XXXII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Zost. J. Mlacek. Bratislava: Stimul, 1996, s. 25 – 30.
- BOSÁK, Ján: Odras dynamiky jazykového vývinu na prehodenocovaní knižného štýlu. In: Jazykovedný časopis, 1981, roč. 32, s. 151.

- BOSÁK, Ján: Sociolingvistická stratégia výskumu slovenčiny. In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 1. Ed. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: Veda, 1995, s. 17 – 42.
- ČMEJRKOVÁ, Světa – HOFFMANNOVÁ, Jana: Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí. Praha: Academia, 2011. 491 s.
- DOLNÍK, Juraj: Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetľovanie jazyka. Bratislava: Veda, 2009. 375 s.
- FINDRA, Ján: Štylistika slovenčiny. Martin: Osveta, 2004. 232 s.
- HAUSENBLAS, Karel: K základním pojmům jazykové stylistiky. In: Slovo a slovesnost, 1955, č. 16, s. 1 – 15.
- HAVRÁNEK, Bohuslav: K funkčnímu rozvrstvení spisovného jazyka. In: Studie o spisovném jazyce. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1963, s. 60 – 68.
- HOFFMANNOVÁ, Jana: Stylistika a... Současná situace stylistiky. Praha: Trizonia, 1997. 200 s.
- HORECKÝ, Ján: Vymedzenie štandardnej formy slovenčiny. In: Slovenská reč, 1979, č. 44, s. 221 – 227.
- Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 6. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, 2007. 228 s.
- JEDLIČKA, Alojs: K systému a systematice funkčních stylů. In: Jazykovedné štúdie XV. Ed. J. Ružička. Bratislava: Veda, 1980, s. 107 – 113.
- LUPTÁKOVÁ, Viera: Bežný hovorený jazyk a jeho miesto v stratifikácii slovenského národného jazyka. In: Varia XVIII. Zborník príspevkov z XVIII. kolokvia mladých jazykovedcov. Ed. M. Ološtiak – M. Ivanová – L. Gianitsová – Ološtiaková. Prešov: PULIB, 2009, s. 436 – 441. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Olostiak1/index.html>
- MIKO, František: Štylové konfrontácie. Kapitoly z porovnávacej stylistiky. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1976. 352 s.
- MISTRÍK, Jozef: Štylistika. Bratislava: SPN, 1985. 585 s.
- MLACEK, Jozef: Sedemkrát o štýle a stylistike. Ružomberok: FF KU, 2007. 123 s.
- MURÁNSKY, Jozef: O hovorenej podobe spisovnej slovenčiny. In: Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Red. J. Kačala, Bratislava, Veda 1979, s. 106 – 108.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Výskum hovorenej podoby spisovnej slovenčiny po 40 rokoch. In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 6. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, 2007, s. 9 – 17.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Metamorfózy sociolingvistického výskumu na Slovensku. In: Sociolingvistika a areálová lingvistika. Sociolinguistica Slovaca. 2. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, 1996, s. 11 – 17.
- PATRÁŠ, Vladimír: Sociolingvistický profil bežnej hovorenej komunikácie v Banskej Bystrici (90. roky). In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 1. Ed. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: Veda, 1995, s. 119 – 131.
- PAULINY, Eugen: O funkčnom rozvrstvení spisovného jazyka. In: Slovo a slovesnost, 1955, č. 16, s. 17 – 54.
- PAULINY, Eugen: Funkčné jazykové štýly a ich klasifikácia. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1960, s. 229 – 234.
- PAULINY, Eugen – RUŽIČKA, Jozef – ŠTOLC, Jozef: Slovenská gramatika. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1963. 491 s.
- PECIAR, Štefan: Jazykové prostriedky hovorového štýlu spisovnej slovenčiny. In: Jazykovedné štúdie. 8. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1965, s. 42 – 70.
- RUŠČÁK, František: Štylistika epistolárnych textov. Prešov: Náuka, 2002. 97 s.
- SLANČOVÁ, Daniela: Štýl v jazykovej interakcii a jeho druhy. In: Slovo o slove. Prešov: Katedra komunikačnej a literárnej výchovy PF PU, 2007, s. 118 – 126.
- SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Miloslava: Výskum podoby hovorenej komunikácie na východnom Slovensku. In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 1. Eds. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: VEDA, 1995, s. 132 – 143.

- SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Miloslava: Návrat k varietám hovorenej podoby slovenčiny na východnom Slovensku po pätnástich rokoch. In: Vidy jazyka a jazykovedy. Na počesť M. Sokolovej. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2011, s. 341 – 357.
- ŠALINGOVÁ, Mária: Hovorový štýl súčasnej spisovnej slovenčiny. In: Slovenská reč, 1963, č. 28, s. 17 – 32.
- UHLÁR, Vladimír: O konverzačnom štýle slovenského spisovného jazyka. In: Slovo a tvar, 1950, č. 4, s. 9 – 16.

SOCIÁLNO-ETICKÝ ASPEKT KÓDEXU MAGDEBURSKÉHO PRÁVA V OBLASTI ZABEZPEČENIA ŽIEN. (PRÁVNE POSTAVENIE ŽENY V STREDOVEKOM PRÁVE)

Rudolf Kuchar

Mlynarovičova 4, 851 03 Bratislava, e-mail: rudok@juls.savba.sk

KUCHAR, R.: Social-Ethical Aspect of Magdeburg Law Regarding Benefits for Women (Legal Statue of Women within the Medieval Law). In: Slovak Speech, 2013, vol. 78, no. 3-4, p. 187-201.

Abstract: Paper deals with the stance of medieval law system on the legal statue of women in coexistence with various life and legal situations, namely theirs representations in Magdeburg Law. Standardized form of many paragraphs of these German law codes from 1378, which were translated into ancient Slovak language in the town of Žilina (in 1473), shows both, the legal security of a woman, as well as the rigour of a certain law. By following and clarifying of mentioned relations it explains the use of several juridical institutes, that represent not only German, but also Slovak cultural legal language of 15th century.

Keywords: legal status of a woman, Magdeburg Law translation from Žilina, legal acts, juridical institute

Stredoveký nemecký právny kódex – Magdeburgské právo – bol v roku 1473 preložený na podnet žilinského richtára Pongráca do starej slovenčiny.¹ Preklad Magdeburgského práva (ďalej preklad MP) je súčasťou ŽILINSKEJ PRÁVNEJ KNIHY, ktorú v transkribovanej podobe sprístupnil V. Chaloupecký v roku 1934² v edícii ŽILINSKÁ KNIHA. Chaloupeckého transkribovaný prepis sme podrobili analýze (Kuchar, 1964) a po istom časovom odstupe sme preklad MP a zápisy právnych úkonov publikovali v transliterovanej podobe v dvoch osobitných vydaniach PREKLAD MAGDEBURSKÉHO PRÁVA A ZÁPISY PRÁVNÝCH ÚKONOV ŽILINSKÝCH MEŠŤANOV (1993 a 2001) a následne (zlúčením obidvoch častí) v roku 2009 prepracované akademické vydanie ŽILINSKÁ PRÁVNA KNIHA – PREKLAD MAGDEBURSKÉHO PRÁVA – ZÁPISY PRÁVNÝCH ÚKONOV ŽILINSKÝCH MEŠŤANOV, ktorého súčasťou je štúdia CHARAKTERISTIKA JAZYKA PREKLADU MAGDEBURSKÉHO PRÁVA A ZÁPISOV PRÁVNÝCH ÚKONOV ŽILINSKÝCH MEŠŤANOV (LEXIKA, TVAROSLOVIE, SYNTAX, HLÁSKOSLOVIE A GRAFIKA V ŽILINSKEJ PRÁVNEJ KNIHE).

¹ Pretože uvedený právny kódex je rozsiahlou stredovekou právnou pamiatkou náučno-odborného charakteru, ktorý, možno predpokladať zaujme nielen historik práva a právnej vedy, no môže osloviť aj poslucháčov právnických fakúlt, mladých adeptov práva a širokú kultúrnu obec, rozhodli sme sa uvedený kódex ako celok preložiť do spisovnej slovenčiny. Uvažovali sme o tejto potrebe už dávnejšie. Využili sme túto možnosť informovať o ňom už pri príprave Doktorskej dizertácie s názvom SLOVENČINA A PRÁVNÝ JAZYK 16.–18. STOROČIA, ktorú sme predložili na oponentúru v roku 2002. V nej sme sprístupnili jazykovedcom i vedeckým odborníkom z oblastí právnej vedy iba výber niektorých paragrafov (niektoré sú obsahom tohto príspevku).

² Fonetická transkripčná metóda použitá v edícii V. Chaloupeckého je z lingvistického hľadiska nevyhovujúca, pretože predpokladá istú interpretáciu. Transkripciou sa viaceré slovenské jazykové prvky zastreli, a aj isté nedôslednosti pochádzajú z jej podstaty (Kuchar, 1969, s. 50).

Početné paragrafy prekladu MP sa týkajú postavenia osôb ženského pohlavia vo vtedajšej spoločnosti. Pretože dnes máme k dispozícii aj publikáciu nemeckého bádateľa I. T. Piirainena *DAS STADTRECHTSBUCH VON SILLEIN* z roku 1972, môžeme si úroveň textov tohto prekladu verifikovať, resp. aj spresniť. Viaceré texty tejto pamiatky obsahujú totiž na mnohých miestach nepresný preklad do slovenčiny³, mnohé časti neboli preložené, poprípade v textoch prekladu sú niektoré slová alebo časti textu doplnené. Tento stav zisťujeme aj v textoch paragrafov, ktoré chceme priblížiť čitateľom nášho príspevku.⁴

Pozrime sa teda ako sa riešia tieto dôležité otázky postavenia žien v stredovekom právnom kódexe. Všimnime si, ako boli formulované ich práva, či sa im venovala dostatočná pozornosť a ochrana v súvekých právnych normách. Poskytoval vôbec stredoveký právny systém primeranú starostlivosť a ochranu žien v stredovekej spoločnosti? Ako sa vnímalo ich postavenie v spoločnosti?

Na tieto otázky nachádzame v mnohom odpovede v tomto kódexe. No pozornosť sa tu venuje aj viacerým ďalším otázkam právneho kontaktu žien a ich blízkych a vzdialených príbuzných. Sledovať ich môžeme na vzťahoch, ktoré sa vytvárali v procese životných aktivít medzi ľuďmi, teda predovšetkým medzi životnými partnermi a ich potomkami, ako aj ich príbuzensky aj nepríbuzensky spojenými osobami, vstupujúcimi do právnych vzťahov. Sústreďme sa však napr. na vzťahy súvisiace so vstupom do manželstva, súžitie manželov, na vzťahy pri nadobúdaní majetku, v riešení rozličných právnych úkonov. Niektoré životné aktivity žien mohli však v rámci uvedených vzťahov súvisieť často aj s porušovaním zákonov.

V súvislosti z vyššie uvedenými otázkami a vzťahmi môžeme predbežne vybrať niekoľko z viacerých paragrafov, ktoré v príspevku podrobíme analýze a ktorým z tohto aspektu budeme venovať pozornosť, skrátka sústreďme sa na ženu a jej práva v tejto právnej pamiatke, resp. poukážeme aj na oklieštenosť ženy konať v istých právnych úkonoch.

Naznačené vzťahy sú v kódexe bohato zastúpené, nachodíme ich však roztrúsene na viacerých stranách prekladu MP⁵, preto ich sledujeme iba v istom výbere.

Obsahom viacerých paragrafov je riešenie ekonomického vzťahu osôb ženského pohlavia vo vzťahu k osobám mužského pohlavia. Je to prirodzené, veď ide väč-

³ Pozri napr. príspevok R. Kuchara *PREKLAD MAGDEBURSKÉHO PRÁVA AKO PRAMEŇ HISTORICKÉHO SLOVNÍKA SLOVENSKEHO JAZYKA* (2010), v ktorom upozorňujeme na niektoré prípady neadekvátneho pochopenia obsahu slova (termínu) alebo slovného spojenia, zvratu a pod.

⁴ Upozorniť treba na skutočnosť, že nie vo všetkých z paragrafov dotýkajúcich sa našej témy sa celý text týka nášho výskumu (uvádzame preto iba jeho časť). Robíme však tak len výnimočne, pretože chceme odkázať aj na informácie spojené s našou témou v širších súvislostiach v iných paragrafoch.

⁵ Blízky svojím obsahom, nie však usporiadaním paragrafov žilinského prekladu MP je bieloruský preklad, ktorý publikovala bieloruská bádateľka O. Kelerová pod názvom *SAKSONSKAJE ĽUSTRA* (2005), o čom svedčí aj iné označenie paragrafov (často v rámci artikulov). Pozri k tomu príspevok R. Kuchara *SASKÉ ZRKADLO V BIELORUŠTINE* publikovanom v časopise *Slovenská reč* (2010).

šinou o partnerský vzťah vyplývajúci z manželského zväzku. Vstupom do manželstva mal muž obvyčajne isté, z právnych zvykov vyplývajúce, povinnosti. Išlo o pomerne dôležitú otázku zabezpečenia životných potrieb ženy manželky do budúcnosti. Tieto životné potreby ženy riešil manžel po vstupe do manželského zväzku obvyčajne hneď na druhý deň po sobáší. Manžel poskytol manželke istý dar, ktorým bolo vlastne veno⁶. Poskytovali ho obvyčajne muži, ktorí pochádzali z bohatších rodín (porov. Kelerová, tamže, s. 28; – muži vyššieho urodzenia (rytieri) poskytovali žene ako veno iba dobrého koňa alebo iný dobytok; na s. 162 Kelerovej prekladu sa dozvedáme, že veno príslušníkov rytierskeho stavu bolo omnoho hodnotnejšie ako u osôb nerytierskej vrstvy. O tejto významnej udalosti a právnom akte prináša informáciu paragraf 109/51, ktorého znenie uvádzame v spisovnej slovenčine⁷:

O vene. §109

Už |vypočujte si|; čo môže podarovať každý človek |rytierskeho pôvodu manželke bez súhlasu oprávneného dediča ako veno⁸ ráno pred jedlom, keď ide s ňou k stolu|. Teda môže jej dať jedného |sluhu alebo slúžku, ktorí nedosiahli plnoletosť, a sú bezúhonní slúžiť|.*

Žilinské znenie prekladu:

§ 51 O wieno. § 109

Giz |rozumieyte|, czoz muoz kazdy czlowiek, kterzyz g[es]t |ffoytowskeho pokolenie, dati swey zenie rano, kdyz s/ni gde k stolu przed gidlem, bez erbowne[h]o slybu|. Tedy muoz gi dati gednoho |pacholka a _neb diewku, kteraz pod gegi ruku ma biti a bez odmluwy a [(potczyweho beze/wssie posskwrny)]|.

Dôležitejšie však bolo životné zabezpečenie manželky. Stredoveké právo poznalo pojem a inštitút doživotná renta.⁹ Myslelo sa ním na zabezpečenie ženy po

⁶ Takýto dar sa v starej nemčine nazýval *morgengabe* (porov. heslo *morgengabe* > *Morgengabe*, ein Geschenk des Ehemannes an die Frau am Morgen nach der Brautnacht<. – Bdv. *frauenmorgengabe* – Papsonová, 2003, s. 488 – 489.

⁷ Pri tomto, ako aj pri iných, väčšinou vhodné a v menšej miere nevhodne preložených prípadoch, sa opierame o slovník autorky M. Papsonovej (2003), ktorá ako východisko pre svoj slovník použila našu prácu. Texty a ich korektúra, ktoré tu používame, sú z nášho prekladu MP do spisovnej slovenčiny pripraveného na publikovanie, preto neuvádzame v tomto príspevku konfrontačné poznámky k prepisu Chaloupeckého edícií k jednotlivým textom vybraných paragrafov.

***Vysvetlivky k značkám použitým v textoch paragrafov:**

|..| – označuje chybné preložený text žilinského prekladu MP

/:../ – označuje slovo alebo text, vyskytujúci sa v nemeckom origináli, ale v žilinskom preklade MP nie je preložený

[..] – označuje slovo alebo text, ktorý v preklade do spisovnej slovenčiny dopĺňame

[(..)] – označuje slovo alebo text, ktorý je v texte žilinského prekladu MP z roku 1473 navyše (občas slovo alebo takýto text v preklade do spisovnej slovenčiny pre jeho zaujímavosť alebo ako doplnenie uvádzame v hranatých zátvorkách) – teda v podobe [...]

<.> – označuje slovo, jeho časť alebo aj text, ktorý je v nemeckom origináli prečiarknutý alebo nadbytočný

⁸ Pozri poznámku č. 6.

⁹ Pozri heslo *leibgezeug*, *-gezug*, *-gezuch*, *-gezüch*, *-gezucht* > *lebenslängliches Nutzungsrecht der Frau am Grundbesitz*, *Leibrente*< – Papsonová, tamže, s. 462 – 463.

manželovej smrti. Zásoby potravín, ktoré sú na dvore manžela po jeho smrti, sa obyčajne s domom a dvorom a polovicou potravinových zásob pokladali za doživotnú rentu manželky. Ak dvor nie je doživotnou rentou manželky vdovy, má nárok iba na to, čo zje a vypije dotiaľ, pokiaľ nezíska veno¹⁰, ktoré jej sľúbil manžel pri sobáši. V tejto súvislosti, najmä o inštitúte doživotná renta sa hovorí aj v paragrafe č. 137/79.

O [zásobách potravín nachádzajúcich sa na dvore pri del'be dedičstva]. § 137

[Aktuálna zásoba potravín pri del'be dedičstva], ktorá zostane na dvore [manžela] po jeho smrti, aký [právny nárok] na to má žena [vdova], ak sa od svojich detí chce oddeliť a spoločný majetok rozdeliť po [tridsaťdňovej lehote smútku za mŕtvym, alebo od svojich dedičov v mužskej linii], to je jej [doživotná renta, ktorá jej po smrti [manžela] pripadla]; tak ona vezme zo všetkého polovicu potravín, čo v tom dome zostalo, [čo jej muž používa počas celého roka]. Ostatné [veci] vezmú deti alebo jeho [právoplatný dedič podľa lénneho práva, no z jeho činžovného dedičstva nevezme nič]. Ak ten dvor [nie je doživotnou rentou ženy], v ktorom je tá [posmrtná:] [zásoba potravín], vtedy ona nevezme viac, iba čo môže zjesť a vypiť dotiaľ, pokiaľ jej [manžel] nevyplatil veno, ktoré jej bolo sľúbené, keď [si] ju [hospodár manžel] bral. Od tej chvíle ona [nesmie opustiť svoje dedičstvo, len ak] by ju deti chceli potom vypudiť či už peniazmi alebo [prostredníctvom súdu]. Ak však má ona na to [ručiťeľa], vtedy nesmie napomínať svojich [oprávnených dedičov] o svoje veno, lež má [pozemok opustiť po uplynutí tridsaťdňovej lehoty smútku za mŕtvym], lebo sľub [pod prisahou] [prelomí platnosť každej právnej normy], čo možno [dokázať].

Žilinské znenie prekladu:

§ 79 O [menowitu spiezy]. § 137

[Spieze menowita], kteraz przydworze toho [czlowieka] zustane po gehu smrti, ktere p[ra]wo k/to[m]v ta žena ma, gestli se od swych dieti odlucziti chce [po/trzydsatku, a_ nebo od swe[h] o muzske[h]o erbu, gestli gegi zywoť toho pomohl do _robiti, a w/tem vmrzel gest on]; tedy ona wezme wsseho polowiczci, czoz gest w tem domie zustalo, [gestli muze nepotrzebuge w celem roce]. [(A)] druhe wezmu dieti a _nebo ktoz [k/to[m]v erbu przysluch p[ra]wie, niez czoz by erbowało a bylo by na zakladich, to nicz]. [(A)] gestli by pak ten dwuor [neprzyssel s pomocy zensku], w kterem [ta spieze] gest, tedy ona newezme wicz, nez czo sni a spige, dotad, dokadz gi wieno nebude zaplaczono, czoz gi gest slihenó, kdz gi [gegi muz] pogimal. [(A)] o tey chwili [take netrzeba gi nicz potrzebawati, lecz by gi dieti chtiely odtisknut peniezy nebo p[ra]wem]. A gestli pak ona na/tem [porucznika] ma, tedy netrzeba vpominati swe [poruczniky] za swe wieno, lez ma swe [gistiniky z toho vpomenuti po/trzydsatem dni], lebo sľib [zborzy [(a/zlomi)] kazde p[ra]wo], czoz muoze [dogistiti].

Zabezpečenie ženy majetkom sa vykonávalo manželom v rámci súdneho obvodu¹¹, v ktorom žena býva a v ktorom sa nachádzalo isté pozemkové vlastníctvo, ktoré jej manžel poskytol ako dar k jej živobytiu. O tomto sa dozvedáme napr. z paragrafu 112/54, kde sa konkretizuje uvedený vzťah napr. takto:

Čo /:manžel:/ musí manželke [v dostatočnej miere dať]. § 112

[Každý [manžel] musí v dostatočnej miere podarovať manželke [pozemkové vlastníctvo zo

¹⁰ Pozri poznámku č. 6.

¹¹ V staronemeckej právnej terminológii sa pre tento termín používali viaceré termíny – *gericht*, *recht* a *wichilde* (pozri heslo *gericht* 2. >Gerichtssprengel, Gerichtsbezirk, Gebiet<. – Bdv. *recht* II. 1., *wichilde* – Papsonová, tamže, s. 318 – 319).

svojho majetku k jej živobytiu so súhlasom dedičov], akékoľvek pozemky spadajú [pod súdny obvod], všade, kde [sa uplatňuje prenesená kráľovská právomoc].

Žilinské znenie prekladu:

§ 54 Czo /:...:/ *zenam musy* [dobre[h]o *vczyniti*]. § 112

[Mvsy geden] *dobrze swey zenie dati swe[h]o* [gisteho k gegi *zywotu wedle slibu erbowne[h]o*], *yakz su koli* [pod tym *foyststwem*, *kdez_to zemie erbowne lezie*], *w kazdem miescie tu*, *kdez* [kralowske bydleni *gest*].

V prípade smrti manžela sa o zanechané dedičstvo postaral obyčajne právoplatný dedič. Bolo zvykom, že sa museli dodržať isté podmienky. Dedič mohol napr. prísť do domu vdovy prv, ako uplynula lehota tridsaťdňového smútku¹², t. j. pokiaľ sa neuskutočnila zádušná omša za mŕtveho¹³, resp. pohrebná hostina (kar). Trovy za prípravu a uskutočnenie uvedeného (obradu za dušu mŕtveho a karu) sa platili z majetku mŕtveho, pričom nikto z oprávnených dedičov nemal právo siahať na majetok, ktorý zostal po manželovi. Z pozostalosti sa vyplatila mzda služobníctvu a bolo treba sa oň postarať až do pohrebu. Ak dedič chcel, aby čelaď a služobníci dojednané doslúžili, a oni by návrh prijali, musel ich vyplatiť. V prípade väčšieho preddavku, nemuseli nič vrátiť. V žilinskom preklade sa v paragrafe 115/57 o uvedených skutočnostiach hovorí nasledovne:

O [oprávnenom dedičovi], ktorý chce [sa vybrať k vdove na zanechaný majetok]. § 115

[Oprávnený dedič môže sa pokojne vybrať na cestu k vdove na zanechaný majetok] prv, než [uplynie lehota tridsaťdňového smútku za zomrelého [manžela], aby [majetok] ochránil, žeby sa nič nestratilo], čo naň prislúcha. S jeho radou má /:tiež žena:/ [sa postarať o pohreb a o smútočný obrad za dušu mŕtveho [a kar], iný však] nemá mať žiadnu dispozičnú moc [na ten majetok až do uplynutia lehoty tridsaťdňového smútku za zosnulým. Z toho vlastníctva sa má najprv vyplatiť služobníctvu mzda, ako mu podľa práva prislúcha až do lehoty, keď ich pán zomrel. Majú ich chovať až do uplynutia lehoty tridsaťdňového smútku za zomrelým]. /:Môžu sa však uchádzať u nej o prácu:/ Ak však [dedič] chce, aby čelaď alebo [súčasní] služobníci tej ženy mu doslúžili dokonca [ich služobného vzťahu], // má im vyplatiť plnú mzdu. Ak im bolo /:za rok alebo polrok:/ vyplatené [za ich službu] viac, to nemusia vrátiť.

Žilinské znenie prekladu:

§ 57 *O [erbu], kto chce wstąpiť k wdowie [w gegi zbozie]. § 115*

[Ktoz muoz w erb w_dowie przystati w gegi zbozie], ten prwe, nez [trzydsatek bude sluzen, a czoz by bylo stracene[h]o, ma byti zaplaczeno], a czoz potom nan [slussy]. S gehu radu ma take zena [w to sahnuti a ten trzydsatek platiti. Ginacze on nemuoz zadney moczy miti k/to[m] v zbozy az do trzydsatego dne. S toho erbu tepru to magi platiti, a gestli by se zdarzylo na ten den], ze by y on vmrzal. Tedy magi [gehu chowati az do trzydsatego dne, dokadz to bude opraveno, ze by [mohl przygiti k pohrzebu]. /:...:/ Gestli by pak chtiel [erbownik], aby czeled neb sluzebniczy [prwni] tey zeni, aby ge[m]v wysluzyli z_vplna, [(a chtieli by posluchati)], // ma gim zuplna platiti. A pakli by gim bylo wiece dano za gich sluzbu, to gim nepotrzenie zase wratiti.

¹² Pozri heslo dreissigste 1. >der dreißigste Tag nach dem Tode< – Papsonová, tamže, s. 212.

¹³ Pozri heslo dreissigste 2. >Seelengottesdienst, Totenfeier am Dreißigsten< – Papsonová, tamže, s. 212 – 213.

Žena vstupom do manželstva, samozrejme aj jej majetok, získava právnu ochranu muža.¹⁴ Muž od nej nemôže očakávať nijaký dar z jej pozemkového vlastníctva ani doživotnú rentu¹⁵. Zákomom sa upravuje po manželkinej smrti aj dedenie majetku predstavujúceho jej doživotnú rentu. Doživotná renta po jej smrti z jej dedičského podielu mu neprislúcha, ak to nemôže preukázať, že jej túto postúpil v manželstve.

O mužovi, ktorý sa ožení. § 132

Keď muž uzavrie sobáš so ženou, vtedy [prevezme všetky jej vlastnícke práva pod svoju právnu ochranu]. Preto nijaká žena nemôže [ničím obdarovať manžela z jej /:nehnutelného:/ majetku /:ani hnuteľného majetku:/ hoci jej právoplatne patrí [podľa práva o zdedenom majetku a] ako právne nevysporiadanom]. Takisto jej manžel nemôže po jej smrti [uplatniť na manželkin majetok nijaké vlastnícke právo, ak prv prevzal jej majetok, [ako je vyššie rečené], pod právnu ochranu]. Takisto nemôže získať jej [doživotnú rentu z jej dedičského podielu] po jej smrti, dokiaľ to /:ne:/dosvedčí, že jej to bolo dané k jej životu. Ak však tvrdí ona, že je [to] jej [majetok a bude jej to právnu formou zamietnuté], stratí ona obidva [podieľ: majetok aj doživotnú rentu].

Žilinské znenie prekladu:

§ 74 O tem muzy, ktery zenu puogme. § 132

Kdyz gedem muz zenu puogme, tedy [gi sobie poygme w/obranu, a k/to[m]v wsseczko gegi zbozie k p[ra]wey wymluwie]. Protoz nemuoze zadna zena swe[m]v muzy zadny [plat dati z gegi vlastne[h]o zbozie, ktere zbozi po/wsse[m] p[ra]wie k/ni erbuge wedle p[ra]wa a bez-p[ra]wi]. Po/gegi smrti muz ne _muoze zadnu [obra[n]u ginssi to zbozie] obdrzeti, yakz g[es]t [nayprwe] s/ni dobyl, yakoz naprzed rzeczeno gest. A take ne _muoz obdrzeti gegi [tiela ssaty wedle gegi erbu] po gi smrti, dokazdz by to mohl doswiedssiti, ze gi to bylo prwe dano k gegi zywotu. Rzeczeli pak ona tak, ze gest gegi [gistinost a byla by od/toho odluczona s/p[ra]wem], tedy stratila obie [czesti vlastne y tieslesnu potrebu].

Osobitná situácia v právnych veciach nastala v prípade ženy, keď muž zistil, že žena s ktorou sa oženil, bola tehotná a s ktorou by sa nemal oženiť, a mali dieťa, a preto ich manželstvo bolo rozvedené. Táto skutočnosť deťom skôr narodeným z právneho hľadiska nebola príťažou. Prejavilo sa to až pri deťoch, ktoré sa mali ešte len narodiť. O riešení tohto právneho problému hovorí sa v nasledujúcom paragrafe takto:

O takej žene, ktorú by niekto vzal, ktorú by vziať nemal. § 116

Kto si ženu vezme bez vedomia [že je tehotná], ktorú by [ináč] vziať nemal, a bude s ňou mať potomka, a potom budú podľa práva od seba rozlúčení, to [neobmedzuje potomkov z ich rodu], ktorých skôr priviedli na svet, [než ich rozlúčili], okrem toho [dieťaťa], čo matka [v lone] nosí.

Žilinské znenie prekladu:

§ 58 O tey zenie, kteruz/by gedem wzal, kterez by wzyti niemiel. § 116

Ktoz zenu sobie poygme bez wiedomie, kterez by w _zyti niemiel, [(a _ni miti muoz)], a bude

¹⁴ Pozri heslo vormundschaft >Schutzgewalt, Recht und Pflicht zur Fürsorge< – Papsonová, tamže, s. 695.

¹⁵ Pozri poznámku č. 9.

s/ni miti dietie, a potom by gich rozlucyli wedle p[ra]wa, to |by dietom nessoškodilo niez wedle prawa|, kterež se prwe rodili, [(nez gich roz_lucyli)], krom toho, czoz by mati nesla [(etc)].

Je prirodzené, že v minulosti aj osoby ženského pohlavia vstupovali do rozličných právnych vzťahov. Napríklad nevydaté ženy a panny mali možnosť pri právnych úkonoch a právnych veciach požadovať právne zastúpenie, teda poveriť niekoho ich zastupovaním. Išlo o zastupovanie právnym zástupcom v priebehu súdneho pojednávania.¹⁶ Zákon sledoval týmto právnym inštitútom ochranu proti zneužitiu ich prípadnej menšej právnej zbehlosti, aby nemohli byť usvedčené predovšetkým z nejakého prečinu. Zdôrazňujú a uplatňujú sa aj isté postupy a povinnosti richtára a právnych zástupcov osôb ženského pohlavia. Hneď v úvodnej časti nasledujúceho paragrafu je o tom zmienka:

O právnych zástupcoch, ktorých majú mať ženy a panny. § 413

Panny a vdovy majú mať [v každom spore a] v každej žalobe [právneho zástupcu, aby ich svedectvom nemohli usvedčiť]. Ony sa vyjadrujú pred súdom [alebo môžu konať v každej právnej veci]. Richtár musí pokojne [ustanoviť /:zvlášť:/ pravneho zástupcu, keď ženy poskytujú prisahu, ktorú ony samy majú vykonať, a nie ich zástupca]. Ich [zákonitý zástupca má byť tiež zárukou], keď ony sľubujú a vyplácajú záloh. [Právny zástupca má za nich pred súdom potvrdiť /:tiež:/ záruku a záloh], za to však nemá [byť vôbec znevýhodnený, ak bude súdom vypočúvaný]. Jeho [ochranná moc] netrvá dlhšie, než ako [trvá] [právne stanovená lehota súdneho pojednávania].

Žilinské znenie prekladu:

§ 355 O rzecznikach, czo magi miti zeny a panny. § 413

Panny y wdowy magi miti [(w kazdey przy a)] w/kazdey zaloby [rzecznika, aby gich neprzeswiedssili]. A ona muz p[ro]ti kazdym prawam mluwiti [a czyniti ku/kazde[m]v kusu]. A rychtarz musy [to dobrze |rozumieti a rzeczniko[w]i dati wiedieti, a kdz zenam przygde k/bozbie, tedy| ony samy se magi |boziti a rzecznik| ma bez toho byti. Y gegich |prawy rzecznik ma take gist byti|, kdez zeny slibowali a _nebo zalohy kladli. [(Opiet)] |rzecznik pro/sprawedliwost a pro/prawo ma za/nie slibiti a porucznik za/nie byti na gich zaklad|; a za/to nema |trpieti zadney nuze, nez ze on gest opytan pro/p[ra]wo|. A gehu |rzeczniczstwi| netrwa wice, nez yako |p[ra]wo sedi| <vd>.

Rešpekt a istá úcta k ženám v čase tehotenstva sa v istom obmedzení dodržiavali. Stredoveké právo rešpektovalo túto skutočnosť napr. v tom, že tehotnú ženu nebolo možné odsúdiť na „ťažší“ (pravdepodobne hrdelný) trest. Ak sa správala a konala nezákonne, urobila nejaký priestupok, potrestala sa „iba“ stiahnutím kože a vlasov.¹⁷ O tejto skutočnosti hovorí paragrafové ustanovenie tohto kódexu takto:

¹⁶ Pozri heslo recht II. 3. >Gerichtstermin<. – Bdv. *ding* 2., *dingtag*, *tag* 5., *teiding* – Papsonová, tamže, s. 534 – 535, resp. *teiding*, *teidingen* >auf einen Tag anberaumte gerichtliche Verhandlung, Gerichtstag, Gericht<. – Bdv. *vier bânke* (s. bank 2.), *ding* 1., *dingtag*, *gedinge* 1., *gericht* 4., *tag* 5. – Papsonová, tamže, s. 612.

¹⁷ Pozri v hesle har slovné spojenie *über jn. nicht höher denn zu haut und zu har richten* >jm.keine höhere Strafe zusprechen, als diejenige an Haut und Haar (d. h. die Todesstrafe darf nicht verhängt werden< – Papsonová, tamže, s. 383.

O tehotných ženách, ktoré |nenarodené deti nosia|. § 381

|Nemožno žiadnu ženu odsúdiť, /:ktorá je tehotná:/| na viac ako |na trest stiahnutia kože a vlasov|.

Žilinské znenie prekladu:

§ 323 O tiehotnych zenach, kterez |ziwe diety nesu|. § 381

|Negma na zadne zenie poprawa byti| wysse nez |kwože a wlaszy|.

Istá malá kapitola sa venuje v Magdeburskom práve ženám a ich právam. Týka sa právnych skutočností, keď by sa rozhodli viesť nečestný život. V prípade takého neusporiadaného života, neuberá im to na cti a nestrácajú ani majetok.

Tu sa začína kapitola o |vene žien a iných ich právach|. § 103

Žiadnej žene pre |jej nemravný spôsob života nemôže súd ublížiť| na ženskej cti, [ba] |nestrati ani právny nárok na svoj [dedičný] majetok|.

Žilinské znenie prekladu:

§ 45 Tuto se poczyna kapitula o |zenach [(a o gegich wienach)] a o ginssye gegich prawa|. § 103

Zadna žena |swu pochabosti sweho zywota| swey zenskey czti |vreczyti ne_muoz prawem, a _ni sweho erbu strati|.

O deťoch (počatých) narodených po manželovej smrti platí, že ak žena má o tom svedectvo štyroch mužov počujúcich to dieťa kričať, a dve ženy, ktoré boli pri pôrode, dieťa dedí po otcovi. Ide tu vlastne istým spôsobom o potvrdenie otcovstva po narodení dieťaťa. Zákon si vyžadoval potvrdenie platnosti dedenia, ktoré sa zdôrazňuje ešte potvrdením krstného otca, že ho počul kričať a že bolo ukázané na verejnosti a pokrstené. Ak však otec zomrel, jeho majetok preberá matka, ak pochádza z rovnakej spoločenskej vrstvy.¹⁸

O deťoch, ktoré sa narodí po smrti ich otca. § 133

Už |uvažujte| o ženie, ktorá je tehotná po smrti manžela a |prejaví svoju ťarchavosť do pohrebu a slávenia zádušnej omši za mŕtveho|, ak sa to dieťa narodí živé, a má tá žena |svedectvo| štyroch mužov, ktorí |ho počuli| [kričať], a dvoch žien, ktoré jej pomohli pri pôrode, ten potomok bude |dediť po otcovi|. Ak |otec| nato umrie, potom manželov majetok |dedičským konaním prechádza| na matku, ak pochádza |z rovnakej spoločenskej vrstvy, a zruší sa platnosť všetkých právnych nárokov na otcov prenajatý majetok [léno]|. Keď [dieťa] po smrti otca žije, [<a krstný otec počul by jeho krik>], |takéto lénné majetky pána budú voľné na požičiavanie|, keď potomok bude ukázaný a videný [ľuďmi] tak vyvinutý, že |je životaschopný|. Ak bude však verejne nesený do kostola [na krst], kto to uvidí alebo počuje, ten môže /:pokojne:/ jeho narodenie [život] dosvedčiť.

Žilinské znenie prekladu:

§ 75 O tych dietech, ktore se na _rodie po smrti gegi otcze. § 133

Giz |rozumieyte| o gedney zenie, kterez dietie nese po smrti swe[h]o muze a |vdíela ge[m]v po pohrzebie trydsatek|, [(a)] gestli se to dietie narodi zywe, a ma _li ta žena k/to[m]v |swiedomie| cztyr muzy, kteryz |przy/tom byli|, a dwie zenie, kterez gi pomohli k porodu, [(tedy)] to dietie |obdrzy erb odnie|. A gestli-li pak potom to dietie vmrzelo, tedy |erbuge| na/materz,

¹⁸ Pozri heslo ebenbürtik, Adj. >von gleichem Stand< – Papsonová, tamže, s. 216.

gestli ona byla |rowna w gehu przyrozeni|, a zrusy |wsseczko z_gednani|. A po otczi, kdz by ditie // ostalo zywe po gehu smrti [(*<a krstny otec slyssal by, gestli to>*)], tedy by |porucniczy pana prazni byli|, kdz to ditie bude vkazano, a bude to ditie <widieti> widino [(od lidi)] tak welike, ze by |gedne tielo mielo|. A pakli by bylo kostelu nessenno zgewnie, a ktoz widi nebo slyssy, ten muoze |za swe[h]o| zywota swiedssiti <do>.

Žena po manželovej smrti, ak jej to vyhovuje, môže zostať s deťmi. Keď sa rozhodne ich opustiť a ekonomicky a právne sa osamostatniť, prevezme svoju nárokovateľnú časť majetku. Ak zostane však vdova s deťmi po smrti manžela, deti ju nevydelia z majetku¹⁹, hoci by sa aj syn oženil. Synova žena v prípade jeho smrti získa prednostným právom prisľúbené veno a zariadenie domácnosti z mužovho majetku.

O |stavbe|, ktorú majú |zbúrať|. § 213

|Kde žena od mesta nemá povolenie stavať|, keď jej manžel zomrie, |šesť týždňov po uplynutí lehoty smútku za mŕtveho [manžela]|, má stavenisko zbúrať, ak nedostane pozemok|. Ak si |nevyžiada súhlas sedliackej komunity a pokračuje|, t. j. |koná proti jej vôli|, musí to /:celkom-/: |rozkopať| a zem urovnať. Ak /:však-/: zostane |bývať| s deťmi alebo |s jej mužskými dedičmi| dlhší alebo krátky čas a chce |sa oddeliť od nich so svojou časťou majetku delením majetku|, ona vezme všetok svoj |nárokovateľný podiel majetku, ktorý potom prevzala|, keď jej manžel zomrel. Ak však vdova zostane po smrti manžela so svojimi deťmi |na majetku tých detí|, jej nič nebude dané a |nevydelia ju z majetku, ak sa jej syn ožení| za |matkinho| života. Ak |však| zomrie syn, |synova žena prijme prednostným právom| veno od manžela, [čo jej prisľúbil], |a veci, ktoré sa nachádzajú v domácnosti a jej náradie z manželovho majetku|, to [za ňu vezme] jeho matka, v prípade, |ak ona svojho manžela a svoje nekonfliktné vlastníctvo mohla osvedčiť|. Ak však umrie syn na |matkinom vlastníctve|, v tom prípade matka |má prednostné právo ponechať si [uvedené] na základe svedectva, než vdova jej syna|.

Žilinské znenie prekladu:

§ 155 O |vstaweni|, ktorej <boz> |borziti| magi. § 213

|Kdez_to zenie mista ne_gest /ustawenim|, kdz gi muz vmrze, |sset nediel po/trzydsatstwu ma pawowati|. [(A)] pal-li (!) by ona pawowala wedle sedlskey rady, yakz by oni chtieli; [(a)] pakli by |pawowala| proti gich wuoli, musy to |wykopati| a zemu vrownati. Pakli zustane z dietmi a_nebo |z gegi muzskym erbem| do dlhey chwile a_nebo kratkey, a chcela by |se odlucziti swym zbozym|, kdz se od/nich |lucziti| chce, o_na wezme |wsseczko to na/tem zbozi, czoz gi p[ra]wem przislussy, yakz by prwe mohla wziti|, kdz gi byl muz vmrzal. Pakliz ta wdowa zustane po smrti swe[h]o muze s swymi dietmi |w gegich zbozi|, ze gi nicz od/toho nebude dano a |bez/rozluceni od toho zbozi, a pogial by gegi syn zenu| za materzyne[h]o zywota. Vmrzel-li by pak |ten syn zenaty, ta zena wezme wyssym p[ra]wem| swe[h]o muze wieno |a k/to[m]v mlynny kamen a kolesa gegi w swe[h]o muze zbozi, czoz ge[h]o mati, gestli gegi muze a sama sebe newinila a mohlo by to |przeswiedsseno byti|. Paklyz vmrze syn |w materzynem zbozi|, tehdy mati |blyzssy gest obdrzeti wedle swiedomi, nezli gegi[h]o syna zena|.

Žena bola v minulosti, čo bolo celkom prirodzené, v strede záujmu muža. Preto stredoveký právny systém venoval pozornosť aj predajným a cudzoložným že-

¹⁹ Pozri heslo *unteilt*, Adv. >unabgeteilt, ohne Erbteilung<. – Bdv. *ungescheident, ungesondert* – Papsonová, tamže, s. 642. Pozri aj heslo *ungesondert*, Adj. >ungetrent, nicht abgesondert< – Bdv. *ungescheiden, unteilt* – Papsonová, tamže, s. 634 – 635, ktoré je synonymné.

nám. Násilný styk s nimi sa v intenciách morálky a práva však tvrdo trestal – smrťou. Túto tému nám približuje paragraf 65/7:

§ 7 *Item o |predajných a cudzoložných ženách|. § 65*

|Predajné a cudzoložné ženy| môže niekto prespať, stratí [však] svoj život, ak |ich prespí| bez ich súhlasu.

Žilinské znenie prekladu:

Item o |czyzych zenach|. § 65

Na |czyzych zenach a chudych| muoz nektery czlowiek vczyniti nasyle, stratie swuoy zywt, gestli |vczyni| bez gegie wuole|.

Postavenie ženy podľa právnych predpisov (aj v súdnej praxi) bolo v stredoveku čiastočne iné oproti postaveniu muža. Ženám sa však priznávalo právo zúčastňovať sa v niektorých právnych otázkach konať pred súdom. Mohli podávať žalobu za znásilnenie, svedčiť v prípade znásilnenia, priznávala sa im rovnosť pred súdom aj v iných právnych veciach, vyplývajúca im zo spoločenského postavenia v hierarchii pri prisahu a pod.

Už v predchádzajúcom texte sme uviedli paragraf 65/7, v ktorom ide o porušenie osobnej slobody, no aj iné právne skutočnosti. V nasledujúcom paragrafe (202/144) sa hovorí o riešení prípadu spáchania násilnosti na žene, resp. dievčati (panne).²⁰ Ak takého násilníka predviedli pred súd, musí sa mu to dokázať obžalobným volaním o pomoc. Volanie o pomoc je nielen žalobou²¹, ale naznačuje sa ním aj povinnosť zo zákona pomôcť volajúcemu v tiesni. Ak žena (panna) preukáže opodstatnenosť volania o pomoc a povinnosti pomôcť zo zákona sama a ešte so šiestimi privolanými svedkami, odsúdi sa násilník na trest smrti. Pripomíname tu prvý paragraf v poradí v žilinskom preklade MP, krátkym, no jednoznačne formulovaným (65/7), ktorého znenie treba chápať aj ako cudzoložstvo, aby sme zvýraznili zasa význam a dôležitosť inštitútu obžalobného volania o pomoc.

O |porušení domovej slobody.²² § 202

Ak |obžaluje niekto iného pre porušenie jeho domovej slobody| v noci alebo vo dne, čo môže |svedectvom dokázať, alebo pohlavne zneužiť| /:dievča alebo:/ ženu| a bude /:muž:/ zadržaný, a |s obžalobným volaním o pomoc ho predvedú na miesto súdu|, a žena sama |má dôkaz o volaní o pomoc jej privolanými ľuďmi a ešte šiestimi [svedkami]|, to môže dokázať, ako to

²⁰ Pozri heslo *not* 1. >körperliche Gewalt, Gewalttat, bes. Notzucht, Vergewaltigung<. – Bdv. *notdurf, notzog, notzogung, notzucht* – Paponová, tamže, s. 503 – 504.

²¹ Ak sa zneužilo volanie o pomoc, bolo neodôvodnené, volajúci sa trestal troma šilingami.

²² Osobnú i domovú slobodu občanom zaručoval zákon už v minulosti. Porušenie tohto ustanovenia bolo trestné. Porušením zákona, ako sa o tom hovorí na inom mieste tohto kódexu (pozri paragraf č. 350/292: *pryssel mezi me čtyry koly/steny* alebo v paragrafe č. 112/54: *fojstwie/richtarstvo: pod tym fojstwiem, kdez _to zemie erbowne lezie* – v preklade MP 1473), bol už aj samotný vstup na územie cudzieho majetku, resp. do súdneho obvodu. V stredovekej nemeckej terminológii nemeckému termínu *haussuchunge* ako variantné vyjadrenia zodpovedali aj synonymné výrazy *heimsuche, heimsuchen, heimsuchunge, suchunge* – porov. heslo *haussuchunge* >Hausfriedensbruch<. – Bdv. *heimsuche, heimsuchen, heimsuchunge, suchunge* – Paponová, tamže, s.388.

právu zodpovedá| [obyčaji], ide mu o hrdlo. /../ Ak sa však stane |znásilnenie panny, v takom prípade sa to |zverí do starostlivosti dvoch vážených žien²³.[pod prisahou – na ich vieru a česť²⁴], aby ony posúdili| skutočnú pravdu na mieste, kde sa |telesné poškodenie| stalo. Ak ony |potvrdia to telesné poškodenie pod prisahou|, hneď sa musí |súdne riešiť| právna vec tej panny|.

Žilinské znenie prekladu:

§ 144 O |kradmem hniewu|. § 202

Gestli |postupi gedem czlowiek przed druhym, coz ho taynie hleda| w noci nebo we dne, czoz by mohl swiedomiem prowesti, a_ nebo nuzen by bil /:...:/ y s zenu| a byl by on giat, a |wedle wolani mohli by tego przed prawo przynesti|, a zena |by to swiedo<do>mi miela wedle sweho wolani sama_sedma a mohla by to oswiedssiti, yakz p[ra]wo gest|, gde ge[m]v o hrdlo. /../ [(A)] pakliz by byla |nuze na gedney pannie, tedy to magi |poruczyti dwiema potcztiwyma zenama na gich wieru a czest|, aby ony p[ra]wu p[ra]wdu powiediely na tem mistie, kde se ta |sskoda| stala. [(A)] gestli ony |prowedu tu sskodu wedle bozby|, tey pannie hneď |p[ra]wo magi vczyniti z toho|.

V stredovekom práve boli však aj iné možné výhody, resp. aj obmedzenia žien, ako si ukážeme ďalej. Dbalo sa aj na rovnocennosť spoločenského postavenia muža a ženy, ktoré sa však nemuselo vždy uplatňovať (napr. pri vstupe do manželstva). Žena tým, že sa vydala, získavala mužove práva. Smrťou muža (manžela) však strácala manželka jeho právne výhody, no získala práva podľa svojho pôvodu.²⁵ Jej právnym zástupcom²⁶ mohol byť iba príbuzný z rodu. Majetkom manželka však nemohla svojvoľne nakladať, t. j. založiť ho alebo predať, ani odstúpiť jej doživotnú rentu, pretože muž aj žena mali na to rovnaké vlastnícke právo (dispozičné právo). V inom postavení sú však panny alebo nevydaté ženy, ktoré svoj majetok môžu predať bez súhlasu právneho zástupcu v takom prípade, že je spoludedičom.

|Rovnosť| manžela a manželky [pred zákonom]. § 412

|Manžel a manželka nemusia mať rovnaký spoločenský status|, on je predsa jej |právny zástupca, ona je jeho partnerka a požíva jeho právne a z práva a aj z manželstva vyplývajúce spoločenské postavenie|. Ak však // jej manžel umrie, |oslobodí sa tak ona spod jeho právneho

²³ Pozri heslo erhaft, Adj. >ehrenhaft, unbescholten, rechtsfähig< – Bdv. *frum* – Papsonová, tamže, s. 244 – 245.

²⁴ V nemeckom kódexe (originál z roku 1378) čast' v hranatých zátvorkách [na gich vieru a czest'] sa nevyskytuje – prekladatelia text doplnili. K tomuto a ďalším slovným spojeniam pozri príspevok I. Valentovej *Vera, zvera, viera, verung; borg; veriť, zveriť; borgovať* (v časopise Slovenská reč, 2003, s. 140 – 141), v ktorom sa autorka vyrovnáva nami spomenutou lexémou *viera* v lexikalizovaných spojeniach *pod (svojou) dobrou vierou, ... na (svojou) vieru ...* s významom „skutočne, v skutku, na svoju česť, miestopisažne“ používaných v administratívno-právnom štýle v staršom období slovenčiny. K uvedenému slovnému spojeniu by bolo vhodné azda ešte doplniť, že ide o právny zvrat ako celok, teda: pod prisahou na vieru a česť' niečo osvedčiť.

²⁵ Pozri poznámku č. 18.

²⁶ Pozri heslo vormund, vormunde, vormünde 1. >Rechtsbeistand, Wortführer und Rechtsvertreter einer Person vor Gericht und bei gerichtlichem Zweikampf<. – Bdv. *vorspreche* a *vorspreche, fürspreche* >Wortführer der Partei im Rechtsstreit, Vertreter im Wort<. – Bdv. *vormund* 1. – Papsonová, tamže, s. 692 a 696.

postavenia a ponechá sa jej právne postavenie podľa jej spoločenského statusu| [získaného podľa narodenia]. Preto jej |právnym zástupcom má byť najbližší príbuzný z rovnakej spoločenskej vrstvy, no nie [príbuzný] jej manžela. Manželka tiež nemôže bez súhlasu manžela jeho majetok rozdať ani prediť ani vydať svoju doživotnú rentu|, pretože on s ňou má na to |vlastnícke právo. Panny| alebo nevydaté ženy, predávajú svoje |pozemkové vlastníctvo bez dovolenia ich právneho zástupcu, iba ak on je [zároveň] ich spoludedičom|.

Žilinské znenie prekladu:

354 Mezy muzem a mezy zenu |o gednostaynem rodu|. § 412

|Wzdyczky muz swey zenie ne _ma byti rowen w rodu|, yakkz _kolwiek gest gegi |rzecznik, ona gest gehu poddana a stupa w gehu p[ra]wo y w gehu poste|e|. A kdz // gegi muz <vmrze> vmrze, tedy ona |prazdna bude gehu prawa a obdrzy swe prawo wedle gegi przirozeni|. Protoz ma byti gegi |rzecznik gi przyrownany w rodye, kteryz gest muz a ne gegi vlastni muz|. Tak y zena nemuoze bez |slibu sweho muze swe zbozi rozdati ani prodati, ani gegie zywota przysluchy ponechati|, proto _ze on s/ni |w/tom zbozi sedi. Diewky| a _nebo zeny bezmuzne, ty prodadie swe |zbozie bez/prziwoleni sweho rzecznika, lecz by k/to[m]v byl rzecznik erbowni|.

Ak si niekto niečo požičal (peniaze alebo iný majetok), bol povinný to obyčajne v stanovenom termíne vrátiť. Zákon na to pamätal. Veď zadlžiť sa ani v minulosti nebol problém. Horšie to bolo so splácaním dlhu²⁷ (pohľadávky). Ak žena nesplatila v určenom termíne pohľadávku a nechce to priznať, nesplnenie dohodnutého sa riešilo svedectvom pred súdom. Zákonom bolo stanovené, že obyčajne taká žena nemohla byť ani svedkom²⁸; ako svedok mohla vystupovať len v prípade, že sa nejaká osoba ženského pohlavia nachádzala v tiesni (bola znásilnená).

O ženách, ktoré sú dlžné. § 136

Ktorá žena bude obžalovaná |kvôli pohľadávkam|, koľko dlhuje, možno ju |usvedčiť svedectvom, ak to sama (ne !) chce priznať pred súdom|. Nemá sa /:však:/ |vziať taká žena k svedectvu|, okrem prípadu, ak |žena alebo panna je znásilnená|. Vtedy sa nemá žiadna žena |ako svedok odmietnuť|, akákoľvek je.

Žilinské znenie prekladu:

§ 78 O tych zenach, ktore su dluzny. § 136

Ktera zena bude obzalowana |o dlhy|, kolik dluzna gest, muoze gi |przeswiedssiti, a ona sama chce swiedssiti przed p[ra]wem|. Ale nemagi zadnu zenu |wzyti w swiedomie|, krom toho, kteraz by <zena anebo> |diewka natisk miela|. Tedy nema zadnu |zem (!) zalucziti|, bud yaka bud.

V predchádzajúcom paragrafe sme spomenuli isté obmedzenie konať v právnych veciach. Obmedzenie práva ženy podať svedectvo vyplývalo aj z iných príčin. Starozákonné právo totiž vychádzalo v prípade práv žien zo skutočnosti, že práva ženy boli v istom zmysle obmedzené, resp. jej právna spôsobilosť sa netýkala napr. práva svedčiť.

²⁷ Pozri heslo schuld, schulde 2. >Geldschuldetes, Geldschuld<. – Bdv. *geld* 4. – Papsonová, tamže, s. 571 – 573.

²⁸ Pozri heslo gezeuge, gezeug, zeuge 1. >Gerichtszeuge, gleichzeitig oft auch Gerichtszeugnis, Zeugenbeweis<. – Bdv. *züg* – Papsonová, tamže, s. 351.

Pri možnosti ženy vystupovať pred súdom ako právny zástupca²⁹, alebo byť predkladateľom žaloby v súdnom procese bol prekážkou prípad ženy Kalefurnie, ktorá neovládla svoj hnev pred súdnou stolicou. Osoba mužského pohlavia (aj obvi-
nená) môže však byť obhajcom aj svedkom, môže vzniknúť žaloba alebo oponovať, ako o tom informuje nasledujúci paragraf:

|Aká je príčina, že svedectvo ženy ani zastupovanie [pred súdom]| nie je možné. § 134
*Žiadna žena nemôže byť |právnym zástupcom procesnej strany pred súdom ani predkladate-
lom žaloby|. Zavinila to Kalefurnia [Kalezima], ktorá sa pred |súdom neslušne správala, keď*
svoju túžbu bez právneho zástupcu nemohla si presadiť. Každý človek [mužského pohlavia]
|smie pokojne byť právny zástupca či svedok a žalovať a odpovedať [pred súdom], či je iným
súdom obvinený| /:alebo či jeho delikt má charakter vypovedania z obce:/ . |Nemusi [sa ?] tiež
[vyššie uvedené] vykonávať pred cirkevným súdom, keď ide o vyobcovanie z cirkvi|.

Žilinské znenie prekladu:

*76 |Kterak gest to zawedeno, ze zenske swiedomie [(przed p[ra]wem)] a slib zensky| nemuoze
byti. § 134*

Nemuoze zadna zena przed |p[ra]wem swiedssiti a _neb tlmaczem byti w zadney przy|. To
gim przekazzy Kalezyma, kteraz _to przed |p[ra]wem prazne rzeczy w hniewie wypustila, kdz
przed |p[ra]wem| stala, nemohl ten hniew pominuti gi|. Kazdy muz |musy opatrný byti przed
p[ra]wem na zalobie swym swiedomiem a na rzeczy przed p[ra]wem, w czem byl popadnuti|. A
take przed |duchownim p[ra]wem, take musy to vczyniti, kdz by byl w kletbie|.

V zákonnom ustanovení nemeckého právneho kódexu sa pamätalo aj na nezvy-
čajné okolnosti. Napríklad v prípade choroby a nevládnosti sa povoľovalo ženám
zákonne pri istých právnych úkonoch (napr. pri prisaha) sedieť. Zákon o tom jed-
noznačne hovorí:

O ženskej prisaha. § 189

Už čujte; keď žena má |prisahať| a je tak nemocná, že nemôže [pred súdom] stáť, // sediac
svedčí pod prisahou, pokiaľ o niečom dobre vie, nebude mať |prekážku pri jej prisaha|.

Žilinské znenie prekladu:

§ 131 O zenske bozbie. § 189

Giz slysste; kdz se gedna zena ma |boziti| a/byla by tak nemoczna, ze/by nemohla [(przed
prawem)] stati, // [(tedy)] sedicz ma swiedssiti, czoz gi wiadomo, a gi nema nicz |sskoditi na
gegi bozbie|.

Na dedičský podiel si mohol nárokovat' človek iba na základe právneho vzť'a-
hu, z ktorého vyplýva, že dotknutá osoba patrí k príbuzenstvu rovnakej vrstvy.³⁰ Do-
kladom toho je napr. výňatok z nasledujúceho paragrafového znenia, v ktorom sa
hovorie o dedičnom majetku a dedičoch. V dedičskom konaní z dedičstva boli vyňaté
ženy, ktoré nepatrili pod príbuzenstvo rovnakej vrstvy. Priblížme si však o tejto sku-
točnosti aspoň stručný výňatok z paragrafu 108/50 v konkrétnom texte:

O tých, ktorí |predkladajú| súdu dedičstvo. § 108

... Kto |nie je z rovnakej spoločenskej vrstvy, ten nemá nárok na dedičský podiel|, pretože

²⁹ Pozri poznámku č. 26.

³⁰ Pozri poznámku č. 18.

všetky takéto ženy |sú z dedičského právneho konania vylúčené pre spoločensky neprimerané počínanie| /:predkov:/.

Žilinské znenie prekladu:

§ 50 *O tych, którzy k prawu z bozi erbowne <osazugi> |ostawuge|. § 108*

... |A bylo-li by tak, ze by druhý nebyl w/tom przyrozeni, ten nemuoz ge[h]o erb <ne> wzyti|
nebo ty zeny wsseczkný gsu |od_luczeny od toho wedle s_gednani|.

ŽILINSKÁ PRÁVNÁ KNIHA, ktorej súčasťou je žilinský preklad Magdeburského práva z roku 1473 do kultúrnej slovenčiny predpisovného obdobia, je dokumentom istej verzie Magdeburského práva z roku 1378. Predstavuje viaceré okruhy systematiky nemeckého právneho systému. V príspevku na konkrétnom historickom materiáli a výberom niektorých paragrafov sprístupňujeme otázku postavenie ženy z aspektu práva stredovekej spoločnosti. Štúdiom tejto právnej pamiatky (preloženej do kultúrnej slovenčiny v poslednej tretine 15. stor.) sme zistili množstvo paragrafov dokumentujúcich postavenie ženy v nemeckom stredovekom právnom systéme. Riešia sa v nich otázky právneho postavenia ženy v rozličných situáciách, aj v hierarchii spoločnosti, ktoré prevzal uhorský právny systém a jeho spoločenstvo. Pozornosť sa venuje otázkam vyplývajúcim z partnerského vzťahu muža a ženy, vzťahu manželky k majetku, o jej prípadnej rovnosti s manželom pred právom, o ochrannej moci manžela v majetkových záležitostiach manželky, o vene, o ťarchavosti, o rozluke manželstva v prípade zistenia manželkinho tehotenstva pred sobášom, o jej doživotnom zabezpečení (aj pre prípad manželovej smrti), o oddelení sa ženy matky od detí po smrti manžela, o treste tehotnej ženy, o právnom zastupovaní žien, o svedectve o pôrode a otcovstve, o porušení domovej slobody a násilí na žene (alebo aj na panne) a pod. Zo zistených vzťahov vyplýva, že v jednotlivých paragrafoch, ako možno v istých súvislostiach pozorovať, sú právne vzťahy partnerov, konkrétne vzťah manželky a manžela, nerozlučne späté aj s potomkami. Množstvo informácií o jednotlivých právnych inštitútoch v jednotlivých paragrafoch nie je možné vyčerpávajúco predstaviť vo vymedzenom priestore jedného krátkeho uvažovania. Preto je obsah tohto stredovekého právneho kódexu otvorený na štúdium ďalších právnych vzťahov, života a právneho postavenia jednotlivých skupín vtedajšieho obyvateľstva.

Literatúra

BILY, Inge: Die Rezeption des Sächsisch-magdeburgischen Rechts auf dem Territorium der heutigen Slowakei – ein Beitrag zur Zusammenfassung von Forschungsergebnissen. In: Z histórie slovensko-nemeckých vzťahov. Ed. J. Doruľa. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2008, s. 96–133 a Reichte die Rezeption des Sächsisch-Magdeburgischen Rechts bis nach Slovenien? In: Arhivistika – Zgodovina – Pravo. Vilfanov spominski zbornik. Gradivo in razprave 30, Zgodovinski arhiv Ljubljana. Ljubljana 2007, s. 237 – 246.

- CHALOUPECKÝ, Václav: Žilinská kniha. Bratislava: Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy 1934. 239 s.
- KELER, Olga Borisovna: Saksonskej Lustra. Pomnik pravavoj dumki Hermanii XIII st. / per. sa staražyt. njam. i lacin. mov, pradm. i kament. V. B. Keler. – Mn. Minsk: Medysont 2005. – 174 s. [24] ark. il.
- KUCHAR, Rudolf: K Chaloupeckého prepisu Žilinskej knihy. In: Jazykovedný časopis, XX, 1969, č. 1, s. 50 – 62.
- KUCHAR, Rudolf: Preklad Magdeburského práva ako prameň Historického slvníka slovenského jazyka. In: Slovenská reč, 2010, roč. 75, č. 4 – 5, s. 225 – 232.
- KUCHAR, Rudolf: Saské zrkadlo v bieloruštine. (Saksonskej Lustra. Pomnik pravavoj dumki Hermanii XIII st. / per. sa staražyt. njam. i lacin. mov, pradm. i kam. V. B. Keler. Minsk: Medysont 2005. 174 s. In: Slovenská reč, 2010, roč. 75, č. 1, s. 33 – 44.
- PAPSONOVÁ, Mária: Das Magdeburger Recht und das Silleiner Rechtsbuch. Wörterbuch zur deutschsprachigen Vorlage des Landrechts (1378) und zu ihrer Übersetzung (1473). Regensburger Beiträge zur deutschen Sprach- und Literatur Wissenschaft, Reihe B/Untersuchungen 84. Peter Lang. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien, Europäischer Verlag der Wissenschaften 2003. 767 s.
- PIIRAINEN, Ilpo Tapani: Das Stadtrechtsbuch von Sillein. Einleitung, Edition und Glossar von Ilpo Tapani Piirainen. Berlin – New York: Walter de Gruyter 1972. 226 s. + Die Blätter 16b und 72a aus der Originalhandschrift des Stadtrechtsbuch von Sillein aus dem Jahre 1378.
- VALENTOVÁ, Iveta: Vera, zvera, viera, verung; borg; verit', zverit'; borgovat'. In: Slovenská reč, 2003, roč. 68, č. 3, s. 137 – 149.

PÍSANIE POLESKÝCH GRAFÉM V MÉDIÁCH ALEBO KEĎ MENEJ ZNAMENÁ MENEJ

Jana Wachtarczyková

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava
e-mail: wachtarczyk@gmail.com*

Wachtarczyková, J.: Spelling of Polish Graphemes in Media or When Less Means Less. In: Slovak Speech, 2013, vol. 78, no 3-4, p. 202-208.

Abstract: Study reflects the editorial practice of Slovak print media concerning special Polish graphemes in proper nouns of Polish origin, mainly anthroponyms and toponyms featured in paper news. It comments on different approaches to this issue as seen on the model of two influential Slovak daily newspapers, *Sme* and *Pravda*, and exemplifies the divergence on the spelling of names *Wałęsa* and *Wojtyła*. It criticizes the approach based on simplification, deformation and reduction of special graphemes (e. g. nasal vowel *ę* to *e*: *Wałęsa/Walesa* or *ą* to *a*: *Wąsikowski/Wasikowski*), as well as the inconsiderate alteration of the toponym *Wadowice* to *Vadovice*. The simplification of graphemes in Polish names applied by Slovak media is evaluated as diminishing of the identity of proper names, which leads to a potential misunderstanding and communication noise in Slovak reader's identification process. Lessened accuracy in spelling proper nouns also implies a false perception by a reader. The author proposes to keep the original spelling of Polish graphemes in proper nouns of Polish origin or to use transcribed converted forms of propria simultaneously with their original form, e. g. *Walensa* (orig. *Wałęsa*).

Key words: Polish graphemes, *Pravda*, *Sme*, *Wałęsa*, *Wojtyła*, *Wadowice*, Polish proper nouns

SME a PRAVDA

Pri veľkých mediálnych udalostiach, ktoré sú „povinnou jazdou“ v každom denníku, má verejnosť dobrú príležitosť sledovať odlišný novinársky prístup k spracovaniu jednej témy v rovnakom čase a približne rovnakom rozsahu. Chceli by sme sa vrátiť k takejto udalosti, ktorou bolo blahorečenie pápeža poľského pôvodu Jána Pavla II v Ríme 1. 5. 2011. Časový, tematický a rozsahový paralelizmus nám umožnil porovnať dva príležitostné texty, ktoré boli publikované vo víkendovom vydaní dvoch najväčších slovenských denníkov 30. 4. 2011. Dvojstranu pre SME pripravil Tomáš Vasilko a pre PRAVDU Miroslav Surgoš. Časový odstup od týchto udalostí umožňuje porovnať jednotlivé redaktorské prístupy k rovnakej téme, k jej verbalizácii a prezentácii v novinách a zhodnotiť, ktorý spôsob uvádzania proprií poľského pôvodu sa ukázal primeranejší, vhodnejší a perspektívnejší z hľadiska korektného informovania, čitateľskej zrozumiteľnosti a analogického uvádzania týchto mien v iných médiách a jazykoch. Nechceme posudzovať makrokompozíciu spomínaných článkov, ich štylistickú úroveň alebo informačnú nasýtenosť. Naším zámerom je porovnať odlišné uvádzanie vlastných mien poľského pôvodu vo dvoch najčítanejších slovenských denníkoch a rozšíriť kontext tejto otázky o príklady ako sa s propriami poľského pôvodu vyrovnávajú v zahraničných médiách.

Walesa a Wojtyła – adaptácia vynechaním „diakritických znamienok“

Vo všeobecnosti ide o problematiku adaptácie poľských vlastných mien obsahujúcich grafémy, ktoré slovenčina nepozná. Je otázne či tieto znaky ponechať alebo ich prispôbovať slovenskému pravopisu a ak ich prispôbovať, tak ktoré a ako? Najobľúbenejším, najprostejším, a teda veľmi zjednodušujúcim riešením redaktorov býva vynechávanie špeciálnych znakov v poľských vlastných menách. Nad dôsledkami takéhoto minimalizmu sme sa pozastavili (Wachtarczyková, 2010) už v súvislosti s redukováním mena bývalého poľského prezidenta *Lecha Wałęsu* na *Lecha Walesu*. Zvlášť výrazne sa to prejavilo na titulnej strane denníka SME v nadpise NOVEMBER OSLÁVIME S WALESOM, kde v dôsledku homografie v inštrumentáli sg nebolo jasné, či participantom osláv má byť osoba menom *Wales* (napr. *Jimmy Wales*, jeden zo zakladateľov Wikipédie) alebo krajina menom *Wales*. Tieto onymické formy predstavujú interferémy, ktoré za určitých okolností môžu spôsobiť komunikačný šum, ako napr. v spomínanej titulke, kde správna bola práve tretia možnosť – mal to byť bývalý poľský prezident. Gramotnému čitateľovi, ktorý by očakával tvar *s Wałęsom*, sa musela zdať najmenej pravdepodobná. Tento príklad uvádzame ako zhodu okolností, pri ktorých menej (redukcia poľských grafém) skutočne znamená menej. V tomto prípade menej presnosti v informácii, menej porozumenia na strane čitateľa a menej profesionality na strane publicistu.

S podobným minimalizmom sme sa stretli aj pri uvádzaní civilného mena pápeža Jána Pavla II. v článkoch v PRAVDE a SME pri príležitosti jeho blahorečenia. V každom z nich sa spomína len ako *Karol Jozef Wojtyła*. Okrem pravopisného aspektu je však prítomný aj etický aspekt otázky, či práve pietne a spomienkové články v mienkotvorných médiách by nemali byť príležitosťou napísať o osobnostiach niečo viac a bližšie, niečo autentickejšie a či k úcte nepatrí aj presné a korektné uvedenie ich mien. Nielen preto, že nepresnosť nesie riziko nedorozumenia ako v prípade *novembra s Walesom*, ale aj preto, že si to vyžaduje spomienkový charakter textu.

Ani blahorečenie Jána Pavla II. nebolo pre slovenské noviny dôvodom, aby napísali, že prvý slovanský pápež sa vlastným menom volal *Karol Józef Wojtyła*. Zaujímalo nás, čo bránilo spomínaným denníkom publikovať originálny zápis napríklad tohto vlastného mena. Časová tieseň? „Technické dôvody“ v ére mobilných zariadení, vyspelých softvérov a najrozmanitejších grafických fontov, ktoré majú redaktori k dispozícii? Predpokladáme, že je to skôr postojová záležitosť, vec prístupu redaktorov. Napríklad v *New York Times* ^[2] pri článku venovanom bývalému pápežovi bolo hneď v prvej vete uvedené meno *Karol Józef Wojtyła* v originálnom poľskom zápise s následnou poznámkou – anglicised: *Charles Joseph Wojtyła*. Podobne korektný prístup je tiež, keď sa pôvodná onymická forma uvádza aspoň v zátorke, napr. „John Paul II (born *Karol Józef Wojtyła*)...“ Pochopiteľne, ďalšom tex-

te NYT sa objavuje už len anglicizovaná forma rodného mena pápeža Pavla II, ale rozdiel v profesionalite a kultivovanosti autora (i média) je zrejmy od prvého riadku.

Vyšší štandard jazykovej korektnosti si stanovila aj Wikipédia (anglická verzia), ktorá v inštrukciách pre editorov uvádza: „Správny pravopis mien ľudí a miest neanglického pôvodu je otázkou presnosti a rešpektu k osobe alebo krajine. Meno s diakritikou môže označovať niečo úplne iné než meno bez diakritiky, absencia špeciálnych znakov môže byť mätúca, a tak je v záujme presnosti, dôslednosti a jasnosti uvádzať špeciálne znaky z jazykov s latinskou abecedou“. Nasleduje zoznam týchto jazykov vrátane slovenčiny. Všeobecné pokyny pripomínajú editorom aj potrebu overovania originálneho pravopisu vlastných mien v renomovaných encyklopedických zdrojoch. (Podľa ^[5] voľne preložila J. W.)

Ak sa zbežne pozrieme na prax v iných slovanských periodikách, napr. v chorvátčine, mnohé médiá uvádzajú poľské mená v originálnom zápise. Svedčí o tom napr. nedávny komentár v chorvátskom večerníku VEČERNJI LIST ^[4] „*Lech Wałęsa* mogao bi ostati bez Nobela zbog homofobnih izjava“. Korektnosť má v tomto prípade jednoduché vysvetlenie – spoluautorom príspevku je poľský korešpondent (V. Nikolić). V novinách SRPSKA POLITIKA nájdeme viacjazyčné uvádzanie mena pápeža (v angličtine, taliančine i v poľštine – a popri tom v záujme správnej výslovnosti prioritne s prepisom mena do domáceho jazyka: „Poljak rođen kao *Karol Józef Wojtyła* (*Karol Józef Wojtyła*“...)“ ^[1] V srbčine je adaptácia cudzích mien nevyhnutná vzhľadom na potrebu ich zápisu v cyrilike (*Карол Јозеф Войтила*). V slovinskom denníku DELO ^[3] sme zaznamenali aj podobu *Walensa* („Nekdanji poljski predsednik in dobitnik Nobelove nagrade za mir *Lech Walensa*...“ Alebo v nedávnom článku v českém týždenníku REFLEX, keď sa spomínané meno uvádza so všetkými poľskými grafémami: „Dodnes si vybavuji, s jakou úctou jsme se doma k *Wałęsowi* chovali“ (Vavrouška, s. 42). Spoločným znakom týchto prístupov je snaha sklbiť dve publicistické intencie – presne označiť onymický objekt a zachovať identitu vlastného mena (zachovaním pôvodného pravopisu aspoň v zátvorke) a zároveň prispôbiť formu cudzieho propria domácejmu jazyku a naznačiť výslovnosť (prepisom, naznačením nosovosti samohlásky v mene – *Walensa*).

V tomto kontexte je redakčná prax slovenských médií vo vzťahu k poľským propriám pochopiteľná len ako negatívny paradox. Akoby pri menách slovanského pôvodu, ktoré by po češtine mohli byť Slovákom najbližšie, neplatil imperatív korektného uvádzania a jazyková blízkosť akoby ospravedlňovala zjednodušovanie formy. V prípade poľských proprií ide najčastejšie o zjednodušovanie grafém *ę*, *ą*, *ł*, *ć*, *ś*, *ż*, *dź*, *ź*. Akokoľvek by sme si za tie roky na túto prax mohli už aj zvyknúť, neznamená to, že by sme sa s tým mali aj stotožniť, súhlasiť alebo mávnuť rukou. Z nedôslednosti a nesystematickosti uvádzania poľských proprií v médiách (na príklade článku v SME) skôr vyplýva, že tam, kde ustupuje profesionalita, získava

priestor improvizácia. Na úkor presného a korektného informovania sa pretláča zábavné spravodajstvo a s ním kombinácia povrchnosti a nedbalosti, ktoré sa uverejňovaním textov typu „minimal-info“ vlastne legitimizujú.

Okrem toho sa zjednodušovanie cudzích proprií často ospravedľňuje potrebou adaptovať ich podľa slovenských pravopisných pravidiel. Avšak ani v prípade *Lecha Wałęsu*, ani *Karola Józefa Wojtyły* nie sú pravopisné dôvody na ich slovakiizáciu. Naopak, PSP (s. 40) uvádzajú, že „Ak by písanie bez diakritického znamienka viedlo k chybnnej výslovnosti, dáva sa prednosť písaniu podľa výslovnosti. Z hľadiska princípu výslovnosti je deformácia vlastného mena *Wałęsa* (po vynechaní nosovky) o niečo závažnejšia ako vynechanie *l* a *ó* vo vlastnom mene Jána Pavla II. Pri zápise *Walesa* sa nielenže stráca nosovosť (en), ale v niektorých konštrukciách (*November oslávime s Walesom*) dochádza k neželanej homografii, k oslabeniu identifikačnej funkcie vlastného mena, tým aj k zníženiu informačnej hodnoty textu.

Zápis v podobe *Karol Jozef Wojtyła* nenaznačuje výslovnosť dvoch hlások: bilabiálneho *l* [ɸ] a *ó* [u]. Aj PSP, ktoré pri prepise poľských proprií hovoria len o dávaní či vynechávaní znamienka, sugerujú, že vynechaním znamienka sa nič také nestane. Ale pri prepise nejde o diakritické znamienka, ktoré by naznačovali len kvantitu ako je to v slovenčine. Poľská „kreska“ (angl. stroke) nefunguje ako slovenský dĺžeň. Kreska je znakom odlišnej kvality hlásky – v prípadoch sykaviek naznačuje ich palatálnosť a mäkkú výslovnosť (ś, ć, ź, dź). Graféma *ó* (*o* kreskowane) nenaznačuje výslovnosť *o*, alebo *ó*, ale výslovnosť *u*, teda celkom inej hlásky. Pri vynechaní diakritického znamienka nad *o* v poľských propriách sa priamo sugeruje chybná výslovnosť *o* namiesto *u*, a to už je za hranicou adaptácie aj podľa PSP. V tomto zmysle prepis, pri ktorom sa navzájom zamieňajú hlásky [juzef] – [jozef] považujeme za rovnako neadekvátne, ako prepis, pri ktorom sa nezaznačuje nosovosť [vauensa] – [valesa].

Wadowice a Vadovice: adaptácia zjednodušením „w“

Podľa SME sa Ján Pavol II. narodil vo *Vadoviciach*, podľa PRAVDY vo *Wadowiciach*. Podľa mapy vo Wadowiciach. Ak zadáme do Googlu *Wadowice*, zobrazí sa nám bezpočet odkazov. Ak zadáme *Vadovice*, Google sa opýta: „Mali ste na mysli: Wadowice?“ a nájde zopár odkazov na *Vadovice*, napr. predmetnú reportáž zo SME a text fotiek k reportáži). Bolo by zaujímavé zistiť, čo viedlo reportéra k transliterácii *w* na *v*. Motívom mohli byť toponymá ako *Katovice*, *Varšava*, *Vroclav*, z ktorých sa časom stali endonymá a už sa píše s jednoduchým *v*. Ale v prípade *Wadowic* sme nezaznamenali takú súhrnu okolností, ktorá by náhle vyžadovala považovať dvadsiatisícové mesto za endonymum. Forma *Wadowice* je stále najfrekventovanejšia aj v ostatnej slovenskej, českej i zahraničnej tlači. V PRAVDE si M. Surgoš vystačil

s *Wadovicami*. V SME vyšiel článok T. Vasilka s názvom „*Vadovice. Mesto, kde to sa to všetko začalo*“, ale jeho prístup sa dá čítať aj ako: „*Vadovice. Mesto, ktoré som začal písať s ,v‘‘*“.

Neznalostná žurnalistika: píš ako sa ti hodí

V spomínanom článku v SME však nejde len o *Wadowice/Vadovice*. Kontext k problematike adaptácie poľských proprií poskytuje celá reportáž, ktorá obsahuje množstvo antroponým, urbanoným aj logoným. Ani po viacnásobnom čítaní a urputnej snahe sme neobjavili systém alebo kľúč, ktorým by sa tu prepisovanie poľských proprií riadilo. Napríklad mená *Krzysztof Kopacz* a *Jerzy Rojkowski* sú uvádzané v originálnom zápise a bez chyby. Poľská sociologička *Hanna Świda-Ziemia* je uvádzaná ako *Świda-Ziemia* (so *ś* namiesto *s*). Spoločnú sa dá len na to, že *Lech Wałęsa* bude vždy bez *l* a nosovky *ę*, a že *Józef Wojtyła* bez *l* a *ó*. Nie je bez zaujímavosti, že tendencie zjednodušovať poľské mená sa viac prejavujú pri menách celebrit, než pri menách ľudí „z ulice“. Niektoré, väčšinou mužské krstné mená sa uvádzajú v originálnom zápise (*Krzysztof*, *Jerzy*), ale mená žien sú poslovenčené – napr. pani *Judita* (namiesto *Judyta*), *Eva* (namiesto *Ewa*). Autor článku však nevyužil analogickú možnosť prepísať aj mužské mená: *Krzysztof* na *Krištof* a *Jerzy* na *Juraj* – môžeme sa len domnievať, že si pri nich intuitívne stanovil hranicu poslovenčovania. Predpokladáme tiež, že napr. pani *Hanna* bola ušetrená od premenovania iba preto, že sa autor nevedel rozhodnúť, či by bola lepšia *Anna* alebo *Hana*.

Gazeta Wyborcza a Wiadomości Powiatowe

Ťažko hľadať systém v texte, ktorý kombinuje neadaptované, rozlične adaptované názvy reálií, korektné neutrálne mená a defektné názvy. Vysoká nasýtenosť vlastnými menami dodáva článku SME charakter spontánnosti, a tým aj čitateľskej atraktívnosti. Proti tomuto autorskému zámeru sa nedá namietat'. Namietame voči spôsobu, akým sa nasycovanie textu vlastnými menami dosahuje a pripomenúť, že autenticnosť opretá o zle napísané vlastné mená, je falošná. Okrem spomínaného zjednodušovania proprií, ktoré obsahujú špecifické znaky (*w*, *ł*, nosovky a všetky „kreskované“ grafémy) sa v článku objavujú aj vlastné mená s náhodnými chybami. Kým *Gazeta Wyborcza* je známa značka a uvádza sa správne, miestny mesačník je prezentovaný ako *Wiadomości Powiatowe*. Taký však neexistuje, sú iba *Wiadomości Powiatowe*.

Nevedno či autor zámerne prepisoval *wiadomości* na *wiadomosti* a prečo. A prečo je v texte *powiatowe* namiesto *powiatowe* (od slova *powiat* – územný celok na úrovni okresu). Isté však je, že informácia v takomto podaní nemá adekvátnu formu, zmysel a stráca relevanciu. Vzhľadom na chaotické uvádzanie poľských vlastných mien v celom článku sa domnievame sa, že nejde o zámer, ale o omyl au-

tora článku v dôsledku neznalosti poľských reálií a svojrázneho prístupu k informačným zdrojom a napokon aj voči slovenským čitateľom, ktorí od reportážneho článku v mienkotvornom médiu očakávajú viac než montáž dojmov autora z ľudí z Wadowic s rozlične poprekrúcanými menami. Vráťane toho „najväčšieho Poliaka, aký sa kedy narodil“.

Viac a inak

Aj v prípade uvádzania poľských vlastných mien v médiách platí postreh z českého filmu: „Psáno je mnoho, zejména rozličně“. O to viac v prípade pápežov a prezidentov, najrozličnejšie možno práve tých s poľskými menami. Slovenským špecifikom ostáva neurčitá a všeobecná nechúť či rezistencia k uvádzaniu týchto mien v originálnom zápise a živelná snaha o ich poslovenčovanie (evidentná najmä v článku zo SME). Výsledkom je niekoľko paradoxov – napr. že sa v slovenských novinách môžeme skôr stretnúť s cedillou vďaka tureckému hercovi *Halitovi Ergeçovi* alebo reklame na exotické ovocie *açaico* než s poľskou nosovkou vďaka poľskému exprezidentovi. Alebo že sa slovenský čitateľ stretne s originálnym zápisom poľských vlastných mien skôr v amerických novinách a anglickej Wikipédii než v slovenskej tlači. Ide o tendenciu, ktorá pretrváva napriek technickej vyspelosti médií, dostupnosti informačných zdrojov, z ktorých môžu redaktori čerpať a požiadavkám verejnosti na korektnosť a presnosť informovania.

Pri pohľade na redakčnú prax v iných médiách a Wikipédii je zrejmé, že existujú alebo sa hľadajú všeobecne prijateľné princípy, na základe ktorých médiá môžu nastaviť svoje informačné a jazykové štandardy tak, aby rešpektovali princíp identity propria cudzieho pôvodu a nerezignovali na potreby a pravidlá domáceho jazyka. Je to otázka profesionality redaktorov, ich jazykového citu, ich postoja k osobám, o ktorých píše ale aj postoja k svojim čitateľom. Nachádzať skomolené, prepísané či inak deformované vlastné v mená v článkoch nevyhovuje ani nositeľom týchto mien, ani čitateľom novín. Ak je cieľom poctivá a seriózna žurnalistika pre kultivovaných čitateľov, cesta k nemu si vyžaduje od redaktorov viac. Nemusí ísť o niečo veľké a zásadné, častokrát viac znamená práve detail. Napríklad aspoň raz v článku uviesť meno cudzieho pôvodu v originálnom zápise a v základnom tvare, napríklad na začiatku textu v zátvorke – ako napr. pri mene poľského pápeža. Pri vlastných menách s nosovkami sa ukazuje viac riešení, z ktorých sa prihovárame za zachovanie autentického zápisu (*Wałęsa*). Prijateľný by mohol byť aj prepis naznačujúci nosovú výslovnosť – *Walensa* za predpokladu, že by pravidlá slovenského pravopisu túto možnosť v budúcnosti uprednostňovali (aj pri nosovke a, napr.: *Wąsikowski* – *Wonsikowski*, *Ośka* – *Osenka*). Tento prístup by zodpovedal adaptácii mena do slovenčiny podľa jeho výslovnosti a vychádzal by v ústrety adekvátnej výslovnosti mena v rečovej praxi. Adaptovanému uvádzaniu vlastných mien cudzieho pôvodu, najmä an-

troponým, by však mal sekundovať aj autentický zápis mena (aspoň v zátvorke, pod obrázkom atď.) predovšetkým v textoch venovaných spomienkam, jubileám alebo rozhovorom s ľuďmi, o ktorých sa píše.

Literatúra

Pravidlá slovenského pravopisu. Veda: Bratislava 2000. 592 s.

SURGOŠ, Miroslav: Najobľúbenejší pápež zaradil vo Vatikáne spiatočku. In: Pravda, 30. 4. 2011, s. 16 – 17.

VASILKO, Tomáš: Vadovice. Mesto, kde sa to všetko začalo. In: Sme, 30. 4. 2011, s. 8 – 9.

VAVROUŠKA, Petr: Lidé se mě zatím bojí. S Robertem Biedroněm o jeho úřadu gaye v polském parlamentu. In: Respekt, 2013, roč. 24. č. 33, s. 42 – 45.

WACHTARCZYKOVÁ, Jana: November oslávime s Walesom. S kým, prosím? In: Slovenská reč, 2010, roč. 75, č. 6, s. 405 – 408.

Internetové odkazy

[1] FILIMONOVA, Ana: Uloga Vatikana u razbijanju SFRJ. In: Srpska politika. Online: <http://www.srpskapolitika.com/Tekstovi/Komentari/2009/latinica/058.html>, cit. 29. 3. 2013

[2] FLORES D'ARCAIS, Paolo: Papal surrender? In: New York Review of Books. Online <http://www.nybooks.com/blogs/nyrblog/2013/feb/28/papal-surrender>, cit. 25. 3. 2013

[3] Ma, Ja.: Walensa bi homoseksualne poslance posedel v zadnje klopi. In: Delo. Online: <http://www.delo.si/novice/svet/walensa-bi-homoseksualne-poslance-posedel-v-zadnje-klopi.html>, cit. 1. 4. 2013

[4] VELJKOVIČ, Sandra – NIKOLIĆ, Valentin: Lech Wałęsa mogao bi ostati bez Nobela zbog homofobnih izjava. In: Večerni list. Online: <http://www.vecernji.hr/vijesti/lech-wa-sa-mogao-bi-ostati-bez-nobela-zbog-homofobnih-izjava-clanak-528976>, cit. 25. 3. 2013

[5] Wikipédia: Naming convention. Online: [http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Naming_conventions_\(use_English\)/Diacritics_RfC](http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Naming_conventions_(use_English)/Diacritics_RfC), cit. 23. 3. 2013

CYKLUS PREZENTÁCIÍ A PRAKTICKÝCH SEMINÁROV

vyhladávanie v slovenskom národnom korpuse

Katarína Gajdošová

*Slovenský národný korpus Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, Panská 26,
813 64 Bratislava, e-mail: katarinag@korpus.sk*

Oddelenie Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV (ďalej SNK) ponúka od marca 2013 pre všetkých záujemcov o prácu s databázami SNK cyklus prezentácií a praktických seminárov s názvom *Vyhľadávanie v Slovenskom národnom korpuse*. V celku SNK sa momentálne nachádza vyše 2,5 mld. tokenov v korpusoch súčasných i historických písaných textov, prepisov hovorených prejavov, v korpuse webových textov a i.

Od 11. 4. 2013 sa v oddelení SNK uskutočnilo 7 seminárov určených pre začínajúcich, na ktorých sa do konca júla 2013 zúčastnilo celkovo 45 záujemcov, z nich 17 účastníkov bolo z mimobratislavských pracovísk (učitelia stredných a vysokých škôl, prekladatelia, študenti z Bratislavy, Nitry, Trnavy, Žiliny a Banskej Bystrice).

Prezentácie sa konajú spravidla každý druhý týždeň podľa rozpisu na stránke SNK (http://korpus.sk/workshops_date.html). Jeden seminár trvá približne 2 hodiny, každý z účastníkov pracuje za počítačom, kde si samostatne skúša všetky prezentované funkcie vyhľadávacieho nástroja NoSketch Engine, ktorý nahradil pôvodne používaného vyhľadávacieho klienta Bonito 1. Účastníci si môžu priniesť vlastný notebook alebo použiť PC oddelenia SNK. Z toho, ale aj z nevyhnutnosti venovať sa každému záujemcovi individuálne, vyplývajú kapacitné obmedzenia – maximálne 7 účastníkov na jeden seminár. Na každý termín je potrebná registrácia, ktorá prebieha na stránke SNK (<http://korpus.sk/workshop/>) minimálne 10 dní pred podujatím. Pozvánku na aktuálny workshop s odkazom na stránku registrácie nájdete záujemcovia v položke *Novinky* na stránke SNK.

Vzhľadom na záujem používateľov SNK boli doterajšie prezentácie orientované na začínajúcich: *Vyhľadávanie v písaných korpusoch – začínajúci*. Cieľom týchto seminárov je zoznámenie sa s písanými korpusmi SNK, oboznámenie sa s možnosťami jednoduchého vyhľadávania prostredníctvom webového rozhrania na stránke SNK a vyhľadávania v nástroji NoSketch Engine. Pomocou tohto nástroja sa

používatelia naučia hľadať na základe atribútov (word, lemma, tag, CQL), prispôbiť zobrazenie konkordančného zoznamu svojim potrebám (zobrazenie atribútov, referencií, štruktúr, nastavenia veľkosti riadka a kontextu atď.), pracovať s pozitívnym a negatívnym filtrom, vytvárať frekvenčné a kolokačné zoznamy na základe vlastných kritérií a uložiť vyhladaný materiál do svojho počítača.

Oddelenie SNK plánuje ponúknuť záujemcom v rámci tohto cyklu aj ďalšie praktické semináre, ktoré budú zamerané na prácu s ostatnými databázami SNK a na získanie zručností vo vyhľadávaní pomocou jazyka CQL a regulárnych výrazov. Od jesene 2013 by to malo byť nasledujúcich 6 typov workshopov.

Workshop *Vyhľadávanie v hovorených korpusoch – začiatníci* je zameraný na cieľovú skupinu záujemcov o hovorené databázy, ktorí už majú skúsenosti s vyhľadávaním v písaných korpusoch prostredníctvom nástroja NoSketch Engine. Cieľom workshopu je oboznámiť záujemcov so základnými informáciami o hovorených korpusoch SNK a s ich vnútornou štruktúrou. Účastníci sa naučia vyhľadávať na základe atribútu *pron* a štruktúrnych značiek typických pre hovorené korpusy, dozvedia sa o špecifických položkách v kategórii referencie a štruktúry a o spôsobe použitia ostatných štatistických a filtrovacích nástrojov známych z vyhľadávania v písaných korpusoch.

Workshop *Vyhľadávanie v korpusoch – pokročilí* bude určený pre pokročilých používateľov SNK, ktorí dokážu samostatne vyhľadávať prostredníctvom nástroja NoSketch Engine a ovládajú jeho funkcie. Cieľom workshopu je odpovedať používateľom SNK na špecifické otázky súvisiace s vyhľadávaním materiálu v písaných a hovorených korpusoch.

Workshop *Vyhľadávanie v korpusoch pre učiteľov – pokročilí* bude určený pre učiteľov prvého a druhého stupňa a študentov učiteľských smerov, ktorí absolvovali základný kurz vyhľadávania v písaných korpusoch SNK a majú skúsenosti s používaním nástroja NoSketch Engine. Cieľom workshopu je poskytnúť účastníkom námety na využívanie databáz SNK pri príprave cvičení na vyučovací proces alebo na aktívnu prácu so žiakmi na hodine.

Špeciálnym typom workshopu je *Vyhľadávanie v korpusoch – cvičenia*, ktorý je zameraný na tréning zručností súvisiacich s používaním jednotlivých funkcií vyhľadávacieho nástroja NoSketch Engine. Cieľom workshopu je naučiť používateľov korpusu riešiť aj náročnejšie vyhľadávania v databázach SNK úspešne a samostatne.

Workshop *Vyhľadávanie v paralelných korpusoch* je zameraný na vyhľadávanie v paralelných korpusoch slovenských a inojazyčných textov, na používanie všetkých funkcií nástroja NoSketch Engine v dvojjazyčných korpusoch (slovensko-anglický, slovensko-český, slovensko-francúzsky, slovensko-ruský, slovensko-latin-ský; pripravuje sa slovensko-maďarský a slovensko-nemecký).

Workshop *Používanie ostatných databáz SNK* je určený pre záujemcov, ktorí chcú využívať okrem písaných a hovorených korpusov aj ďalšie databázy SNK. Cieľom workshopu je predstaviť záujemcom Slovenskú terminologickú databázu, slovenský WordNet, Historický korpus slovenčiny a možnosti ich efektívneho využívania.

Okrem uvedeného cyklu realizujú pracovníci SNK workshopy aj na pracoviskách mimo Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Na základe dohody s inštitúciou a podľa potreby môžu byť workshopy niekoľkohodinové, celodenné aj viacdenné. Od začiatku roka 2013 sa takto realizovalo 6 workshopov prevažne so zameraním na začínajúcich, učiteľov a študentov (1. súkromné gymnázium, Bratislava; FF UKF, Nitra; FHV ŽU, Žilina; učitelia ZŠ, Spišská Nová Ves; FF PU, Prešov; FF UPJŠ, Košice).

V prípade záujmu o zorganizovanie workshopu na pracovisku mimo oddelenia SNK môžete kontaktovať pracovníkov oddelenia SNK na adrese korpus@korpus.sk.

ŽÍRNA RATOLEŠŤ SLOVENČINY Z NADLAKU*

(Pavel Rohárik: Terminológia remeselníckej výroby a jazyk štúrovského obdobia Slovákov v Nadlaku. II. a III. časť. Editor: Vladimír Patráš. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Fakulta humanitných vied. Banská Bystrica 2010. 420 s. ISBN 978-80-557-0102-8)

Miloslav Smatana

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava
e-mail: miloss@juls.savba.sk*

Široko koncipovaný projekt Pavla Rohárika TERMINOLÓGIA REMESLNÍCKEJ VÝROBY v NADLAKU prezentoval autor knižne už v roku 1988 prvou časťou s názvom REMESLÁ ZAMERANÉ NA POTREBY POĽNOHOSPODÁRSKEJ VÝROBY (Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine). Aktuálne, avšak až po viac ako 20 rokoch, predstavuje autor druhú a tretiu časť projektu – publikáciu s názvom TERMINOLÓGIA REMESLNÍCKEJ VÝROBY A JAZYK ŠTÚROVSKÉHO OBDOBIA SLOVÁKOV V NADLAKU, ktorá vyšla v Banskej Bystrici pod hlavičkou Univerzity Mateja Bela a tamojšej Fakulty humanitných vied s vročením 2010.

Je zrejmé, že zámer autora vydať nadväzujúce časti v pôvodne zamýšľanom časovom rozpätí sa nepodarilo uskutočniť, a to i napriek jeho intenzívnemu úsiliu o spoluprácu s inštitúciami, ktoré by mohli pri vydaní knihy napomôcť. Snaha nebola korunovaná úspechom ani po zmenách v spoločnosti v roku 1989, no P. Rohárik nerezignoval: pôvodný rukopis priebežne doplňal, záznamy neustále upravoval a spresňoval. Nakoniec mu vyšlo v ústrety akademické vedenie bansko-bystrickej Univerzity Mateja Bela reprezentované profesorom Vladimírom Patrášom, ktoré úsilie autora nielen podporilo, ale aj všestranne pomohlo pri vydaní ďalších dvoch častí projektu, vytvorených autorom na jednom z renomovaných pracovísk univerzity – na Katedre slovenského jazyka a literatúry Fakulty humanitných vied.

P. Rohárik v svojej prvej publikácii z roku 1988 spracoval remeselnícku terminológiu, viažucu sa k roľníckemu spôsobu života nadlackého ľudu. Vo vstupných štúdiách Z DEJÍN SLOVÁKOV V NADLAKU A CIEĽ PRÁCE A METÓDA PRACOVNÉHO POSTUPU autor podrobne vysvetlil a zdôvodnil zmysel, cieľ a teoreticko-metodologické východiská i postupy uplatnené v celom výskumnom projekte.

* Recenzia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA 2/0103/11 Slovník slovenských nářečí.

Predstavil mestečko Nadlak, nachádzajúce sa v západnej časti Rumunska neďaleko rieky Maruša, na ktorého historický vývin a rozvoj za ostatných približne dvesto rokov vplývalo práve osídlenie Slovákmí. Autor odpovedal na fundamentálne otázky typu odkiaľ a ako prišli Slováci do Nadlaku, z viacerých aspektov predstavil lokálny historicko-spoločenský vývin tamajšieho slovenského obyvateľstva od začiatkov osídlenia až po súčasný stav, opísal starostlivosť o jeho materiálne, kultúrne a spoločenské potreby, postupný vývin a rozvoj remeselníckej výroby v rámci miestnych pomerov a pod.

Prvá monografia obsahovala mnohé relevantné informácie prepojené so sociálnym či dokonca sociolingvistikým pohľadom na skúmanú lokalitu. Čitateľ sa dozvedel, že miestne slovenské obyvateľstvo sem prichádzalo v 18. a 19. storočí najmä zo stredného Slovenska (prevažne z Gemera) z rozličných príčin. V pomerne krátkom čase nadobudli Slováci v národnostne rôznorodom mestečku absolútnu väčšinu a až dosiaľ sa tamajším generáciám podarilo zachovať takmer neporušenú nárečovú podobu jazyka, ktorá už na ich prapôvodnom otcovskom jazykovom území, t. j. na území dnešného Slovenska nejestvuje. V Nadlaku žije trvalo kontinuálne okolo 4500 Slovákov, čo predstavuje (v súčasnosti už len mierne) nadpolovičnú väčšinu slovenského obyvateľstva mestečka.

Autor skúmal nadlackské nárečie prakticky už od roku 1965 a pôvodne ho zamýšľal spracovať tradične monograficky. Až neskôr, približne koncom 60. rokov sa zamerával výhradne na lexikálny výskum. V tomto nasmerovaní ho podporila aj téza protagonistov tímu (v tom čase pripravovaného) projektu SLOVNÍKA SLOVENSKÝCH NÁREČÍ, že predpokladom vytvorenia veľkého nárečového slovníka je čo najkompletnejšie a najkomplexnejšie zachytenie slovnej zásoby jednotlivých slovenských nárečí, a to aj slovnej zásoby zachovaných slovenských nárečových celkov mimo územia Slovenska.

Predmetom výskumu autora sa stala terminológia remeselníckej výroby vo všetkých odvetviach, ktoré fungovali v Nadlaku a jeho zámerom bolo zachytiť ju detailne a čo najpodrobnejšie. Jedinečnosť realizácie výskumu spočívala i vo fakte, že prakticky na jednom mieste sa podarilo bádateľovi vyskúmať viac ako 30 remesiel nepoznačených priemyselnou výrobou, čo by na Slovensku už v tom čase nebolo možné. Navyše, v lokalite fungovala zakonzervovaná archaická podoba jazyka predštúrovskeho obdobia s vážnejšie nenarušenou gramatickou štruktúrou a so zachovanými staršími lexémami či pomenovaniami.

V prvej publikácii sa autor sústredil na opis remesiel rozdelených do piatich skupín súvisiacich podľa zamerania s 1. potrebami poľnohospodárskej výroby (kováčstvo, kolárstvo, remenárstvo, povrazníctvo a strojnictvo), 2. výstavbou obydľia a jeho údržbou (murárstvo, tesárstvo, kominárstvo, elektrikárske, maliarske a novšie vodoinštalatérske remeslo), 3. výrobou domácich spotrebných predmetov (stolár-

stvo, košíkárstvo, hrnčiarstvo, kamenárstvo, z novších čalúnnictvo, klampiarstvo a pôvodne sem zaradené hodinárstvo), 4. výrobou odevov a obuvi (krajčírstvo, klobučníctvo, papučiarstvo, kožušníctvo, čižmárstvo, obuvníctvo, dámske krajčírstvo, farbiarstvo, holičstvo) a 5. výrobou potravín (mäsiarstvo, cukrárstvo, pekárstvo a mlynárstvo). Popri uvedených oficiálne uznaných jestvovali aj ďalšie remeslá a ich vykonávatelia (peciari, studniari, metlári, hrebenári, košíkári a i.), ktorým však autor nevenoval pozornosť.

P. Rohárik už v knihe z roku 1988 zreteľne naznačil, akou cestou sa bude uberať pri predstavení ďalších výsledkov svojho pozoruhodného a jedinečného výskumu. Pri charakteristike remesiel použil jednotnú štruktúru kapitoly pre všetky uvedené remeslá, čo výrazne sprehladňuje text a pomáha čitateľovi dobre sa v ňom orientovať. V rámci kapitoly sú najskôr predstavené fakty z histórie príslušného remesla, pomenovania osôb zúčastnených na výrobe, názvy pracovných miestností a ich častí, nasledujú poznámky o používaných surovinách či materiáloch, názvy prác, pomenovania výrobkov a popis ich pracovného (výrobného) postupu a nakoniec sú vysvetlené výrazy a slovné spojenia súvisiace s pracovným procesom. Každú kapitolu dopĺňa užitočný terminologický slovník a obrazová časť týkajúca sa príslušného remesla.

V naznačenom duchu nadväzuje P. Rohárik na úvodnú knihu aj svojou najnovšou publikáciou. Aj napriek skutočnosti, že vyšla v značnom časovom odstupe, nepovažuje autor za potrebné opakovať hlavné východiská a filozofiu výskumu. Pripomína však úzku súvislosť oboch častí a fakt, že každú z nich možno pokladať za samostatný celok.

Blízkosť s predmetnou problematikou vníma autor aj prostredníctvom tematiky a zamerania úvodných štúdií oboch publikácií. V štúdiu z prvej časti projektu faktograficky doložil sformovanie novej slovenskej enklávnej komunity, a súčasne poukázal na jej všestranný spoločenský rozvoj a úspešný rozmach remesiel v nej.

Úvodná štúdia z druhej časti projektu s názvom SYSTÉMOVÁ CHARAKTERISTIKA JAZYKA SLOVÁKOV V NADLAKU dokumentuje skutočnosť, že slovenský jazyk už v predštúrovskom a štúrovskom období bol (podobne ako iné kultúrne slovanské i neslovanské jazyky) identický, autochtónny, individuálny a naplno vývojaschopný. Rohárikovým zámerom nie je podať vyčerpávajúcu charakteristiku predmetu svojho záujmu tak, ako to učinil v prvej publikácii. Tentoraz sa pri opise nadlackého jazyka sústredil predovšetkým na diferenčné znaky, ktoré ho najväčšími odlišujú od spisovnej podoby. Jeho výskumné úsilie formuje primárny cieľ: priblížiť a lepšie pochopiť lexiku remeselníckej terminológie, s následnou ambíciou aspoň do istej miery rozšíriť poznatky o slovenských nárečiach a ich pôvodnosti a sebestačnosti. Autor mieni podať obraz o (v podstate) nenarušenom stave nárečí, v akom sa doposiaľ zachovali mimo celistvého územia pôvodnej vlasti. Fakt, že nárečia pretrvali v podobe akej ich

poznáme dodnes, a to aj napriek zložitým a nie vždy priaznivým podmienkam, podľa jeho slov „*dokazuje a potvrdzuje našu národnú identitu*“ (s. 16).

Nosnou časťou úvodnej štúdie je kapitola CHARAKTERISTIKA JAZYKA SLOVÁKOV V NADLAKU. V nej autor na vyše sto stranách podrobne predstavuje jazyk nadlackých Slovákov prostredníctvom opisu jednotlivých jazykových rovín.

V časti o *hláskosloví* autor charakterizuje vokalický systém nadlackého nárečia ako stredoslovenský a zdôrazňuje, že samohláskový (ale i hláskový) systém nepodľahol vplyvu v meste žijúcich a okolitých etnických skupín. Týmto tvrdením sa stavia proti názorom P. Ondrusa a J. Štolca, ktorí pri svojich opisoch dolnozemských nárečí na rozdiel od Rohárika podliehajú okolitým vplyvom konštatovali (porov. s. 16 – 17).

Poukazuje na osobitosti vokalického systému (oproti spisovnému jazyku) vo výskyte a využití vokálov a uvádza podrobný prehľad zmien jednotlivých samohlások a dvojhlások, ktoré nastávajú v niektorých bežne používaných slovách v ich slovnom základe a základnom tvare (napr. *a > e*: *d'e'e'l'ina*, *dokezovať*, *želúdok*; *a > o*: *roš*, *šofran*; *e > a*: *b'l'adí*, *bo'last'*, *sňach*; *o > a*: *iňavať*, *kacúr* a pod.).

Primeranú pozornosť venuje situácii pri realizácii pôvodných skupín **ort*, **olt* (výlučne cez striednicu *a*, okrajovo *o*), zvláštnosti výskytu jednotlivých vokálov (napr. ojedinelý výskyt *é*, miesta výskytu *ó* a pod.), dvojhlások *iu*, *io* a pod.

V kratšej kapitolke opisuje kvantitu samohlások a rytmickej zákon, ktorého uplatnenie je dôslednejšie ako v slovenskej spisovnej kodifikácii.

Pri rozdelení spoluhláskového systému nadlackého nárečia (zhodného so spisovnou slovenčinou) z praktických dôvodov autor uplatňuje iba výslovnostné hľadisko. Podstatou problému je podľa neho zvukový dojem mäkkosti a znelosti, ktorý však pri opise rešpektuje. Väčšiu pozornosť venuje spodobovaniu a výslovnosti spoluhlásky *v*, pretože jej výslovnosť je v nárečiach najzložitejšia a najrôznejšia.

Upozorňuje na výraznú mäkkú výslovnosť *d'*, *t'*, *ň*, *l'* na miestach, kde to vyžaduje spisovná norma a kde sú označené mäkčeňom. Niekoľko výnimiek zaznamenávajú pripojené nárečové texty. Za najproblematickejšiu považuje výslovnosť *l'* a ponúka dostatok príkladov i presvedčivých argumentácií na podporu prítomnosti mäkkosti.

Na pozadí niekoľkých preukazne doložených zmien, napríklad zámeny niektorých spoluhlások oproti spisovnej podobe (*c > t'*: *prast'e*; *č > c*: *cist'it'*; *k > g*: *grochkat'* a i.) či častej redukcie spoluhláskových skupín (*dc > c*: *raca*, *suca*; *str > sr*: *prosreň*, *sreda*; *vš > š*: *náš'teva*, *šeci* a i.) oproti skupinám *-dlo* a *-š't'*, ktoré sa vo veľkej väčšine zachovávajú (*jedlo*, *šidlo*; *štava*, *šťasní*, *šť'ipať* a i.), rozlišuje autor pri zjednocovaní spoluhláskových skupín v nárečí tri tendencie: najväčšmi zastúpené je úplné zjednocovanie, menší výskyt má určité kolísanie (ba až dvojtvarovosť) vnímané pri zjednocovaní a nakoniec je to zjednocovanie tej istej skupiny len v niektorých slovách (čo však pokladá za nie celkom systémový jav).

Zisťuje i niekoľko prípadov s protetickými hláskami *h, i, j, v* (*hudica, hudit, ihračka, čija, vósma* a i.), väčší výskyt *dz, dž* ako v spisovnom jazyku (*budzeme, modzok* a i.) a v istých prípadoch zákonitú pravidelnú (kvantitatívnu i kvalitatívnu) alternáciu samohlások a spoluhlások pri odvodzovaní a ohýbaní slov (*drat' – d'eriem, kvet – kvitnuť – kvietok* a i.).

V rámci *tvorenia slov* sa P. Rohárik sústredil na slovné druhy, ktoré sú z hľadiska slovotvorby najzložitejšie a v nárečiach najrozmanitejšie, najmä podstatné mená, prídavné mená a slovesá. Z iných slovných druhov uvádza len ojedinelé charakteristické nárečové tvary (napr. prípony prísloviek tvorených najčastejšie od akostných prídavných mien a pod.).

V časti o podstatných menách predstavuje charakteristické prípony (príp. ich varianty) mien obyvateľov miest, obcí a príbytkov, mien rodín, ženských rodinných priezvisk, mien detí (bez osobitných prípon, tvorené privlastňovacími tvarmi, napr. *Fil'ovo, Ďurišovo* dieťa; *Ročkárova, Sucháňova d'iouka* a pod.). Pozornosť venuje krstným menám a ich hypokoristickým podobám, ženským menám, uvádza systém odvodzovacích prípon názvov osôb činiteľského významu, pomenovaní zamestnania, názvov osôb typických vlastností a osôb s cudzími príponami. Bokom nezostali ani príponové tvorenia názvov vecí, nástrojov a premetov, názvy zvierat, mláďat a rastlín, názvy miesta, vlastností, deja, hromadné, zdobené a zveličené názvy. Pri každej z kategórií je uvedený zoznam vyskytujúcich sa prípon doložený dostatočným množstvom presvedčivých dokladov.

Podobne sú spracované aj rozsahom kratšie časti o prídavných menách a slovesách. Pri prídavných menách nachádza čitateľ prehľad prípon vzťahových, vlastnostných a akostných prídavných mien a ojedinelé prípady málo produktívnych prípon, ktorými sa v konkrétnom expresívnom vyjadrení zveličuje alebo zmenšuje miera vlastností (*-ánski, -ickí, -ičičkí, -il'inkí, -učkí, -kastí* a iné). V stati o slovesách autor sumarizuje prípony predmetových, podmetových a predponových slovies. Kvôli prehľadnosti a primeranosti rozsahu sú uvedené v texte iba základné predpony podoprené príkladmi, ktoré opisovanú situáciu dobre ilustrujú.

V gramatickej štruktúre *slovných druhov* si autor všíma a zaznamenáva väčšie diferencie oproti spisovnej norme v sústave pádových prípon jednotlivých vzorov. Upozorňuje napr. na rozdiel pri vzore *chlap* a *gazda* v ohýbaciach príponách (koncovkách) v lok. a inštr. pl. (*ľud'-ach, sin-ou; z ľud'-ma, sin-ma; gazd-ou, gazd-i/-ámi*), pri neživotných podstatných menách, ktoré sa skloňujú podľa vzoru *dub* (a *rok*) je okrem variantnej prípony v gen. sg. aj variantná prípona v nom. pl. (*dubi – roke*), pričom variantnú príponu *-e* priberajú tie neživotné podstatné mená, ktorých slovný základ sa končí na *k, g, ch* (*oblok – obloke, bil'ag/k – bil'age, orech – oreche* a pod.). Podobne uvádza i základné diferencie od spisovnej normy v prípadoch skloňovania podstatných mien ženského rodu pri vzoroch *žena (ruka), ul'ica, dlaň* a *kost'*, a tiež pri

menej produktívnych vzoroch *gazďiná* (príp. *mat'* a *paňi*) a stredného rodu *mesto*, *srce* (*vrece*), *znameňia* a *d'iouča*. Napríklad vzor *d'iouča* je oproti spisovnému jazyku výrazný tým, že nepozná dvojtvarovosť v pl., osobitejšie sú aj koncovky v lok. sg. a jeho vyrovnanú koncovkovú pádovú sústavu narušajú slová *prasa*, *št'eňa*, *t'eľa* (s pl. tvarmi *pras-t'e*, *št'en-ce*, *t'euce*, *pras-t'ou/-iec*, *št'enc-ou/-ňiec*, *t'eu-cou*, *t'el'iec* atď.).

Prídavné mená charakterizuje zachovávanie stredoslovenských jazykových tvarov. Pôvodná štruktúra nárečia teda nie je narušená, čo dobre ukazuje uvedený prehľad skloňovania a stupňovania adjektív.

Odlišnosti oproti spisovnému jazyku sa pri zámenách (ich tvaroch) a číslovkách najlepšie prejavujú v skloňovacej paradigme, preto Rohárik toto kritérium využíva na ich prehľadné usporiadanie aj v svojej publikácii.

Stredoslovenský nárečový charakter má i gramatická stavba sloviess, takisto veľmi blízka spisovnému jazyku. Pri ich časovaní poukazuje autor na rozdiely oproti spisovnej norme a uvádza viaceré príklady jednotlivých slovesných tvarov (napr. rozkazovací spôsob, prechodník, činné prídastie prítomné, slovesné podstatné meno, neurčitok, budúci i minulý čas, trpný rod a pod.).

V prípade prísloviess konštatuje autor vo viacerých prípadoch ich odlišnú tvarovú a lexikálnu (slovnú) podobu, čo dokladá konkrétnymi príkladmi v skupinách okolnostných, vlastnostných zámenných a číslovkových prísloviess (*blisko*, *blízo*, *dou*, *douka*, *dopretku*, *tánvoki*, *tahor*, *tutoka*; *časne*, *driela*, *driou*, *znáhla*; *friško*, *glambavo*; *d'ekade*, *poťiau*, *skadiu* a i.).

Prehľadne sú predstavené mierne odlišnosti oproti spisovnému jazyku v používaní predložiek a v osobitných kapitolkách sú uvedené a patrične systematizované i najčastejšie používané spojky, citoslovci a častice.

V časti o *lexike* zaujíma Rohárik stanovisko k trom aspektom nárečovej slovnej zásoby, jej stavu a vývinu: k domácej každodennej slovnej zásobe, k lexike remeselníckej terminológie a k slovotvorným aspektom skúmanej lokality. Keďže slovo-творnej tematike je venovaná samostatná kapitola, na tomto mieste si autor všima predovšetkým prvé dva aspekty, pričom tretí je v nich implicitne zastúpený.

V časti *ZNAMY DOMÁCEJ KOMUNIKATÍVNEJ LEXIKY* autor opätovne konštatuje, že nárečie si vo veľkej miere zachovalo lexikálne prvky, ktoré jestvovali v jazykovom povedomí Slovákov v štúrovskom a predštúrovskom období. Nárečová lexika dodnes zachovaná v slovnej zásobe má oproti spisovnému jazyku a jeho dnešnej hovorovej podobe výrazné archaické (archaizujúce) znaky, čo značne napomáha pri štúdiu formovania lexikálneho systému. Najlepšie to dokumentuje značné množstvo dokladov slov z bežných okruhov dorozumievania, súvisiacich s každodennou ľudskou činnosťou. Doklady sú prehľadne zaradené do niekoľkých skupín: lexika súvisiaca s krajinou, počasím, poľnými prácami a rastlinstvom, chovom domácich zvie-

rat, dopravou a základnými domácimi pracovnými nástrojmi (nárádím), slovná zásoba týkajúca sa domu, človeka a jeho zdravia, ošatenia či hygieny, spoločenského života a pod. Prirodzene, nie sú to kompletne zoznamy, ale skôr príklady z vyčlenených okruhov, ktorých význam nie je vo väčšine prípadov vysvetlený. Uvádza a vykladá ich totiž terminologický slovník, takže nehrozí duplicita textu. Autor uvádza význam len v prípadoch, keď cíti „absolútnu potrebu“ niektoré z nich stručne vyložiť. Zoznamy sú spracované vo vzťahu k spisovnému jazyku značne diferenčne a viaceré z uvedených slov sú typické výhrade pre opisovanú lokalitu.

Podnetné je Rohárikovo rozdelenie slovnej zásoby nadlackého slovenského etnika do desiatich príznakových skupín. Vymedzuje slová, ktoré sa vplyvom zmeny životného štýlu vytrácajú a miznú (*čeber, kabaňica, bubnáš, pitňica, kuťisko* a i.), najpočetnejšiu skupinu slov prinesených z pôvodného územia, ktoré sa v novom prostredí zakonzervovali a spisovný jazyk ich nahradil novšími kodifikovanými výrazmi (*strožliak, l'itera, plajbas, cipele* = topánky, *zmáčanka* = omáčka, a i.), slová (slovné spojenia) vytvorené v novom prostredí, prípadne s pridaným novým významom (*karikáš* = dlhý bič s ťapkou, *kutka* = ohnisko, *chiža na pazuchu* = dom s dvoma izbami do ulice, *prašník* = pletená rohožka a i.). Pri naposledy uvedenej skupine poznamenávame, že nie všetky slová do nej zaradené sa vytvorili v novom prostredí, napr. *klátka, podmaslie, polovina, Krivá sreda, vincúr, hrabáčka, šiflíke* a i. sú známe aj v nárečiach na slovenskom území a viaceré z nich zachytáva Slovník slovenských nárečí.

Samostatnú skupinu tvorí lexika vznikajúca (príp. častejšie používaná) po odchode z pôvodnej vlasti, keď sa názov v základnom jazykovom prostredí vytvoril inými slovotvornými prostriedkami, resp. prevzal sa z iného cudzieho jazyka, v porovnaní s tým, ako sa to udialo v novom prostredí (*kalaus* = sprievodca, *šini* = koľajnice, *hajou* = loď, *apatieka* = lekáreň, *ešerňou* = dáždnik, *butkoš* = demižón a i.). Ďalšou skupinou sú lexikálne jednotky, ktoré majú odlišný význam ako v spisovnom jazyku (*opáciť* – navštíviť, *vrecko* – len malé vrece, inak *vačok*, *baba* – len pôrodná asistentka, *birka* – každá ovca a i.).

Osobitné skupiny tvoria dubletné (synonymné) slová (*árešt – vezňica – ťemňica, páľenuo – trunk, keľauní – šikouní – usilouní* a pod.), najmenej početná skupina homonymných slov (*cmár* = 1. riedke blato, 2. mliečny produkt; *maľiar* = 1. remeselník na maľovanie izieb, 2. fotografista; *lampáš* = 1. prenosné svetidlo, 2. obyč. biely fľak na prednej časti hlavy koňa a i.), slová, ktoré pozvoľna prenikajú zo spisovného jazyka (*písanka, tuška, prážňini, cintorín, dážňik, mesiar, Vianoce, veža* a i.) a samostatne vyčlenená skupina slov cudzieho pôvodu s rôznym stupňom adaptácie či vývinu (*auto, richtár, sandále, žandár* – úplne zdomácneli a sú i spisovnom jazyku; *bičak, fusekl'e, kalap, kravatl'a, lojtra, piglajs, štrimfľe* – v pôvodnej vlasti usadlíkov majú spisovné ekvivalenty a používajú sa už len v nárečiach; *banka, dok-*

tor, hotel, kapitán, sanitár – sú známe z viacerých svetových jazykov). Posledná skupina zastúpená expresívnymi, pejoratívnymi a vulgárnymi výrazmi (príp. ich opozitami) je v chápaní autora okrajová a ostáva bokom jeho záujmu.

Z bohatej frazeológie nadlackého nárečia našli v publikácii miesto (bez bližšej klasifikácie) tie frazeologické jednotky, ktoré sú v tunajšej komunikácii všeobecne známe a rozšírené. V súpise početných frazeologických výpovedí nachádzame na jednej strane také, ktoré sú dobre známe či už v spisovnom jazyku alebo v nárečiach, napr. *Ako sa do hore volá, tak sa z hore ozíva; Biedni ako kostouná miš; Horkuo ako bl'en; Riba od hlave smrdí* a pod., na druhej strane frazémy málo známe a menej rozšírené, napr. *Añi v kútiki mi je ñi; Novina do mña, be'ach vo zo mña; Pójd'eš do ri'i za vetor; Ta bud'e frčke metat'; Vihnuť bekeň* (neúspešne niečo zanechať); *Zabiu sa s kapusnim koreňom* (o otcovi nemanželského dieťaťa) a iné.

Z lexiky doteraz spracovaných remesiel sa autorovi podarilo zistiť a špecifikovať niektoré všeobecne platné znaky príznačné pre formovanie remeselníckej terminológie v opisovanej komunite. Predstavil ich v kapitolke ČRTY REMESELNÍCKEJ TERMINOLÓGIE a pokladá za ne napríklad konzervovanie slovnej zásoby z predštúrovského a štúrovského obdobia (staršie názvy ako *barbier, cukráš, kochár, papučoš* a i. sa zachovali aj preto, že do rozvoja remesiel nezasiahla priemyselná výroba), prítomnosť značného počtu slov cudzieho (najmä nemeckého a maďarského) pôvodu a možnosť kategorizácie prevzatých slov cudzieho pôvodu a domácich slov podľa povahy a používania. V rámci kategorizácie vyčleňuje názvy prinesené prvými prisťahovalcami z pôvodnej vlasti (*bádok, kalap; firhank, pigl'ajs, rášpol'*), názvy prebraté z nového prostredia (*vilaň, šoukiňa, pincír, fuharoš*), dubletné názvy reálií, ktorých vznik spôsobila migrácia slovenských tovaríšov k nemeckým majstrom (*vaksek // slepí kľíneč, možník // šťefňa, bonfajer // piuka na zezezo*), viacslovné názvy zložené z lexém domáceho a cudzieho pôvodu (*preňia kiša, zaňie šarag'le, vrchná španga*), viacslovné názvy domáceho pôvodu (*vidní luoňik, brázno koľieko, oborávaci pluch, oberuční nuoš*) a pod.

K ďalším znakom priraduje i fakt, že domáci jazyk predstavuje prameň názvov pre jednotlivé reálie, pričom sa niektoré cudzie názvy viacerými spôsobmi slovaktivovali; čisto cudzie názvy majú len reálie, s ktorými aj majster prichádzal do kontaktu len zriedka. V tejto súvislosti autor pripomína, že značné množstvo pomenovaní v remeselníckej terminológii sú spisovné výrazy a upozorňuje na zachovanie prípon zo staršieho jazykového obdobia (napr. *-oš, -áš, -árňa, -álňa: papučoš, cukráš, pekárňa, jedálňa* a i.) a absenciu prípony *-tko* (známa je len prípona *-dlo: ťahadlo, česadlo, zubadlo*).

Autor konštatuje, že vplyv iných jazykov (rumunčiny) na remeselnícku terminológiu v Nadlaku je minimálny a jazyková kontinuita je od najstaršieho obdobia až doposiaľ zachovaná. Dokonca i predstaviteľom mladej generácie vyrastajúcim v do-

mácom prostredí v prípade, že sa vyučia remeslo v inej lokalite, sú bližšie staré termíny, ktoré po vyučení a príchode do svojho rodiska používajú, a to i napriek tomu, že poznajú aj ich dubletné tvary v rumunčine.

V kapitole NIEKOTRÉ VŠEOBECNÉ POSTREHY upozorňuje P. Rohárik na absenciu istých typických gemerských nárečových znakov v jazykovom prejave obyvateľov Nadlaku, hoci mnohí z nich majú gemerský pôvod (napr. tvar 1. os. pl. s koncovkou *-mo*: *robímo, iděmo*, slovesný neurčitok s koncovkou *-č*: *robič, požerač*, zmena *č > š*: *šert, maška* a i.). Daný stav vysvetľuje pôsobením prirodzenej jazykovej selekcie, v ktorej sa uplatnili progresívnejšie jazykové prvky.

Pozornosť venuje ustálenejšiemu používaniu predložiek *do, na, po, pri, u, v*, vo v nárečí v porovnaní so súčasným vytvárajúcim sa úzom, neprítomnosti tzv. záporového genitívu po neosobných výrazoch (*ňinto, ňebude* a i.) a čiastkového genitívu pri prechodných slovesách, keď sa slovesným dejom postihuje len časť predmetu (činnosť sa vyjadruje väzbou s akuzatívom: *Ďe ňehorí, tam aňi dim ňinto; Má veľa robotu; napiť sa vodu, najedľi zme sa hrozno* a pod.).

Autor uvádza i ďalšie zistenia, napr. obmedzenejšie väzby s inštrumentálom, zmenu *ň* na *n* v slovnom základe pred odvodzovacími príponami *-ka, -ský* (*jabloň – jablonka, kuchiňa – kuchinka, kuchinskí* a pod.), všima si, že ženské priezviská majú zásadne podobu podstatného mena ženského rodu (*Figulička, Batorička, Vadkertička*), niektoré častejšie používané slová majú v nárečí jednoznačnejšie významy (napr. *topiť sa* môže len živé vo vode, naproti tomu sneh, ľad, maslo, masť a i. *sa spúšťa – rozpúšťa*) a pod.

Reč Nadlačanov charakterizuje ako konkrétnu, vecnú bez zbytočných výrazov, floskúl a konštatuje, že spisovné podoby (predovšetkým tvaroslovné a lexikálne) pomaly a v rôznej (individuálnej) miere prenikajú do jazyka všetkých vrstiev obyvateľstva. V podobných prípadoch dosť často nastáva výrazná interferencia s okolitými jazykmi, v nadlackom nárečí to tak nie je.

Sumarizujúce konštatovanie o dodnes jestvujúcom bohatstve slovnej zásoby a lexikálnych prvkov zo staršieho obdobia vývinu slovenčiny v enklávach mimo Slovenska, dopĺňa Rohárik želaním: „*Nech nám ešte dlho-predľho prekvitá aj naša žirna nadlacká zelená ratolesť; nedajme jej na seba zabudnúť!*“

Ukážky nárečových textov nadlackého nárečia uzatvárajú opis a charakteristiku skúmaného jazyka a vhodne ilustrujú opísaný nárečový systém. Viac ako dvadsať plnohodnotných, rozsahom rôznych prepisov nárečových textov od viacerých informátorov približuje životné osudy Nadlačanov, práce na poli, zvyky pri rôznych robotách, život počas zimy, páračky či zabíjačky, rôzne spomienky na detstvo a pod. Texty presvedčivo a invenčne dotvárajú obraz o živote nadlackej komunity. Autorov zámer aby „aspoň čiastočne odzrkadlili aj životné zvykoslovie a mentalitu obyvateľov skúmanej lokality“ sa podaril. A nielen to. Texty pomohli P. Rohárikovi zároveň

doložiť pravdivosť vlastných teoretických záverov a naplnili jeho ambíciu, čo najpravdivejšie priblížiť jazyk Slovákov v Nadlaku.

Fundamentálnymi časťami celej publikácie sú kapitoly REMESLÁ ZAMERANÉ NA VÝSTAVBU OBYDLIA A JEHO ÚDRŽBU (II. časť) a REMESLÁ ZAMERANÉ NA VÝROBU DOMÁCICH SPOTREBNÝCH PREDMETOV (III. časť).

Základnú štruktúru opisu remesiel v zásade zachoval P. Rohárik z prvej knihy tak, ako sme to opísali vyššie. Najskôr ju napĺňa faktami a údajmi z oblasti murárstva, tesárstva, elektrikárskeho remesla, vodoinštalatérstva, maliarstva a kominárstva a v ďalšej časti potom približuje stolárstvo, košíkárstvo, hrnčiarstvo, kamenárstvo, čalúnnictvo a klampiarstvo.

Základné charakteristiky niektorých remesiel obohacuje o ďalšie časti, napr. elektrikárske remeslo časťou *elektrikárske práce*, kominárstvo kapitolkou o *pracovnom odeve kominárov*, maliarstvo dopĺňa časť *maliarske práce* a pod. Naopak, štruktúra opisu ďalších remesiel je zjednodušená na primeranú výpovednú mieru, t. j. neobsahuje všetky zložky (poväčšine) jednotného zloženia kapitoly: vodoinštalatérstvo či kamenárstvo sú redukované na kapitolky o histórii remesla, slovných spojeniach a terminologický slovník, v kominárstve celkom logicky „chýba“ časť o surovinách a materiáloch, maliarstvo neprináša údaje o pracovnom postupe a pod. Totožná štruktúra sa napĺňa v tých prípadoch, keď prináša plnohodnotné údaje o remeslách, v ostatných prípadoch je redukovaná na mieru zodpovedajúcu opisovanému remeslu.

V oboch kľúčových častiach knihy nachádzame popri cenných opisoch postupov prác pri jednotlivých remeslách i kvantum vzácneho lexikálneho materiálu, a navyše aj údaje a fakty, ktoré sa (prirodzeným vývinom remesiel) postupne strácajú, upadajú do zabudnutia a v konečnom dôsledku úplne miznú. Väčšinu lexém dopĺňajú po vysvetlení exemplifikácie, ktoré konkretizujú význam vysvetľovaného slova.

Lexikálny materiál prinášajú hlavne terminologické slovníčky, ktoré sú súčasťou opisu každého remesla. V nich sú abecedne usporiadané a patrične vysvetlené i doložené lexémy so základnou slovnodruhovou a gramatickou charakteristikou súvisiace s konkrétnym remeslom, napr. **bárkač**, *-a, -i, -ou/ov m.* – nevyučený človek, ktorý pracuje v remesle, samouk, fušer: *bol'i aj bárkači – tak'i ni stopercentní* (s. 174); **kijaňa**, *-i, -e, -ou/ov ž.* – drevený nástroj so širokým okrúhlym plochým spodkom a dlhšou rukoväťou na ubíjanie, udŕvanie zeme; ubíjadlo, kyjak: *stípi sa zadrvia do zemi kijaňou* (s. 178); **napribíjať**, *-am, -aju dok.* – postupným nabíjaním – pribíjaním ukončiť, dosiahnuť potrebný stav: *a poto(m) mu napribíjame rebrá* (s. 318); **kávoví**, *-á, -o príd. m.* – hnedý, podobajúci sa praženej káve: *ostaňe potom takuo červenuo – kávovo* (s. 315) a pod.

V niektorých prípadoch by bolo možné výklad významu lexémy vyložiť dôslednejšie či aspoň spresniť, napr. výklad slova *fukšovanc* – pílka s ktorou sa vypílu-

jú žliabky, výrezy v dreve (s. 177), by sa dal doplniť o bližšiu charakteristiku tohto nástroja (napr. malá bezrámová píłka ku koncu zúžená); slovo *kabát* má s najväčšou pravdepodobnosťou širší význam iba ako „vrchné oblečenie tesára, sako“; vhodné by bolo zjednotiť rozdielny spôsob výkladu významov slov, napr. *jedľa* a *dub* (s. 176, s. 178) a pod. Zdá sa, že pri výbere slov a ich zaradení do jednotlivých slovníkov by pomohli prísnejšie kritériá, niektoré z nich nebolo azda ani potrebné uvádzať, napr. v časti o maliarstve lexémy *špeciálne oblečenie*, *tiect'* (s. 225), v časti o košíkárstve slová *voda*, *zem* vyložené v základnom význame (s. 324 a s. 325), podobne slová *drevo*, *d'iera* v časti tesárstvo (s. 176) a niektoré ďalšie.

V texte terminologických slovníkov sú niektoré drobné nepresnosti, resp. detaily, ktoré by bolo možné vylepiť alebo spracovať inak, napríklad prípady, v ktorých sa vysvetľované slovo nezhoduje s doloženou podobou v exemplifikácii (kvantita v heslovom slove *kofráž* v doklade chýba: *kofraš vlasne je z doskou jedľovich*; s. 178); uvádzanie variantnej (asimilačnej) koncovky v podobe heslového slova do istej miery zaťažuje text a je vo väčšine prípadov zbytočné, napr. *halús/z* (s. 177), *kofráš/z* (s. 178) a pod.

Exemplifikácie sú vhodným a cenným doplnením výkladu slova (slovného spojenia), prinášajú totiž cenný a autentický výpovedný materiál o vysvetľovanej lexéme. Škoda len, že nie sú v niektorých prípadoch komplexnejšie, ucelenejšie, prípadne lepšie nevystihujú význam predstavovanej lexémy, napr. pri heslách **sušiť**, *-ím*, *-ia* nedok. – zbavovať výrobky vlhkosti, nedávať ich prirodzene schnúť: *na alášach... paľinach sa suši*; **bant**, *-u*, *-i*, *-ou/ov* m. – silný, hrubý štetec: *bou bant... najhrubší penzlík* a pod. V prípadoch, ktorých pôsobí doklad takmer zavádzajúco by bolo vhodnejšie uviesť presvedčivejšie doklady (porov. napr. význam vyššie uvedenej lexémy *kávoví* s použitou exemplifikáciou) a pod.

Užitočnou pomôckou v rámci terminologických slovníčkov sú odkazy (umiestnené na konci vysvetľovaného slova) na obrazový materiál v závere kapitoly o remesle. Pripojené obrázky sú obsahovo dobre naplnené a v prevažnej väčšine veľmi inštruktívne. Škoda len, že sa na niekoľkých zobrazeniach nepodarilo lepšie označiť, príp. zvýrazniť identifikačné čísla, pretože niekedy ich čitateľ musí doslova hľadať (porov. obrázok *kochára s riadom*, s. 238, obrázok *varšťad' z riadom*, s. 293 a s. 294 a i.; vydarenejšie obrázky tohto typu nájdeme napríklad na stranách 164, 299, 301, 404 a i.).

Uvedené poznámky nemajú byť kritikou či nebudaj výpočtom chýb, mali by skôr poslúžiť inšpiračne a podnetne pri ďalšej práci s týmto bohatým a nenahraditeľným materiálom.

Lexikálny materiál obsahujú i časti o názvoch osôb (*Kresár... majster*, *keri si vezne tú zodpovednosť*, *učeň*, *tovariš*), o názvoch pracovného odevu a miestností (*Kresári nosili pantalóni*, *takie báršanovie*, *kabát*, *sveter... mali kabáťik*; *pantalóni*,

to bola ozdoba kresárou vol'akedi), o názvoch nástrojov (*V míheľi bou varštat', bake a riat ... vinkľa, vizimírtik, hášou, vašrút – pajsel', štráŋge*), surovín, materiálov (*drevo – jedľovo, dubovo, beštráň... kl'ince, kramľe, šruófi*), prác a výrobkov príslušných remesiel (*Robili zme staubi... to bola najhlavnejšia robota kresárou... drevo, viazaňia na staubi, kotárke, vráta, keritiš, zahratke, padoláš* atď; príklady sú z časti TE-SÁRSTVO, s. 169 – 171). V zásade však môžeme nájsť všetky tieto lexémy aj v terminologických slovníkoch príslušného remesla.

Remeselné pracovné postupy sú vo väčšine prípadov prepísané nárečové rozprávania, čo ponúka ďalší rozmer možnosti poznania či jazykového rozboru nadlacieho jazyka, a súčasne zvyšuje autenticnosť predstavovaného jazykového materiálu.

Predstavený lexikálny materiál ponúka ďalšie možnosti využitia: od jeho ďalšieho štúdia a uplatnenia v rámci jazykovedných, etnografických, etymologických i historických disciplín až po konkrétne zužitkovanie pri koncipovaní a overovacích prácach na heslách pripravovaného Slovníka slovenských nárečí. Takto sa môže naplno uplatniť i pôvodná idea o zachytení slovnej zásoby slovenských nárečí aj z nárečových celkov mimo územia Slovenska, ktorá zarezoňovala pri zrode nadlacieho výskumu.

Tu však výpočet cenných údajov zaznamenaných v knihe a ich zúročenie nekončí. Pri listovaní v nej nachádzame ďalšie neobyčajne zaujímavé a vzácne fakty uvádzané pri opisoch histórie remesiel (napr. cenné historicko-spoločenské údaje o nadlacom obyvateľstve), ktorých zozbieranie a publikovanie posúva dokumentárnu dimenziu knihy na vysokú úroveň.

Publikáciu uzatvára rekapitulujúci záver autora, dopĺňujúce údaje (zoznam použitých skratiek, zoznam informátorov – aj s ohľadom na jednotlivé remeslá), resumé (v anglickom a rumunskom jazyku) a zoznam literatúry.

Je evidentné, že P. Rohárik vykonal nesmierne množstvo užitočnej práce, ktoré naplno vyniká a naznačuje mnohoaspektový dosah svojho významu vo všetkých súvislostiach až po knižnom vydaní druhej časti projektu. V minucióznom spracovaní sa autorovi podarilo na 420 stranách podať nevšedný a presvedčivý obraz o jazyku v Nadlaku v najrôznejších spoločensko-historických súvislostiach s dôrazom na terminológiu remeselníckej výroby.

Zostáva dúfať, že ambícia autora zavŕšiť celý projekt výskumu jazyka v Nadlaku vydaním finálnej publikácie so štvrtou a piatou časťou, ktoré by predstavili názvoslovie remesiel zameraných na výrobu odevov a obuvi a remesiel zameraných na výrobu potravín, spolu s úvodnou štúdiou ŽIVOT SLOVÁKOV V NADLAKU, nezostane iba na úrovni želania.

Je nesporné, že publikovaný materiál slúži ako dôkaz o jazykovej samostatnosti a svojbytnosti našich národných enkláv žijúcich mimo územia Slovenska a v neposlednom rade aj v súčasnosti pomáha, podľa autorovho vrúcneho želania, posilňovať a ďalej rozvíjať naše jazykové povedomie.

Ostáva len vyjadriť poľutovanie, že práce tohto typu, ako vidno i na aktuálnej Rohárikovej knihe, majú neľahké osudy a v knižnej podobe vychádzajú len v obmedzenom náklade. V prípade predstavovanej publikácie tvorí celý náklad iba sto kusov. Potom je na mieste vyjadriť dvojnásobnú vďaku za to, že vôbec jestvujú. Tá patrí predovšetkým autorovi Pavlovi Rohárikovi za jeho prácu, ktorá priniesla publikáciu s vysokou úrovňou spracovania. Stupeň vynaloženého autorského úsilia pri jej príprave docení nielen pozorný čitateľ, ale i ten, ktorý v knihe hľadá iba istý druh špecifických informácií o pomaly ale isto zanikajúcich remeslách.

Rovnakú vďaku si zaslúži Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a celý tím profesora Patráša, ktorého členovia pomáhali publikáciu pripraviť do tlače a, samozrejme, samotný Vladimír Patráš, ktorý okrem iného zastal úlohu editora, urobil apretúru textu, pomohol pri finálnych prácach a organizačnom zabezpečení vydania knihy, čím sa podstatnou mierou pričinil, že publikácia uzrela svetlo sveta.

Čiernobiela fotografia centra historického Nadlaku na obale knihy evokuje zaslé časy niekdajších remesiel v tomto rumunskom mestečku a logo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici s nápisom *Eruditio mores futurum* svojou výpovednou hodnotou atmosféru obálky dopĺňa, a súčasne aj najlepšie vystihuje význam publikácie. Žiada sa iba dodať, že *vzdelanosť znamená poznať aj históriu*, čím sa symbolický kruh výpovede takmer dokonale uzatvára a priezračne vyznačuje závažnosť a dosah predstavenej monografie.

VÝRAZNÝ PRÍPEVOK K ODHAĽOVANIU FENOMENOLÓGIE JAZYKA

(Pavol Žigo, Analógie a anomálie v substantívnej deklinácii
slovanských jazykov. Bratislava: Veda 2012. 176 strán.)

Ivor Ripka

*Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, Katedra slovenského jazyka a literatúry,
Šoltésovej 4, 811 08 Bratislava, e-mail: ripka@fedu.uniba.sk*

Profesor Pavol Žigo uvádza svoju najnovšiu knižnú prácu *mottom*, predzna-
menávajúcím „líniu“ či smerovanie jeho materiálovo inovatívne prezentovaných
a metodologicky i teoreticky zreteľných a inšpiratívnych úvah a výkladov: naozaj
nemožno neakceptovať či totálne odmietnuť tézu, že *vývin jazyka je len súhrnom
analógií a anomálií*. Analógie a anomálie sú nesporne imanentným komponentom
jazykových štruktúr; hľadanie ich miesta v stavbe, vývine a fungovaní jazyka je aj
v súčasnosti nesuplovateľnou súčasťou mnohoaspektových lingvistických výsku-
mov. V recenzovanej monografii autor skúma čiastkový problém jazykového sys-
tému, a to vývin (i súčasný stav) *substantívnej deklinácie v slovanských jazykoch*;
inštruktívne reflektuje výsledky „cudzích“ i vlastných výskumov pôsobenia analo-
gickosti (kauzálnosti, motivovanosti, systémovosti) i anomálnosti (arbitrárnosti,
nesystémovosti, neusporiadanosti) v morfológii príslušných jazykov, resp. v ich
dialektoch. Morfológia je jazyková rovina, ktorej vývin je rozhodujúcim spôso-
bom určovaný úsilím o vnútornú vyrovnanosť, teda podnetmi vnútrojazykovými;
štruktúru morfológických jednotiek „organizuje“ aj pôsobenie analógií. Morfoló-
gia predstavuje tiež ťažisko systémovej diferenciácie všetkých slovanských jazy-
kov i dialektov; flektívne rozdiely sú dokladom neustále sa obnovujúcej rovnová-
hy a dynamiky vzťahov mikrosystémov v rámci jazykového celku i vo sfére for-
málnej morfológie.

Z obsahu (podistým omylom označeného na s. 5 ako ÚVOD vychodí, že P. Žigo
vyčlenil v svojej monografii tri hlavné (číslované) časti (kapitoly) a nazval ich takto:
1. ANALÓGIA; 2. ZÁKLADNÉ TENDENCIE MORFOLOGICKÉHO VÝVINU SLOVANSKÝCH JAZYKOV;
3. FORMOVANIE NOVÝCH SUBSTANTÍVNYCH DEKLINAČNÝCH SÚSTAV A ICH SÚČASNÁ AREÁLOVÁ
DISTRIBÚCIA. Všetky sa ďalej vnútorne členia: v 2. kapitole sú napr. zaradené podka-
pitoly nazvané Cesty k interpretácii slovanského nárečového materiálu; Slovanský
jazykový atlas – prostriedok areálovej identifikácie prirodzených zmien; Variant-
nosť. Na rozdiel od číslom neoznačeného ÚVODU je ZÁVER číslovaný ako samostaná
kapitola; prácu dopĺňa zoznam literatúry (resp. bibliografických odkazov) a prílohy,
do ktorých autor zaradil rozsiahly, no pri dešifracii v texte zaradených mapiek (ozna-
čovaných ako obrázky) nevelmi použiteľný, a teda málo relevantný zoznam všet-

kých 853 výskumných bodov (lokalít) SLOVANSKÉHO JAZYKOVÉHO ATLASU (s. 149 – 169). Súčasťou práce je užitočný menný i vecný register.

V r. 1993 vydanéj ĚNCYKLOPÉDII JAZYKOVÉDY sa termínom *analógia* pomenúva pripodobnenie jazykových výrazov už jestvujúcim výrazom, a to pôsobením takých dominantných jazykových prvkov, ktoré tvoria pravidelnejší, produktívnejší a frekventovanejší model; jeho dôsledkom je vyrovňovanie k pravidelnosti. Výskum analógií (i anomálií) však pokračuje; význam a dôležitosť neprerušovania kontinuity v procese poznania pripomína aj súčasná explanačná jazykoveda. Hľadajú a odhaľujú sa explanačné princípy, ktoré majú pomôcť prekonať cestu od prvostupňového poznávania k „odhaľovaniu konkrétnej podstaty (v epistemologickom zmysle) jazyka“. Pavol Žigo dlhodobo a systematicky hľadá a skúma *princíp analógie* vo vývine jazyka, sústreďujúc sa najmä na substantívnu deklináciu v slovenčine, ktorú porovnáva s priebehom a výsledkami analogických procesov a zmien v iných slovanských jazykoch. Najnovšia monografia P. Žiga sumuje výsledky jeho „špirálovite“ stúpajúcich, t. j. prehľbovaných a spresňovaných parciálnych výskumov. Uvedomuje si, že problémy *analógie* (v najširšom zmysle) boli predmetom mnohých filozofických i lingvistických výskumov, ktoré sa zhodujú v tom, že ide o jav, ktorý má oddávna (priam od čias veľkého Aristotela) vážny charakter. Podstata nerovnomerného prejavu analogických tendencií v jazyku vyplýva podľa autora z dvoch prístupov aplikovaných pri charakteristike analógie: „1. z prístupu zameraného na *systémovosť analógie* a 2. z prístupu zameraného na *anomálie* spôsobujúce výnimky analogicky vznikajúcich štruktúrnych vzťahov“ (s. 19). Na tomto mieste možno pripomenúť, že *analógia* sa niekedy definovala aj ako pomer dvoch vecí, ktoré sa zhodujú v niektorých podstatných znakoch; podľa Kanta je *analógia* podobnosť vzťahov medzi celkom nepodobnými vecami.

Je všeobecne známe, že východiskom vývinu substantívnych deklinačných sústav slovanských jazykov bolo pôvodné triedenie substantív podľa kmeňov, pri ktorom sa uplatňovalo formálne kritérium. Túto skutočnosť vo svojich výkladoch prirodzene akcentuje a akceptuje aj P. Žigo (napr. na s. 67), ktorý navyše zdôrazňuje, že popri formálnom kritériu malo veľký význam aj významové kritérium, t. j. vnímanie vzťahu prirodzeného a gramatického rodu. Tzv. kmeňový princíp spočíval v tom, že pôvodná (indoeurópska) trojčlenná štruktúra slovných tvarov *koreň – kmeňotvorná prípona – koncovka* (s pôvodne v zásade jednotným súborom koncoviek pre všetky substantíva) bola vo vývine praslovančiny zatienená (zastretá) tzv. *stratou pojmu o kmeni čiže fúzii* (splynutím) v dôsledku hláskových zmien na šve starého koreňa a kmeňotvornej prípony a najmä na šve kmeňotvornej prípony a pôvodnej koncovky. (Takto vykladá príslušný jav napr. Radoslav Večerka.) Týmto spôsobom vzniknuté striednice sa z hľadiska praslovančiny prejavovali (i realizovali) ako nové koncovky. Ich rozličnosť sa vytvorila z geneticky rovnakých koncoviek, ale

z odlišných kmeňotvorných prípon, napr. akuz. sing. *volkъ* (<*-o-m), *žen-q* (<*-ā-m), *kamen-b* (<*-en-m) s bývalou spoločnou koncovkou akuzatívu -m, pripájanou k rozličným kmeňotvorným príponám.

Zvláštnu pozornosť venuje P. Žigo vývinu deklinácie životných maskulín. Konštatuje, že na formovanie deklináčnych paradigiem pôvodných *o*-kmeňov a *u*-kmeňov v rozličných nárečových areáloch „pôsobili nehomogénne analogické vplyvy“ (s. 58). K výkladu či formulácii o tom, že v dôsledku nerovnorodého prehodnocovania kritérií sa ako „samostatná skupina vyčlenila trieda mužskoosobových podstatných mien, životných zvieracích substantív a neživotných substantív“ (ibid.) sa pripája poznámka č. 107. V nej sa cituje knižná práca DIACHRONISCHE MORPHOLOGIE DES UR- UND FRÜHSLAWISCHEN z r. 2001, pričom ako jej autor sa – zrejme nejakým nedopatrením – uvádza Jozef Václav Mareš (takto aj v mennom registri a v zozname literatúry). Od r. 1967 v Rakúsku (na Viedenskej univerzite) pôsobiaci významný český paleoslavista bol však František Václav Mareš (1922 – 1994), ktorý je aj autorom knihy DIACHRONISCHE PHONOLOGIE DES UR- UND FRÜHSLAWISCHEN. Jej prvé vydanie vyšlo v Mníchove r. 1969; F. V. Mareš ju napísal po česky (do nemčiny ju preložili Peter Rehder a Cornelia Schacht). V tejto práci vyjadril názor, že kategória kmeňov bola už v praslovanskom období významovo takmer „vyhasnutá“, a preto možno predpokladať vzájomné vplyvy medzi jednotlivými kmeňmi, ktoré si mohli vzájomne „vypožičiavať“ koncovky.

V publikovanej schéme F. V. Mareš predpokladá vzájomné ovplyvňovanie *o*-/*io*-/*u*-kmeňov, *a*-/*ia*-kmeňov, *i*-kmeňov a spoluhláskových kmeňov.

Pre všetky výklady o (nielen analogických) vývinových procesoch v substantívnej deklinácii je dôležité chápanie „fungovania“ *gramatickej kategórie*; v jazyku i v jazykovede má pojem i termín *kategória* dnes už nesuplovateľné miesto. *Jazykové kategórie* možno vo všeobecnosti vymedziť či definovať ako istý stabilný významovo-výrazový prvok (tvorí ho všeobecný a abstraktný význam a príslušný jazykový výraz), ktorý má v jazykovom systéme základnú (systémovotvornú) funkciu. Gramatická kategória mužskej osoby – na rozdiel od kategórie životnosti – existuje a funguje iba v západoslovanskom makroareáli, čo však neznamená, že ju majú aj všetky spisovné variety západoslovanských jazykov. P. Žigo, ktorý tvorivo využíva a interpretuje údaje, predstavené v príslušných zväzkoch SLOVANSKÉHO JAZYKOVÉHO ATLASU, zreteľne a jasne formuluje pasáže vysvetľujúce *procesy gramatikalizácie* kategórie životnosti a mužskej osoby v slovenčine i v ostatných v atlase predstavených jazykoch. V monografii sprostredkúva poznatky publikované aj v iných výstupoch diachróne i synchrónne zameraných výskumov. Nazdávame sa, že autor v náležitej a primeranej miere zdôrazňuje aj ďalší dôležitý fakt: životnosť sa v slovenčine (aj v iných jazykoch) uplatňuje totiž ako lexikálnovýznamová a zároveň ako gramatická kategória.

Na silu pôsobenia antropocentrického princípu v systéme a fungovaní jazyka upozornil aj Ján Kačala. Prejavuje sa ono jednak v tom, že vo väčšine prípadov gramatických homoným podľa gramatickej kategórie životnosti životné a najmä osobné mená predstavujú východisko sémantickej derivácie v smere *človek – stroj/nástroj, človek – zvierat, človek – vec a človek – jav*, jednak aj v tom, že v druhej skupine substantív tohto typu sa smer sémantickej derivácie ku kategórii životnosti vracia.

Nesporným prínosom monografie je skutočnosť, že komparatívne výklady P. Žiga o slovanskej substantívnej deklinácii vhodne dopĺňajú a ilustrujú názorné tabuľky a mapky, ktoré sa číslujú a – možno trochu prevzápajúco – označujú ako obrázky. (V prílohách by zaiste našiel miesto ich kompletný zoznam.) Spoločným východiskom porovnávania stavu v jednotlivých slovanských spisovných jazykoch je „distribúcia gramatických koncoviek v staroslovenčine tesne pred rozpadom praslovanskej jednoty a pred základnými hláskoslovnými zmenami“ (s. 47). Niet totiž nijakých pochybností o tom, že práve zánik a vokalizácia jerov, kontrakcia i denazalizácia zásadným spôsobom ovplyvnili konštituovanie fonologických štruktúr, ktoré sa zasa stali východiskom dlhodobej stabilizácie morfológických štruktúr. Prehľad gramatických koncoviek v staroslovenčine i výsledkov vývinu v jednotlivých slovanských makroareáloch a k nim prislúchajúcich jazykoch zobrazujú tabuľky č. 3 – 13. Tieto „obrázky“, ktoré vychádzajú z formálnej morfológie, sú (na rozdiel od mapiek) čitateľné všetky; o mapkách to však v plnom rozsahu nemožno konštatovať.

V texte (na s. 75) sa napr. vysvetľuje genitív *i*-kmeňových maskulín typu *host'*. Podoba *hostí* sa v morfológickej rovine javí ako stabilný a klasický prvok pôvodnej *i*-kmeňovej deklinácie, ktorým sa v slovenčine prejavuje pôvodný integračný genetický prvok: ten je na jednej strane **analogický** s genetickým východiskom, na druhej strane je však tvar *hostí* dokladom **anomálie** „fungujúcej“ pri formovaní deklinačných vzorov substantív, pretože pôvodná gramatická koncovka *-í* ostala v slovenčine iba v genitíve plurálu feminín a neutier. Pavol Žigo mal zdravú ambíciu znázorniť tento stav aj na mapke, „opreť“ o údaje, spracované a prezentované v SLOVANSKOM JAZYKOVOM ATLASE, no príslušný prevzatý obrázok č. 17 na s. 77 je trochu primalý (prívetmi zmenšený), a preto sú nedešifrovateľné nielen čísla výskumných lokalít (sieť bodov), ale sčasti aj jednotlivé symboly, označujúce príslušné tvary. To isté sa týka napr. aj mapky č. 35 ukazujúcej tvary lokálu singuláru slova *ruka* (na tej šrafovanie prekrýva číslovanie bodov), mapky č. 38, ktorá zobrazuje tvary lokálu plurálu slova *zub* a i.

V štúdiách venovaných synchronnej morfológii niekedy absentujú údaje o zemepisnej rozšírenosti niektorého javu, hoci nesporne ide o jeden z dôležitých systémových rozmerov vo výkladoch javov, a to najmä dvojtvarov. Treba s ním rátať (a pracovať) aj pri úvahách o funkčnosti či nefunkčnosti (alebo odôvodnenosti či neodôvodnenosti) pádového synkretizmu v paradigme ženských mäkkých substantív,

konkrétne o (relatívne vysokej) frekvencii genitívneho tvaru s morféomou *-i* v ženských apelatívach (i propriách), patriaciach v súčasnej spisovnej slovenčine k vzoru *ulica*. Koncovka *-i* (pôvodná koncovka *i*-kmeňov, ktorá spôsobila isté vnútorodové vyrovnávanie) nie je v genitíve (ktorým sa vyjadruje neúplná pasívna účasť na deji) mäkkých feminín typu *ulica* kodifikovaná, a tento stav netreba azda ani z pragmatickolingvistických dôvodov (ani v duchu tzv. zodpovedajúceho rozšírenia jestvujúcej možnosti) meniť; pádový synkretizmus v genitíve a datíve (vyjadrujúcom nie pasívnu účasť na deji, ale ani nie činnosť – ide o pády s výrazným paradigmatickým odlišením) nie je v spisovnej slovenčine podľa nášho názoru bežný a častý. Pavol Žigo v svojej monografii (v podkapitole o genitíve singuláru *ja*-kmeňových feminín typu *pšenica*) pokladá stav, ktorý v jednotlivých slovanských makroareáloch vznikol divergentným vývinom tejto triedy substantív, za jeden z dôsledkov „prehodnocovania mäkkostnej konsonantickej korelácie na deklinačné paradigmy“ (s. 106). S týmto prehodnocovaním teda priamo súvisia aj analogické „vyrovnávací“ procesy v rámci pôvodných *ja*-kmeňových a *i*-kmeňových deklinácií, ktoré „vyústili“ do genitívnych podôb *ulici*, *pšenicí*, *pivnici* a i., no aj propriálnych tvarov *od Soni*, *Táni* a pod. Pôsobenie analógie pri/vo vývine spomínaných deklinácií potvrdzujú a dokazujú aj rovnaké formy nominatívu singuláru typu *ulíc*, *lavíc*, *polovic*, *pivňíc*, *stolíc* a pod., vyskytujúce sa (najmä) v južnej časti stredoslovenských nárečí.

Pavol Žigo vo svojej monografii operuje s rozsiahlou literatúrou. V texte uvádzané diela cituje na príslušnej strane pod čiarou v číslovaných poznámkach; nepoužíva teda *metódu prvého údaja a dátumu*. V poradí prvá citácia niektorého knižného či časopiseckého prameňa (zdroja) musí však podľa bibliografickej normy (STN -- ISO 690) obsahovať minimálne meno autora a úplný názov textu (bez podnázvu a ďalších údajov) tak, ako sa potom tieto (už úplné, kompletne) údaje zaznamenávajú v tzv. bibliografickom odkaze (v zozname použitej literatúry), aby sa zabezpečilo presné a jednoznačné spojenie citácie v poznámkach a v zozname literatúry. V tomto smere ostalo v monografii viacero nedôsledností, ktoré čitateľovi komplikujú orientáciu. Nepotrebné uvádzanie kompletných bibliografických údajov v poznámkach (identická či totožná citácia sa potom znova opakuje v zozname literatúry) nebudeme na tomto mieste dokladovať. Stáva sa však aj to, že titul – úplne alebo čiastočne citovaný v číslovaných poznámkach – v literatúre chýba. Tak je to napr. v prípade 2. zväzku *DEJÍN SLOVENSKEHO JAZYKA* Jána Stanislava (citovaných v poznámke č. 291 na s. 131 a č. 296 na s. 132), práce Jozefa Štolca z r. 1981, citovanej v poznámkach č. 158, 219, 280 (ide zrejme o mapovú časť *ATLASU SLOVENSKEHO JAZYKA II*, spracúvajúceho flexiu), štúdie toho istého autora z r. 1956, citovanej v poznámke č. 297 na s. 133, práce Eugena Paulinyho z r. 1982 (tá istá poznámka). Chýbajú aj „väzby“ na štúdie Jána Sabola, citované priamo v texte na s. 70, v poznámke č. 263 na s. 116 a i.

V samotnom súpise literatúry ostali niektoré tzv. technické chyby (napr. nejednotné uvádzanie štúdií v časopisoch al. zborníkoch, t. j. niekedy s *In*, inokedy bez neho, bibliografickú normu dodržiavajúce písanie dvojbodky s medzerou vpravo i vľavo, no zaznamenávanie stránkového „rozpätia“ v súlade s PRAVIDLAMI SLOVENSKÉHO PRAVOPISU, teda s pomlčkou a medzerami, a nie so spojovníkom bez medzier, absencia mien vedeckých redaktorov resp. editorov či zostavovateľov kolektívnych diel a pod.). Osobne mi v zozname literatúry chýbajú niektoré názvy aj v texte využitých štúdií autora monografie, zborník TRADÍCIE A PERSPEKTÍVY GRAMATICKÉHO VÝSKUMU NA SLOVENSKU z r. 2003 a iné relevantné tituly. Chcel by som tiež upozorniť na skutočnosť, že r. 1985 vydaná knižná práca francúzskeho filozofa, semiológa a štrukturalistu Rolanda Barthesa (1915 – 1980) sa správne nazýva *L'AVENTURE SÉMIOLOGIQUE*, a nie *L'AVENTURE SEMIOTIQUE*. V tejto súvislosti možno vari pripomenúť, že r. 1964 vydal tento autor prácu *ÉLÉMENTS DE SÉMIOLOGIE*; v českom preklade vyšli tieto *ZÁKLADY SÉMIOLOGIE* už r. 1967. Na Slovensku sa R. Barthesovi venuje najmä filozof Miroslav Marcelli; jeho kniha *PRIKLAD BARTHES* z r. 2001 však nemá 219, ale 320 strán.

V závere svojej monografie sa Pavol Žigo pokúša nájsť odpoveď na otázku, či charakteristika analogických vývinových tendencií slovanskej substantívnej deklinácie poskytuje dostatok poznatkov na hľadanie synonymného vzťahu medzi pojmami *podobnosť* a *analógia*. Priamo sa spýtuje, či analógia na pozadí doterajšieho poznania reprezentuje „akúkoľvek podobnosť, alebo je len jej druhom, spoločným menovateľom všetkých druhov a foriem podobností“ (s. 134, 135). V tejto súvislosti sa teda (opakovane, prvýkrát to bolo r. 2002) pýtame, či môžu byť pojmy synonymné. (V logike je analógia obdoba objektov vnímaná na základe spoločných charakteristík.) Za synonymné by sme pokladali skôr definíciou vymedzené pomenovania pojmu, teda *termíny*. Všetky argumenty, ktoré autor knihy uvádza na potvrdenie svojich výskumov, podľa ktorých *analógia nie je synonymom podobnosti*, majú potrebnú a príslušnú relevanciu, a preto ich možno akceptovať. Platí však aj dedukciou odvodená téza, podľa ktorej *anomália* nie je synonymom nepravidielnosti?

Osobitne chceme oceniť výklady P. Žiga o zmysle a podstate historickej (diachrónej) jazykovedy i areálnej lingvistiky (s istým zovšeobecnením *dialektológie*), ktoré „obohacujú poznanie o historicky overiteľné vývinové procesy a majú vedecky a teoreticky relevantný zmysel pre teóriu jazyka rovnako, ba možno viac, ako ho má množstvo etikiet, prezentovaných často pod rúškom všeobecnej či teoretickej jazykovedy“ (s. 102). Výskumné výsledky z oblasti diachrónej jazykovedy a komparatívnej slovanskej dialektológie, prezentované v recenzovanej monografii Pavla Žiga o analógiách i anomáliách v substantívnej deklinácii slovanských jazykov, plnohodnotne participujú pri poznávaní fenoménov i fenomenológie jazyka.

VÝZNAMNÝ PRÍSPEVOK K OPISU INTENČNO-VALENČNÉHO POTENCIÁLU V SLOVENČINE

(Turočková, Monika: Zmena intenčnej hodnoty prefixáciou [na príklade pohybových slovies]. Martin: Matica slovenská 2012. 284 s. ISBN 978-80-8128-038-2)

Mária Imrichová

*Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 17. novembra 1, 080 78 Prešov
e-mail: maria.imrichova@unipo.sk,*

Valenčná a intenčná teória prechádza v posledných rokoch v slovenskej lingvistiky najmä vďaka materiálnej databáze Slovenského národného korpusu priam minucióznym overovacím a preverovacím procesom, komparáciou jej spracúvania v jazykových slovníkoch a zisťovaním jej fungovania v slovenčine. Overujú a konfrontujú sa valenčné a intenčné parametre jednotlivých slovesných lexém, štruktúra polysémantov a stupeň sémantického zaťaženia jednotlivých slovies (s dosahom na ich lexikografické spracovanie), ich vplyv na valenciu a intenčnú sféru slovesa, precizujú sa signály delimitácie významov. Doterajšie skúsenosti lingvistov, venujúcich sa tejto problematike podrobnejšie, poukazujú na výhody výskumu valencie a intencie zameraného čiastkovo na jednotlivé sémantické skupiny slovies (M. Lopatková, J. Panevová, E. Ružičková, R. Trošok, M. Ivanová a i.). Vhodnosť tohto postupu a prístupu potvrdzuje aj monografia Moniky Turočkovej ZMENA INTENČNEJ HODNOTY PREFIXÁCIOU, v ktorej autorka na príklade pohybových slovies (v takomto rozsahu a metodologicky „pioniersky“) skúma vzťah intenčnej hodnoty a tvorenia slov, presnejšie, opisuje zmenu intenčnej hodnoty (pohybového) slovesa pod vplyvom prefixácie, pričom zohľadňuje významovú dimenziu (sémantické posuny a polysémickosť slovesa) a vplyv prefixácie na intenčnú hodnotu jednotlivých lexíí a na charakter vetnej štruktúry, čím nadväzuje na priekopnícku prácu K. Buzássyovej SÉMANTICKÁ ŠTRUKTÚRA SLOVENSKÝCH DEVERBATÍV (1974).

Monografia obsahuje 5 kapitol: 1. PREHĽAD DOTERAJŠEJ LITERATÚRY O SKÚMANEJ PROBLEMATIKE, 2. TEORETICKO-METODOLOGICKÉ VÝCHODISKÁ A TERMINOLOGICKÝ APARÁT, 3. ANALÝZA ZÁKLADOVÝCH PRIMÁRNE POHYBOVÝCH SLOVIES, 4. ANALÝZA PREDPONOVÝCH PRIMÁRNE POHYBOVÝCH SLOVIES, 5. DESKRIPCIA A EXPLIKÁCIA ZMENY INTENČNEJ HODNOTY PREDPONOVÝCH SLOVIES (okrem toho obsahuje úvod a záver, menný aj vecný register a obligatórne preliminária). V úvodnej kapitole je prehľad chápania, ale aj (nie vždy totožného) terminologického uchopenia valencie vo svetovej lingvistike a interpretácia vzťahu valencie a teórie intencie slovesného deja v slovenskej lingvistike vrátane súčasných a najnovších prezentovaných výskumov a z nich prameniacych teórií,

o ktoré sa autorka vo vlastnom výskume opiera (G. Helbig, W. Schenkel, F. Daneš, Z. Hlavsa, E. Pauliny, P. Oravec, E. Sekaninová, J. Kačala, M. Sokolová, J. Nižniková, M. Ivanová, L. Kralčák, E. Ružičková). Autorka teoreticko-metodologicky nadväzuje na J. Kačalom systematicky a koncepcne spracovanú problematiku intencie slovesného deja (ISD) a intencnej hodnoty vychádzajúcej z rozdielu medzi významovou a formálnou úrovňou v otázke ISD. Intenčnú hodnotu (termín J. Ružičku) teda chápe ako schopnosť slovesa realizovať na prednej alebo zadnej strane dynamického príznaku substancie, resp. ako kvantitatívny aspekt spätosti substancii so slovesom. Striktne rozlišuje zmenu ISD a zmenu intencnej hodnoty, rozlišuje teda medzi presunom substancii z východiskovej pozície do zasahovanej a naopak, a to aj pri nemenej intencnej hodnote, a medzi posunom príznakov subjektovosti a objektovosti v slovese, pričom rozlišuje kvantitatívnu a kvalitatívnu zmenu intencnej hodnoty. Spomedzi troch spôsobov zmeny intencnej hodnoty slovesa (s. 59 – 60) sa autorka vo výskumnej časti práce sústreďuje na zmenu intencnej hodnoty pomocou tvorenia slov, konkrétne prefixácie slovies, pričom treba podotknúť, že prefixáciou slovesa sa nemusí meniť intencná hodnota motivujúceho slovesa, na čo upozornil už VALENČNÝ SLOVNÍK SLOVENSKÝCH SLOVIES (Nižniková – Sokolová, 1998; ďalej VSSS), ktorý pripúšťa variantnosť formy (valenčnej štruktúry) pri zachovaní toho istého významu slovesa. Autorka sa stotožňuje s chápaním intencnej teórie J. Kačalu a podobne vymedzuje aj ďalšie aspekty javu, ako sú intencná sféra, intencné charakteristiky, modifikácia ISD a pod. Využívajúc aj tento priestor, poukazujeme na potrebu zjednotenia terminológie a pojmovej náplne termínov aj v oblasti valenčnej teórie aspoň v rozsahu/pôsobnosti slovenskej jazykovedy. Úvodné kapitoly uchopujú a spracúvajú problematiku valencie a intencie z hľadiska vývoja teórií a metodológie jej skúmania, ako aj výkladu termínov v takom komplexe, že ich možno odporúčať študentom doktorandského stupňa slovakistiky a príbuzných vedných odborov.

Toto konštatovanie sa týka aj druhej kapitoly (TEORETICKO-METODOLOGICKÉ VÝCHODISKÁ A TERMINOLOGICKÝ APARÁT), v ktorej sa autorka vyrovnáva so zmenou intencnej hodnoty vo vzťahu k lexikálno-sémantickej skupine (základových) pohybových slovies (*bežať* – *behať*, *ísť* – *chodiť*, *letieť* – *lietať*, *padnúť* – *padáť*, *skočiť* – *skákať*) a vo vzťahu k lexii (lexie sú monosémické jednotky, ktoré sa viažu na jednu formu a nachádzajú sa v istých vzájomných reláciách; sú to jednotlivé významy polysémickej lexémy; s. 61 – 62), ďalej so sémantickou stránkou pohybových slovies (súvisiacou s polysémiou), s vydeľovaním sémantických komponentov, ako aj so sémantickou deriváciou (najmä metaforizáciou a metonymizáciou) a slovtvornou deriváciou (prefixáciou) polysémickej jednotky (s. 58). Ako kritérium na usúvzťahňovanie jednotlivých lexií (na osi motivant – motivát) autorke slúži jednak významová stránka lexií, jednak interná zmena intencnej hodnoty a významová zmena základových a predponových slovies, teda sémantická korešpondencia lexií

v rámci polysémickej slovotvornej dvojice. Pre rozličný charakter úrovne a príčin zmeny intencnej hodnoty autorka vyčleňuje internú intencnú hodnotu (prebieha len v rámci polysémickej jednotky, ide teda o polyvalenciu, resp. viacintenčné slovesá) a externú zmenu intencnú hodnotu (prebieha len vo vzťahu neodvedená – odvodená jednotka a naopak). Pri posudzovaní internej zmeny intencnej hodnoty sa využíva jemná a zároveň dôkladná komponentová analýza semém primárnych a odvodených lexii, ktorá umožňuje preukazne identifikovať zachovanie alebo zmenu intencnej hodnoty (porov. s. 46 – 49, 64 – 65). Východiskom pri vymedzení zmeny intencnej hodnoty je intencná hodnota primárnej lexie neodvedeného slova. Ak nastala v intencnej hodnote lexii zmena oproti primárnej lexii, ide o vnútornú zmenu intencnej hodnoty (*ide do školy* – 2. intencný typ – *ide o teba* – 3. intencný typ). K externej zmene intencnej hodnoty dochádza na základe prefixácie. Prefixácia nemusí spôsobiť zmenu intencnej hodnoty (*šiel domov* – *došiel domov*). Ak však primárna a prefixovaná lexia nemajú totožnú intencnú hodnotu, autorka hľadá k prefigovanej lexii pendant k základovému polysémantu. V prípade, že takáto lexia existuje, autorka správne uzatvára, že nejde o zmenu intencnej hodnoty prefixáciou, pretože tá nastala už v lexii samotného neodvedeného slovesa; takýto typ zmeny intencnej hodnoty nazýva sprostredkovanou externou zmenou, resp. internou zmenou intencnej hodnoty v samotnom motivante (*skočil do vody*: 2. intencný typ – *pes naňho skočil*: 1. intencný typ – *pes naňho naskočil*: 1. intencný typ) (s. 72 – 73). Pri uvádzaní príkladov jednotlivých zmien autorka dôsledne vychádza z dokladov/exemplifikácií uvedených pri danom význame slovesa v KRÁTKOM SLOVNÍKU SLOVENSKEHO JAZYKA (2003); niektoré však majú až archaizujúci či idiomatický príznak (porov. napr. ilustráciu kvantitatívneho charakteru sprostredkovanej externej zmeny intencnej hodnoty: *ide do školy* – *ide na mňa strach* – *nadišiel ma strach*; s. 73), čo nevyznieva vzhľadom na funkcie dokladov presvedčivo (implikuje to periférnosť procesu). O zmenu intencnej hodnoty prefixáciou ide teda v takom prípade, ak odvodená lexia nezodpovedá ani formálne, ani sémanticky zhodný pendant, čiže ak lexie slovotvornej dvojice s rovnakou vetnou štruktúrou a rovnakou intencnou hodnotou sémanticky nekorespondujú (*skočil do trávy*: 2. intencný typ – (*skočil salto*: 1. intencný typ) – *preskočil plot*: 1. intencný typ; *chodil po chodníku*: 2. intencný typ – *vychodil chodník v snehu*: 1. intencný typ / **chodil chodník* – *vychodil chodník*). Otázne je tvrdenie, či ak zaniká pôvodná intencná hodnota, „dochádza k zmene rekcie“ vždy (s. 63). Za problematickejší pokladáme príklad na významový posun (pohyb – nepohyb) v rámci jedného intencného typu *idem po ceste* – *ide za murára* (oba ako subjektový intencný typ), pretože v spojení *ide za murára* je pravovalenčná pozícia záväzná (niektorí lingvisti hovoria o objektovej pozícii). Jednoznačne však možno konštatovať, že autorka vypracovala vlastný metodický postup na opis vzťahu sémantiky a intencnej hodnoty slovesa k jeho derivátom. Tento postup dôsledne dodržiava v celej

analytickej časti práce a prináša viaceré zaujímavé pohľady na sémantickú štruktúru slovíes.

Prirodzeným základom na analýzu predponových pohybových slovíes je analýza základových primárne pohybových slovíes, dôkladne spracovaná v samostatnej kapitole. Vychádza sa jednak z lexií v KRÁTKOM SLOVNÍKU SLOVENSKEHO JAZYKA (1997), jednak zo spracovania valencie vo VSSS, pričom autorka zaraďuje lexie polysémantov do mikrosystémov podľa vetnej štruktúry a tie ďalej stratifikuje na základe zhodných sémantických vlastností do menších celkov. Ide o minuciózny rozbor jednotlivých sémantických komponentov s množstvom príkladov a s dokladmi aj zo Slovenského národného korpusu, ktoré ilustrujú živý výskyt príslušného vetného modelu a lexie v reči. Výskum potvrdil vysokú frekvenciu objektového intencného typu pri primárne subjektových pohybových slovesách v reči: frekvencia typu *ide do školy* je rovnaká ako frekvencia typu *ide o niečo/to*.

V podrobnej komponentovej analýze sa pokračuje aj v nosnej časti práce, v ktorej autorka podrobne „atomizuje“ predponové primárne pohybové slovesá najprv subjektového intencného typu, potom subjektovo-objektového typu (východiskom je vyčlenenie vetných štruktúr, ku ktorým sa zaraďujú jednotlivé lexie) a opisuje významy lexií, význam slovesných predpôn a charakter subjektovej, resp. subjektovej i objektovej pozície, pričom pri jednotlivých slovesných predponách vymedzuje spôsob slovesného deja viažuci sa na dané predponové sloveso (napr. „Sn – VF – Sa – Si: *prepadli ho otázkami* SK¹: „nepohyb“ + náhle + požiadavka + [vzhľadom na objekt] Sloveso má význam ● hovor.: náhle navštíviť, na niekoho a obrátiť [*ráno ma doma prepadla suseda*] Gramatickým subjektom i gramatickým objektom je živá entita“; s. 157). V tejto súvislosti možno polemizovať s významom predpony *pre-* „uskutočniť sa náhle“ v prípade *tvárou mi prešiel zamyslený výraz* (porov. s. 159). Autorka neobchádza ani predponové slovesá objektového intencného typu, pri ktorých prefixáciou došlo k eliminácii subjektu (*do-*, *pri-*, *vy-* + *ísť*: napr. *došlo k sankciám*, *došlo k transformácii*; *prišlo na upratovanie*, *prišlo k najhoršiemu*; *z cesta vyjde na dva koláče*).

Komplexný a hĺbkový rozbor prefigovaných lexií je východiskom na opis charakteru zmeny intencnej hodnoty predponových slovíes (5. kapitola). Autorka vychádza zo vzťahu lexikálno-sémantickej skupiny neodvođených a odvođených lexií a premyslene a podľa nás vhodne a správne ich usúvzťažňuje na základe zhodných/podobných vetných/gramatických štruktúr, prihliadajúc aj na ich sémantickú korešpondenciu. Pri každej predpone podáva prehľad vetných štruktúr slovotvornej dvojice a podrobnú analýzu morfológického vyjadrenia jednotlivých intencných pozícií, ktoré dopĺňa o sémantickú charakteristiku. Výsledkom je komplexný opis a charakteristika priebehu zmeny intencnej hodnoty, ako aj typ zmeny intencnej hodnoty.

1 SK – sémantický komponent

Autorkin výskum dospieva k záveru, že prefixácia má výrazný vplyv nielen na zmenu významu motivátu, ale aj na zmenu intencnej hodnoty. Tento záver opiera o podrobné výsledky získané prepracovaným a premysleným metodologickým postupom, v ktorom poukazuje na príčiny zmien: a) prefix disponuje škálou významov, z ktorých sa aktualizuje ten, ktorý je kompatibilný s primárnym významom slovesa (s. 249), pričom svojím významom ovplyvňuje nielen primárnu lexiu (tým, že rozšíri jej sémantické spektrum o nový komponent), ale aj ďalšie lexie; z hľadiska formy tu nedochádza k zmene intencnej hodnoty; b) význam predpony primárnej predponovej lexie funguje ako báza na prenášanie významu a môže a nemusí ovplyvniť intencné pozície v okolí slovesa, čo môže a nemusí ovplyvniť zmenu intencnej hodnoty. Pri predponových lexiách druhého intencného typu dochádza vplyvom sémantickej derivácie ku konstituovaniu lexie s novou intencnou hodnotou (*dobehol domov* – *dobehol ma*). Predpona sa tak podieľa na zmene intencnej hodnoty z obsahového hľadiska (po prenose primárneho významu predpony). V predponových derivátoch pohybových slovies teda nedochádza k zmene intencnej hodnoty primárnej odvodennej lexie (*behal* → *vybehol*, *odbehol*, *pribehol*, *vbehol*: 2. intencný typ → 2. intencný typ), ale tak, že sémantické komponenty predpony môžu potenciálne vyvolať modifikáciu prefigovaného polysémantu (*prešla z kuchyne na balkón* → *jeho láska prešla zo syna na vnuka*: 2. intencný typ / 1. intencný typ). Zároveň dochádza k zmene živej entity v subjekte na neživú abstraktnú entitu. Nemenej podstatné je, že spätosť odvodených a neodvodených lexií sa prejavuje v paradigmatických a syntagmatických vzťahoch medzi jednotkami a že predponové pohybové slovesá sa zúčastňujú na vzniku a výstavbe frazém (*spadol mi kameň zo srdca*) a analytických spojení (*prebieha porada*, *upadnúť do dlhov*). Lepšiu orientáciu pri spracúvaní a opise intencnej hodnoty jednotlivých lexií pohybových slovies by umožnila prehľadová tabuľka komplexných lexií, s ktorými sa v texte pracuje a na ktoré odkazujú čísla, keďže ide o lexie vyčlenené a očíslované vo VSSS.

Na záver možno skonštatovať, že monografia Moniky Turočekovej významne prispieva k prehĺbeniu výskumu intencie a valencie slovenských slovies. Napriek náročnému jazyku a odbornej terminológii (vzhľadom na pojmový aparát súvisiaci s témou) je práca zrozumiteľná, keďže sa autorka hneď v úvode vyrovnáva s použitými termínmi a v celej práci ich dôsledne využíva v ustálenom význame. Využíva premyslený vlastný metodický postup na podrobný a precízny opis sémantickej štruktúry vybraného okruhu predponových a nepredponových slovies, pričom umne skĺbila sémantickú a intencno-valenčnú analýzu, čo jej umožnilo dostať sa do nepreskúmaných sfér komponentovej analýzy slovenských slovies.

DRUHÉ VÝZNAMNÉ ŽIVOTNÉ A PRACOVNÉ JUBILEUM PROFESORA PAVLA ŽIGA * (NA JUBILANTOVU ŠESŤDESIATKU)

Ivor Ripka

*Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, Katedra slovenského jazyka a literatúry
Šoltésovej 4, 811 08 Bratislava, e-mail: ripka@fedu.uniba.sk*

„Historická jazykoveda a areálová lingvistika obohacujú poznanie o historicky overiteľné vývinové procesy, ktoré majú vedecky a teoreticky relevantný zmysel pre teóriu jazyka rovnako, ba možno viac, ako ho má množstvo etikiet, prezentovaných často pod rúškom všeobecnej či teoretickej jazykovedy.“

Citát z najnovšej jubilantovej knižnej práce ANALÓGIE A ANOMÁLIE V SUBSTANTÍVNEJ DEKLINÁCII SLOVANSKÝCH JAZYKOV vari najvýstižnejšie predstavuje stimulujúce a inšpirujúce bádateľské zistenia a intencie jeho doterajšieho diela. Úvodné slová odrážajú aj autorove presvedčenie, že z areálového aspektu uchopená historická (vývinová) jazykoveda má oprávnenie zaujať nespochybniteľnú pozíciu plne rešpektovaného prostriedku všeobecného poznávania podstaty jazyka. V tomto príležitostnom – miestami aj reflexívnom a reminiscentnom – pristavení sa pri jubilantovom živote a diele prirodzene nemožno zachytiť celé rozsiahle a rozkošatené spektrum jeho bádateľských, pedagogických či organizačno-riadiacich aktivít; niektoré boli navyše už publikované pri prvom „okružlom“ jubileu Pavla Žiga v Jazykovednom časopise (J. Dolník) i v Slovenskej reči (G. Múcsková) r. 2003.

Prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc., sa narodil 25. apríla 1953 v Lučenci. Po maturite na gymnáziu v rodnom meste študoval v r. 1972 – 1977 na Filozofickej fakulte UK v Bratislave slovenčinu a ruštinu; medzitým sa v školskom roku 1975 – 1976 venoval aj štúdiu gruzínčiny na Štátnej univerzite v Tbilisi. V r. 1979 – 1980 bol lektorom slovenského jazyka na moskovskej univerzite. R. 1987 si zopakoval študijný – no tentoraz už aj prednáškový – pobyt v Tbilisi; získané poznatky o gruzínčine a iných kartvelských jazykoch zúročil a publikoval vo viacerých konfrontačno-porovnávacích štúdiách.

* Súpis prác prof. PhDr. P. Žiga, CSc., za roky 2003 – 2012 uverejňujeme na adrese: www.juls.savba.sk/ediela/sr/2013/bibliografia

Na svojej alma mater, kam nastúpil hneď po ukončení štúdia r. 1977, prešiel ako člen Katedry slovenského jazyka postupne všetkými pedagogickými postami; za vysokoškolského profesora bol vymenovaný r. 1998. V Jazykovednom ústave Ľ. Štúra kedysi začínal ako vedecká pomocná sila v dialektologickom oddelení. S týmto pracoviskom nikdy nestratil kontakt; do riadneho pracovného pomeru v ňom nastúpil r. 2004. Od r. 2007 zastával funkciu zástupcu riaditeľa a 1. 6. 2010 sa stal riaditeľom ústavu.

Publikovať začal Pavol Žigo r. 1977. V istom podnikovom časopise uverejnil rozbor starších terénnych názvov z chotára obce Lovinobaňa. (A onomastike ostal verný až dodnes.) V Slovenskej reči sa predstavil r. 1980 najprv recenziou, a potom mu v nasledujúcich dvoch rokoch vyšli štúdie o účelových vedľajších vetách v predpisovnej slovenčine. Našu pozornosť upútala však najmä jeho štúdia VERZIA SLOVESÁ V KARTVELSKÝCH JAZYKOCH A INTENCIA SLOVESNÉHO DEJA, ktorú publikoval ako 30-ročný r. 1983 v Jazykovednom časopise. Využil v nej znalosti o gruzínčine ako dominujúcom kartvelskom jazyku a predstavil *verziu* ako slovesnú kategóriu, ktorá vyjadruje vzťah medzi pôvodcom deja, výsledkom deja a prijímateľom tohto výsledku. (R. 1985 vyšla po rusky písaná modifikovaná verzia tejto štúdie v zborníku gruzínskej Štátnej univerzity v Tbilisi.) V tých rokoch sme mali isté (marginálne) poznatky o nostratických hypotézach (najmä vďaka výkladom prof. Bernštejna v Moskve a doc. M. Čejku v Brne), a tak sme so záujmom sledovali i ďalšie štúdie jubilanta z tejto oblasti. R. 1990 publikoval P. Žigo v Jazykovednom časopise štúdiu KONTAKTOVÉ JAVY INDOEURÓPSKEJ A KARTVELSKEJ JAZYKOVEJ RODINY a v zborníku FFUK príspevok nazvaný K SYNTAKTICKEJ TYPOLOGII SLOVANSKÝCH A KARTVELSKÝCH JAZYKOV. Vtedy už poznal najnovšiu verziu nostratickej hypotézy, predstavenú v prácach žiaka prof. Bernštejna Vladislava Markoviča Illiča-Svityča (1934 – 1966), a to najmä v jeho dvojzväzkovom (posmrtno vydanom) slovníku ОПЫТ СРАВНЕНИЯ НОСТРАТИЧЕСКИХ ЯЗЫКОВ. Predpokladáme, že P. Žigo poznal (a pozná) motivujúce vedecké krédo tohto výnimočného bádateľa, ktoré zaciťujeme v origináli: ЯЗЫК — ЭТО БРОД ЧЕРЕЗ РЕКУ ВРЕМЕНИ, ОН ВЕДЁТ НАС К ЖИЛИЩУ УМЕРШИХ, НО ТУДА НЕ СМОЖЕТ ДОЙТИ ТОТ, КТО БОИТСЯ ГЛУБОКОЙ ВОДЫ.

Vedecké dielo jubilanta dokazuje, že do „hlbokej vody“ sa vstupovať nikdy nebál. Toto konštatovanie opierame o svedectvá desiatok štúdií, posúvajúcich slovenskú systémovú jazykovedu do vyšších polôh aj tým, že pri explanácii jazykových faktov nezabúda ani na mimojazykové entity. Výrazne sa to prejavuje napr. v súbore prác, venovaných mnohoaspektovým analýzam kategórie času. Všetky ich – ako sme už naznačili – vymenúvať nemožno a netreba; môžeme iba stroho bibliograficky zaznamenať príslušnú syntetizujúcu knižnú prácu KATEGÓRIA ČASU V SLOVENSKOM JAZYKU (1997).

V pedagogickom procese na vysokých školách sa v súčasnosti výrazne uplatňujú texty jubilanta venované dejinám slovenského jazyka. Už r. 1990 vydal – ako spolu-

autor svojho učiteľa profesora Rudolfa Krajčoviča – učebnicu DEJINY SPISOVNEJ SLOVENČINY. ŠTUDIJNÁ PRÍRUČKA A TEXTY. (r. 1996 vyšlo jej 3. vydanie). Pod rovnakým („skrátены“) názvom DEJINY SPISOVNEJ SLOVENČINY vydali spoluautori r. 2002 (2. vydanie knihy má vročenie 2006) jej prepracovanú a rozšírenú verziu či podobu, inštruktívne a tvorivo sprostredkujúcu výsledky ich najnovších bádateľských zistení jazykovedcom, študentom slovakistiky i širšej kultúrnej verejnosti. Pavol Žigo je (okrem časti o bernolákovskej kodifikácii) autorom všetkých ďalších kapitol o vývine a dejinách jazyka v spisovnom období. Pod pojmom *dejiny spisovnej slovenčiny* (vo všeobecnosti aj *dejiny spisovného jazyka*) autori chápu „historickú, komplexnú jazykovednú disciplínu, ktorá skúma vývin spisovného jazyka z hľadiska jeho genézy, konštituovania, zmien v systéme a v kodifikácii so zreteľom na vývin spoločnosti, jej sociálny a kultúrny život“. Nesporne je to komplexná disciplína; skúma systém spisovného jazyka ako celok, všetky jeho roviny (i štýly), jeho fungovanie v dejinách spoločnosti, rozhodujúce sily vývinu v príslušnom období. Pri skúmaní dejín spisovnej slovenčiny autori využívajú metodiku i metodológiu historickej aj súčasnej jazykovedy, štruktúrnú analýzu, syntézu, abstrakciu a pod. Vo svojich výkladoch a interpretáciách faktov sa usilujú naplniť hlavný cieľ: spoznať a prezentovať systém, štruktúry i funkcie kultivovaných jazykových prostriedkov, rôznorodosť foriem kultivovania jazyka, jeho noriem, kodifikácií, jeho fungovanie v spoločnosti v kultúrnej alebo spisovnej podobe vo vzťahu k dejinám národa. V práci sa prirodzene prezentuje aj periodizácia dejín (spisovného) jazyka, ktorá v istom zmysle determinuje celkovú osnovu diela či koncepciu spracúvania materiálu. Autori spresnili staršie periodizačné kritériá a ponúkli menšie korektúry predchádzajúcich vymedzení jednotlivých vývinových etáp.

Pavol Žigo viedol autorský kolektív, ktorý pripravil a vydal knižný titul nazvaný SLOVACICUM (2004). Dielo vzniklo „z praktickej potreby predstaviť pri vyučovaní slovenského jazyka, slovenskej literatúry a kultúry na zahraničných univerzitách základné znaky slovenskej národnej kultúry v skoncentrovanej podobe.“ Tematické celky dopracovali autori do ucelenej podoby na základe textov prednesených v rámci letnej školy slovenského jazyka a kultúry STUDIA ACADEMICA SLOVACA. Pavol Žigo skoncipoval kapitolu DEJINY SLOVENSKEHO JAZYKA. Prílohu knihy tvorí multimediálny nosič, na ktorom sa okrem textov prezentujú aj ukážky reprezentatívnych diel slovenskej národnej kultúry. Vydavateľstvo Perfekt pripravilo reprezentatívnu publikáciu s názvom SLOVENSKO, ktorej jednotlivé kapitoly sú venované dejinám, divadlu, hudbe, literatúre, ľudovej kultúre, výtvarnému umeniu, Slovákom v zahraničí. Pavol Žigo napísal kapitolu o slovenskom jazyku (o jeho dejinách), ktorá je bohato ilustrovaná o. i. ukážkami prebalov jednotlivých v texte spomínaných diel. (Isté problémy budú s citovaním knihy, pretože vydavateľ v tiráži „utajil“ rok jej vydania.)

Knižnú prácu nazvanú HISTORICKÁ A AREÁLOVÁ LINGVISTIKA (2011) možno pri tejto príležitosti stručne priblížiť parafrázovaním slov jej autora z úvodu: tento súbor

vybraných pôvodných štúdií P. Žiga (studia selecta) integruje myšlienka vysvetľovať a interpretovať stav v súčasnom jazyku a na príslušnom konkrétnom mieste jeho používania spojením synchronného, diachrónneho aj areálového prístupu, ako aj poznanie či vedomie, že súčasný stav jazyka je výsledkom *prirodzeného vývinu* jeho prvkov. Kniha sa člení na päť kapitol. Do I. kapitoly nazvanej VŠEOBECNÁ JAZYKOVEDA A METODOLÓGIA zaradil autor okrem iných štúdií napr. aj svoje kapitoly publikované v kolektívnych monografiách PRINCÍPY STAVBY, VÝVINU A FUNGOVANIA JAZYKA Z R. 1999 a PRINCÍPY JAZYKA Z R. 2003. Druhá originálna „nostratická“ kapitola nazvaná POROVNÁVACIA TYPOLOGIA sústreďuje štúdie venované komparácii niektorých špecifických prvkov geneticky aj typologicky odlišných jazykov. III. kapitolu tvoria vybrané štúdie rozširujúce poznatky o *dejinách slovenského jazyka*. IV. kapitolu nazvanú SLOVENSKÁ DIALEKTOLÓGIA Z POROVNÁVACIEHO HĽADISKA tvoria autorove štúdie súvisiace s riešením medzinárodného výskumného projektu SLOVANSKÝ JAZYKOVÝ ATLAS. Aj na tomto mieste treba pripomenúť a zdôrazniť, že P. Žigo sa výraznou a rozhodujúcou mierou zaslúžil o vydanie 4. zväzku lexikálno-slovotvornej série tohto jedinečného diela, ktorý predstavuje územnú diferencovanosť lexiky slovenských dialektov spojenej s poľnohospodárstvom. Toto r. 2012 v Bratislave (vo Vede) vydané atlasové dielo dôstojne reprezentuje slovenskú dialektológiu i jazykovedu vo vedeckom – a to nielen slavistickom – svete. V. kapitola s názvom FRAGMENTY Z PROBLEMATIKY VLASTNÝCH MIEN spája oblasť proprií so všeobecnójazykovou problematikou I. kapitoly (napr. v štúdií KATEGÓRIA ČASU V URBANONYMII).

Svoju najnovšiu knižnú prácu ANALÓGIE A ANOMÁLIE V SUBSTANTÍVNEJ DEKLINÁCII SLOVANSKÝCH JAZYKOV (2012) uvádza Pavol Žigo *mottom*, predznamenantým „líniu“ či smerovanie jeho materiálovo inovatívne prezentovaných a metodologicky i teoreticky zreteľných a inšpiratívnych úvah a výkladov: naozaj nemožno v plnom rozsahu odmietnuť tézu, že *vývin jazyka je len súhrnom analógií a anomálií*. Analógie a anomálie sú nesporne imanentným komponentom jazykových štruktúr; hľadanie ich miesta v stavbe, vývine a fungovaní jazyka je aj v súčasnosti „povinnou“ súčasťou mnohoaspektových lingvistických výskumov. V monografii autor skúma čiastkový problém jazykového systému, a to vývin (i súčasný stav) *substantívnej deklinácie v slovanských jazykoch*; inštruktívne reflektuje výsledky „cudzích“ i vlastných výskumov pôsobenia analogickosti (kauzálnosti, motivovanosti, systémovosti) i anomálnosti (arbitrálnosti, nesystémovosti, neusporiadanosti) v morfológii príslušných jazykov resp. v ich dialektoch. Morfológia je jazyková rovina, ktorej vývin je rozhodujúcim spôsobom určovaný úsilím o vnútornú vyrovnanosť, teda podnetmi vnútrojazykovými; štruktúru morfológických jednotiek „organizuje“ aj pôsobenie analógií. Autor monografie (na mapkách) ukázal, že morfológia predstavuje tiež ťažisko systémovej diferenciácie všetkých slovanských jazykov i dialektov; presvedčivými analýzami reprezentatívneho materiálu dokumentoval, že flek-

tívne rozdiely sú dokladom neustále sa obnovujúcej rovnováhy a dynamiky vzťahov mikrosystémov v rámci jazykového celku i vo sfére formálnej morfológie.

Jubilujúci Pavol Žigo sa prejavil a prezentoval aj ako aktívny a progresívny dejateľ vo vydavateľskej či editorskej oblasti. Nemožno napr. nepripomenúť tú skutočnosť, že v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV inicioval návrat k vydávaniu JAZYKOVEDNÝCH ŠTÚDIÍ. V pôvodnej „starej“ sérii vyšlo 25 zväzkov tohto zborníka (ako XXV. zväzok JŠ vyšla r. 1991 monografia Juraja Šikru SÉMANTIKA SLOVENSKÝCH PRÍSLOVIEK). „Revitalizovaný“ či inovovaný XXVI. zväzok Jazykovedných štúdií s názvom HISTÓRIA, SÚČASNÝ STAV A PERSPEKTÍVY DIALEKTOLOGICKÉHO BÁDANIA vyšiel r. 2009. Je zostavený z príspevkov, ktoré odznali na rovnomennom vedeckom seminári, konanom v máji 2008 pri príležitosti stého výročia narodenia profesora Jozefa Štolca. Pavol Žigo bol – podobne ako v nasledujúcom XXVIII. a XXX. zväzku Jazykovedných štúdií – jeho vedeckým redaktorom; ako autor v ňom publikoval štúdiu ATLAS SLOVENSKÉHO JAZYKA A PERSPEKTÍVA KARTOGRAFOVANIA MORFOLOGICKÝCH ŠTRUKTÚR. Výrazne slavistický charakter má XXVIII. zväzok Jazykovedných štúdií, nazvaný SÚRADNICE SÚČASNEJ SLOVENSKEJ DIALEKTOLÓGIE (2010). Opäť je zostavený z príspevkov, ktoré odznali v januári 2010 na vedeckom seminári, venovanom životnému jubileu Adriany Ferenčíkovej. Pavol Žigo doň pripravil text s názvom INTERPRETÁCIA MORFOLOGICKÝCH ŠTRUKTÚR V SLOVANSKOM JAZYKOVOM ATLASE. (Radi by sme upozornili na skutočnosť, že rozsiahly 392-stranový zborník, obsahujúci štúdie písané v rozličných slovanských jazykoch, vyšiel v roku konania seminára; aj o to sa zaiste príslušnou mierou pričínil vedecký redaktor zborníka.) Nateraz posledný XXX. zväzok Jazykovedných štúdií má vročenie 2013. Vyšiel s názvom SYNTAX A MORFOLÓGIA – VÄZBY A SÚVISLOSTI. Tvoria ho príspevky z vedeckého seminára, venovaného 25. výročiu úmrtia profesora Jána Oravca. Seminár sa konal v Nitre v máji r. 2011. Pavol Žigo je autorom textu HRANICE NEURČITOSTI V RETROSPEKTÍVE AJ PERSPEKTÍVE.

A napokon by sme chceli pripomenúť ešte jeden titul, ktorého vydanie inicioval Pavol Žigo. Máme na mysli titul NA PÍSME ZOSTALO, ktorý vydal už vyššie spomínaný Perfekt r. 2012. Vo väčšine anotácií sa konštatuje, že publikácia predstavuje najstaršie písomné pamiatky z historického obdobia Veľkej Moravy, viažuce sa k dnešnému Slovensku. Nebudeme nijako hodnotiť toto vydanie; radi by sme však zdôraznili, že v celom texte sa (pochopteľne a prirodzene, lebo taká je celá doterajšia jazykovedná literatúra o dejinách slovenčiny) používa na označenie najstaršieho slovenského spisovného jazyka, ktorý k nám priniesli Cyril a Metod, termín *staroslovenčina*. V súčasnosti sa totiž, žiaľ, začína rozličnými kanálmi „pretláčať“ podoba *staroslovenčina*. S touto iniciatívou opakovane prichádza najmä profesor Milan Ďurica, ktorý ako historik nie je práve kompetentným odborníkom v diachrónej fonológii, a na prekvapenie túto snahu podporuje aj Matica slovenská.

Profesor Pavol Žigo je uznávanou a rešpektovanou vedeckou osobnosťou, výrazne profilujúcou širokým spektrom svojich výskumných a organizačných aktivít smerovanie slovenskej jazykovedy. Jeho dôstojné vedecké dielo pozná a uznáva aj zahraničná vedecká slavistická komunita. Mnohí jeho kolegovia, žiaci a priatelia mali príležitosť vyjadriť postoj k jeho názorom, bádateľským zisteniam či výskumným výsledkom na vedeckej konferencii, konanej v apríli tohto roku v Papierničke. Viacerí predniesli i zdravice, v ktorých vyslovili žičenia všetkého dobrého v živote i vo výskume. Zhodou nedobrych okolností som svoju krátku – aj na písme pripravenú – zdravicu nemohol predniesť, a tak si ju dovoľujem zverejniť na tomto mieste.

Miluvani Prjaťelu!

Pametliví sú običajú starodáňich, hotujem sa rjadki tímato svojim aj mem ostatních údou cathedri našej počestnej pozdraviť Ťa pri čilajších víznamních narođeninách šestdesiatich.

Písomnú podobu preto som si vivoleu, poňeváč v ostatních časiach v collegium našom prjaťelskom vo zvík prešlo takjeto pametlivé udalosti iba pohárkuvaňím nemjernim menovite oslavuvať, šlachetné interesi oslauňika na krátko v reči vibavjac. Smeruvaňja takuoto dozaista tú príčinu v sebe ňesje, že šmak do pohárkuvaňja nebou sa ešte utraťiu aňi pri ňeduhoch a ňezdravostjach s roki nám pribívajúcich.

Premiň mi toto maluo, úvodnuo vikeruvaňja od merita veci. Gruntounuo ale namereňja písma tohoto je docela inuo: najsamprú Ťa popchnúť, abi si s trpezlivím a pokorním srccom dúkladne podumau, aki flek cesti dostauňik života Tvojho už uraziu, a potom pobiednuť Ťa k poťeche a raduvaňju sa s toho, že na zduri veku pokročivšiemu si ešte voždi pútňik resko mašírujúci zmatěňicami a trmami-vímami života ňiňejšjeho, svatuo nadchnuťja v sebe ňesúc pre rozmaňito-rozličnje vedomskje usiluvaňja v spisoch veloumňich. Mňe v zdravici činnosť túto prináleží na svetlo vjacej vystaviť, abi aj iní očjam svojim vereňja dali, akje záslužnosťi Tvoje sú na zvelad'uvaní nárečja slovenskjego.

Viratúvaňím dobročinnosťi či zaslúžeňí inakích ňenačím ukonávať oslavňikou našich, a preto zdravicu túto vinšom z útleho srcca a dobrej misle vitreskujúcim končím:

Bádaňjami svojimi nad'alej zvelebuj nárečja slovenskuo, abi si pri sláveňí jubileum budúcich medziva predňich slovenských ba slavjanských vedomcou poskočiu a ot národa vencí ňeuvadlej slávi opleťení biťi mohou.

To Ťi vinšuje puovodca rjadkou tíchtu doproprajních

Ivor Ripka

ŽIVOTNÉ JUBILEUM DOCENTKY ĽUDMILY LIPTÁKOVEJ

Ľuba Sičáková

*Katedra komunikačnej a literárnej výchovy, Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity
v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov, e-mail: luba.sicakova@pf.unipo.sk>*

Vysokoškolská učiteľka, jazykovedkyňa a akademická funkcionárka Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity doc. PaedDr. Ľudmila Liptáková, CSc., oslávi v júni okrúhle životné jubileum.

Jubileum je príležitosťou na chvíľu zastaviť plynutie času a začať bilancovať v živote človeka, ktorého si vážime nielen ako vzácného priateľa, blízkeho kolegu, ale najmä ako výborného pedagóga a vedeckého pracovníka. Naša jubilančka Ľudmila Liptáková má všetky zmienené atribúty, preto je mi potešením niektoré bližšie predstaviť.

Ľudmila Liptáková sa narodila 12. júna 1963 v Poprade, v meste pod život zoceľujúcimi Tatrami. Možno práve naše veľhory jej nadelili nesmiernu pracovitosť, húževnatosť a tvorivý nepokoj, ktorý ani okrúhle päťdesiatiny vôbec nespomalili, ba naopak, zintenzívnili. V Poprade získala jubilančka základné vzdelanie a absolvovala aj stredoškolské gymnaziálne štúdium. V roku 1981 začala študovať na Pedagogickej fakulte v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach odbor učiteľstvo všeobecnovzdelávacích predmetov v špecializácii slovenský jazyk a literatúra, občianska náuka a neskôr v rámci rozširujúceho štúdia i učiteľstvo nemeckého jazyka. Za vynikajúce študijné výsledky jej bola po absolvovaní štúdia udelená Cena ministra školstva Slovenskej republiky spojená s ponukou pracovať na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika.

Od skončenia vysokoškolských štúdií v roku 1986 až doteraz je Ľudmila Liptáková súčasťou akademickej obce Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity (do roku 1997 Univerzity P. J. Šafárika). Pre absolventku s bohatými poznatkami, s úsilím neustále sa vzdelávať a získané vedomosti na vysokej odbornej úrovni aj ďalej odovzdávať sa tak práca na katedre stala poslaním a predurčením. Na Katedre komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty pracovala jubilančka najprv ako asistentka, odborná asistentka, od roku 2004 pracuje ako docentka. V rokoch 2003 – 2010 vykonávala funkciu vedúcej katedry.

Ľ. Liptáková je významnou vedeckou a pedagogickou osobnosťou známou a uznávanou širokou odbornou verejnosťou na Slovensku i v zahraničí. Vedecky sa jubilančka profiluje v jazykovednom a v aplikovanom jazykovednom výskume. Ve-

* Súpis prác doc. PaedDr. Ľ. Liptákovvej, CSc., uverejňujeme na adrese: www.juls.savba.sk/ediela/sr/2013/bibliografia

deckovýskumnou oblasťou jubilancky je slovotvorný systém súčasnej slovenčiny, okazionálna lexika v hovorených komunikátoch, detská slovotvorba, vzťah reči a myslenia dieťaťa, rozvíjanie reči dieťaťa predškolského a mladšieho školského veku, ako aj didaktika materinského jazyka v základnej škole. Široký výskumný záber sa odrazil v množstve publikačných aktivít prezentovaných v domácich i zahraničných zborníkoch a časopisoch. Jubilantkinu publikačnú a vedeckovýskumnú činnosť determinuje originalita spracovanej problematiky, koncepčná ujasnenosť, precíznosť a presnosť pomenovať podstatu skúmaného problému, čo je dôkazom práce zrelej a výraznej osobnosti, akou Ľ. Liptáková vo svojom odbore je.

Jubilantkine viacročné jazykovedné aktivity sú zamerané najmä na slovotvorný systém slovenského jazyka. Záujem o slovotvorbu podnietila Furdikova slovotvorná škola, ktorej súčasťou sa v rámci aspirantského štúdia i po jeho skončení stala aj jubilancka. V svojich štúdiách so slovotvornou problematikou vychádza z teórie slovo- tvornej motivácie, ktorú v slovenskej jazykovede predstavil a rozpracoval J. Furdík a ktorú jubilancka pokladá za konceptuálne východisko vyučovania slovotvorby, ako aj za teoretické východisko rozvíjania slovo- tvornej stránky reči dieťaťa. Je teda prirodzené, že jedna z prvých štúdií *SLOVOTVORNE MOTIVOVANÉ SLOVO V DETSKEJ TVORBE* DANIELA HEVIERA (Slovenská reč, 1993) bola venovaná slovo- tvornej analýze Hevierových umeleckých textov. Jubilancka prostredníctvom nich objasnila zákonitosti fungovania slovo- tvornej motivácie ako jedného z významných pomenovacích postupov. Autorka analyzovala aj korešpondenciu ďalšieho literáta, a to v celkom prvej štúdii *JAZYKOVO-ŠTYLISTICKÉ PROSTRIEDKY SÚKROMNEJ KOREŠPONDENCIE* LACA NOVOMESKÉHO (Slovenská reč, 1988), za ktorú získala Cenu Slovenského literárneho fondu.

Ľ. Liptáková sa venuje aj výskumu okazionalnej (príležitostnej, neužítnej) slovotvorby. Okazionalizmy sa stali predmetom vedeckého bádania jubilancky dlhodo- bo v čiastkových štúdiách, v grantovom projekte (1998 – 2000), ale najmä v dizertačnej práci *OKAZIONALIZMY V HOVORENEJ KOMUNIKÁCII*, ktorú autorka úspešne obhájila v roku 1998 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Na problematiku okazionalizmov sa z viacerých aspektov v rôznych typoch a sférach hovo- renej komunikácie pozrela v práci *KOMUNIKAČNO-PRAGMATICKÁ DIMENZIA OKAZIONALIZ- MOV V HOVORENÝCH PREJAVOCH* (Slovenská reč, 1998). V štúdii *NEUZUÁLNE POMENOVA- NIA OSÔB* (Slovenská reč, 1999) sa autorka zaoberala derivovanými činiteľskými menami s rôznymi príponami, ktorými sa tvoria názvy osôb vykonávajúcich kon- krétnu činnosť vyjadrenú slovotvorným základom, napr. (*budič*, ten, kto niekoho budí), ako aj konateľskými menami pomenúvajúcimi osobu vzhľadom na predmet, ktorým sa zaoberá (*dverár*, kto opravuje dvere). Sufixálne odvodzovanie miestnymi derivačnými príponami od substantívnych alebo verbálnych základov spracovala autorka v príspevku *TVORENIE NEUZUÁLNYCH NÁZVOV MIESTA V HOVORENÝCH PREJAVOCH* (Slovo o slove, 1998) a tvorbu slovesných pomenovaní v štúdii *OKAZIONÁLNE SLOVE-*

SÁ V HOVORENEJ KOMUNIKÁCI (1998). Syntetizujúcim pohľadom na problematiku okazionalizmov analyzovaných z rôznych aspektov je však monografia OKAZIONALIZMY V HOVORENEJ SLOVENČINE (2000), ktorou autorka uzavrela jedno bádateľské obdobie. Jubilantka v nej v rámci komunikačno-pragmatického aspektu okazionalizmov odpovedala na mnohé otázky týkajúce sa autora, ktorý ich tvorí, prostredia, v ktorom vznikajú, komunikačných potrieb, pre ktoré vznikajú a kedy vznikajú (typy komunikácie, komunikačné situácie). V rámci sémanticko-štruktúrneho aspektu autorka predstavila substantívne, slovesné, adjektívne a adverbialné okazionalne pomenovania, ich sémantickú klasifikáciu a sémantické skupiny. Na monografiu OKAZIONALIZMY V HOVORENEJ SLOVENČINE eviduje Ľ. Liptáková doposiaľ aj najviac citácií (31).

Ďalšou oblasťou lingvistického záujmu jubilantky je problematika desubstantívnych slovies. Aj v súvislosti s touto problematikou uvažuje Ľ. Liptáková v intenciách derivatologickej teórie J. Furdíka. Nadväzuje najmä na jeho teóriu o onomaziologickej štruktúre slovotvorne motivovaného slova, ktorú autorka pri analýze skúmaných desubstantívnych slovies aj ďalej rozvíja. Ich obsahovo-formálnu štruktúru, motivačné východiská, slovotvorné typy jubilantka predstavila v niekoľkých vedeckých prácach. V štúdiu K TVORENIU DESUBSTANTÍVNYCH SLOVIES V SÚČASNEJ SLOVENČINE (Slovo o slove, 2004) sa autorka zamerala na viaceré aspekty tvorenia desubstantívnych slovies rôznych sémantických skupín. Jubilantka objasnením rôznych vzťahov dokumentovala, že pri desubstantívnych slovesách, vyjadrujúcich dej na základe istého vzťahu k substantívnemu motivantu, je onomaziologická štruktúra nevyhnutne trojčlenná, ternárna, hoci sa explicitne vyjadruje iba dvoma formálnymi prvkami. Slovotvorný význam desubstantívnych slovies je podľa nej úplný až v trojčlennosti onomaziologických prvkov (onomaziologická báza + onomaziologický spoj + onomaziologický príznak) (2004, s. 38). Autorka na základe onomaziologického spoja (ktorý nie je v slovotvornej forme derivátu explicitne vyjadrený) zisťuje, aký druh dejového vzťahu k substancii sa desubstantívnym slovesom vyjadruje. Onomaziologickej štruktúre je venovaný aj príspevok ONOMAZIOLOGICKÉ KATEGÓRIE DESUBSTANTÍVNYCH SLOVIES V SLOVENČINE (2004). Z iného uhla pohľadu riešila Ľ. Liptáková naznačenú problematiku tvorenia slovies aj v ďalších vedeckých prácach. V štúdiu PREFEROVANÉ SLOVOTVORNÉ TYPY DESUBSTANTÍVNYCH SLOVIES V SÚČASNEJ SLOVENČINE (2005) predstavila osem slovotvorných postupov a tridsať slovotvorných typov, ktorými sa v slovenčine tvoria desubstantívne slovesá.

Ľ. Liptáková sa pri skúmaní javov slovotvorného systému detailne zamerala aj na stav vyučovania slovotvorného učiva v základnej a strednej škole, a to najmä v rozsiahlej štúdiu LESK A BIEDA SLOVOTVORNÉHO UČIVA NA JEDNOTLIVÝCH STUPŇOCH VZDELÁVANIA (Slovo o slove, 2003). Spracovanie slovotvorného učiva v učebniciach slovenského jazyka základnej a strednej školy zhodnotila z hľadiska aktuálnej slovotvornej teórie a z hľadiska komunikačného využitia učiva. Autorka nepoukázala len

na nedostatky slovotvorného učiva v jednotlivých ročníkoch základnej a strednej školy, ale navrhla aj zmeny v jeho osnovaní. Niekoľkoročné lingvistické a lingvodidaktické výskumy slovotvornej problematiky zavŕšila jubilantka (v spoluautorstve s K. Vužňákovou) vydaním vysokoškolskej učebnice *DIEŤA A SLOVOTVORBA* (2009), ktorá vznikla ako reakcia na potreby pedagogickej praxe. Autorky predstavili slovotvorbu ako najvyužívanejší spôsob obohacovania slovnej zásoby detí predškolského a mladšieho školského veku tak, aby ich súčasná slovotvorná teória nezaťažovala, ale aby im odborne a veku primerane odpovedala na ich otázku, prečo sa niečo volá tak, ako sa volá. Odpoveďou na zvedavé otázky detí je aj jubilantkina kapitola venovaná detskej okazionalnej slovotvorbe. O súvislosti slovotvorných a kognitívnych štruktúr autorka uvažuje v kapitole Slovotvorná motivácia ako prostriedok rečového a kognitívneho rozvíjania dieťaťa. Prostredníctvom konkrétnych slovotvorných aktivít na rozvíjanie reči a myslenia detí predškolského a mladšieho školského veku jubilantka predstavila možnosti poznávania jednotlivých zložiek slovotvorného procesu a prenosu tohto poznania do reči dieťaťa, a tak rozvíjanie jeho komunikačnej a kognitívnej kompetencie.

Ľ. Liptáková sa okrem slovotvorného vývinu dieťaťa venuje aj iným oblastiam aplikovanej lingvistiky, s ktorou je spojený aj jej ďalší kvalifikačný rast. V roku 2004 jubilantka na Pedagogickej fakulte Prešovskej univerzity úspešne ukončila habilitačné konanie a obhajobu habilitačnej práce s názvom *SLOVOTVORBA AKO LEXIKÁLNY, KOMUNIKAČNÝ A LINGVODIDAKTICKÝ FENOMÉN*. Autorkin bohatý výskumný a publikačný proces dokumentujú desiatky ďalších lingvodidaktických štúdií, ale najmä rozsiahla vysokoškolská učebnica *INTEGROVANÁ DIDAKTIKA SLOVENSKEHO JAZYKA A LITERATÚRY PRE PRIMÁRNE VZDELÁVANIE* (2011, 580). Aj keď ide o kolektívne dielo členov katedry, na navrhnutú koncepciu sa komplexnosťou prístupu a integráciou jednotlivých zložiek, ako aj množstvom vyprodukovaného textu najvýraznejšie podieľala Ľ. Liptáková. Učebnica vznikla ako zavŕšenie grantového projektu KEGA 3/7270/09, ktorého vedúcou bola jubilantka. Riešiteľský kolektív rozpracoval celý rad čiastkových oblastí, ktoré (povedané slovami hlavnej riešiteľky Ľ. Liptákovvej) v rámci hlavného cieľa predstavujú konceptuálne východiská, didaktickú transformáciu a praktickú edukačnú realizáciu integračnej kognitívno-komunikačnej a zážitkovej koncepcie vyučovania materinského jazyka a literatúry v primárnom vzdelávaní. Súčasťou projektu je aj webová stránka <http://indi.pf.unipo.sk>, ktorá študentom, budúci učiteľom primárnej školy ponúka aj konkrétne ukážky integrovaných vyučovacích projektov, ako aj DVD-nahrávky ich realizácie v praxi.

Nateraz posledným publikačným výstupom Ľ. Liptákovvej je monografia *KOGNITÍVNE ASPEKTY VYUČOVANIA MATERINSKEHO JAZYKA V PRIMÁRNEJ EDUKÁCII* (2012), ktorou sa proklamovaná jazykovo-komunikačná koncepcia vyučovania materinského jazyka posunula do širšej, kognitívnej oblasti. Autorka sa zamerala na odha-

lenie súvislosti jazykových a kognitívnych schopností, ktorých poznanie uľahčí deťom pochopiť svet v celej jeho komplexnosti, čo je podstatou kognitívnej edukácie. Kognitivisticky orientovaná koncepcia didaktiky materinského jazyka – so zameraním na jazykovú a komunikačno-slohovú zložku, ale aj na navrhovanú kategorizáciu kurikula materinského jazyka – tak získala v rámci reformy primárnej edukácie novú dimenziu.

Na predchádzajúce dve publikácie nadväzuje posledný grantový projekt Encyklopédia jazyka pre deti (KEGA 023PU-4/2012), ktorého hlavnou koordinátorkou a predkladateľkou konceptuálnych a didaktických východísk je Ľ. Liptáková. Pripravovaným výstupom z grantu má byť publikácia ENCYKLOPÉDIA JAZYKA PRE DETI, a to ako doplňujúci zdroj jazykovo-komunikačnej edukácie a ako prostriedok rozvíjania čitateľskej gramotnosti žiaka primárnej školy.

Podnetmi na riešenie mnohých grantových projektov boli aj jubilantkine skúsenosti získané na deviatich študijných a výskumných pobytoch v zahraničí (na niekoľkých pedagogických fakultách v Českej republike, na Univerzite v Bayreuthe, Jene, v Portugalsku a Turecku), realizovaných v rámci učiteľských mobilit programu Erasmus a v rámci mnohých konferencií.

Vedeckovýskumný profil doc. Ľ. Liptákovvej je úzko prepojený s jej pedagogickým profilom. Zásada integrácie a komplexného prístupu dominuje vo všetkých záujmových oblastiach jubilantky. V pedagogickej činnosti sa tieto zásady spájajú s integrovaným prístupom vo vyučovaní materinského jazyka, ale aj s komplexným osobnostným rozvíjaním žiaka primárnej školy. Integrovaný model vyučovania pokladá jubilantka za najefektívnejšiu stratégiu vyučovania materinského jazyka, ktorej venovala pozornosť už v príspevku uverejnenom v katedrovom zborníku Slovo o slove (2005). Komplexnosť ako základný princíp priebehu a záveru štúdia budúceho učiteľa materinského jazyka na 1. stupni základnej školy predstavila jubilantka v rovnomennom príspevku (Slovo o slove, 2006).

Osobitnú oblasť vedecko-pedagogickej činnosti jubilantky predstavuje redakčná a posudzovateľská činnosť. Jubilantka viedla a posúdila množstvo bakalárskych, diplomových, rigorózných, doktorandských dizertačných a habilitačných prác. Ľ. Liptáková je aj lektorkou a spoluautorkou učebníc slovenského jazyka pre základnú školu, členkou vedeckých komisií a redakčných rád vedeckých časopisov, posudzovateľkou a riešiteľkou grantových projektov, z ktorých sme viaceré predstavili. Osem rokov bola aj editorkou katedrového zborníka Slovo o slove. Jeho posledný 16. ročník vydala katedra v roku 2010. Zaniknutý zborník však podnietil vznik nového periodika, zameraného na rozvíjanie komunikačnej a literárnej kompetencie dieťaťa, ktorého šéfredaktorkou sa stala Ľ. Liptáková.

Za bohatú publikačnú a vedeckovýskumnú činnosť, za pedagogické majstrovstvo, za šírenie dobrého mena katedry, ale aj Pedagogickej fakulty v Prešove získala

doc. Ľ. Liptáková celý rad významných ocenení. My pripájame ešte ocenenie za jej pozitívne myslenie a citlivý prístup pri riešení akéhokoľvek pracovného či osobného problému a za bravúrne schopnosť doviesť kolektív k úspešnému zavŕšeniu začatého diela.

Milá Ľudka, želáme Ti, aby si v zdraví a rozkvetení tvorivých síl aj naďalej plnila všetky pracovné zámery a predsavzatia tak, ako doposiaľ, aby si svoj bohatý poznatkový potenciál zhmotnila v ďalšej prínosnej publikácii, ako aj v lingvodidaktickej príprave budúcich učiteľov.

Luba Sičáková

Literatúra

- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila: Jazykovo-štylistické prostriedky súkromnej korešpondencie Laca Novoveského. In: Slovenská reč, 1988, roč. 53, č. 4, s. 201 – 211.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila: Komunikačno-pragmatická dimenzia okazionalizmov v hovorených prejavoch. In: Slovenská reč, 1988, roč. 63, č. 1, s. 30 – 38.
- VALEKOVÁ, Ľudmila: Slovtvorne motivované slovo v detskej tvorbe Daniela Heviera. In: Slovenská reč, 1993, roč. 58, č. 3, s. 140 – 144.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila: Tvorenie neuzálnych názvov miesta v hovorených prejavoch. In: Slovo o slove. 4. Spravodajca Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty a Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity. Ed. Ľ. Sičáková – M. Imrichová. Prešov: Katedra slovenského jazyka a literatúry PF a FHPV 1998, s. 7 – 10.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila: Okazionalne slovesá v hovorenej komunikácii. In: Studia Philologica. Annus 6. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity 1998, s. 23 – 35.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila: Neuzálna pomenovania osôb. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 1, s. 3 – 12.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila: Okazionalizmy v hovorenej slovenčine. Prešov: Náuka 2000. 145 s.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila: Lesť a bieda slovtvorného učiva na jednotlivých stupňoch vzdelávania. In: Slovo o slove. 9. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. Ed. Ľ. Sičáková – Ľ. Liptáková. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta 2003, s. 110 – 130.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila: K tvoreniu desubstantívnych slovies v súčasnej slovenčine. In: Slovo o slove. 10. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. Ed. Ľ. Sičáková – Ľ. Liptáková. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta 2004, s. 34 – 41.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila: Onomaziologické kategórie desubstantívnych slovies v slovenčine. In: Slovenčina na začiatku 21. storočia. Na počesť profesora Ivora Ripku. Ed. M. Imrichová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied 2004, s. 96 – 101.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila: Preferované slovtvorné typy desubstantívnych slovies v súčasnej slovenčine. In: Záposlovanské jazyky I. Lingvistický zborník. Ed. P. Odaloš. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ostravská univerzita v Ostrave, Uniwersytet Śląski w Katowicach 2005, s. 99 – 108.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila: Integrovaný typ vyučovacej hodiny – nová vyučovacia i didaktická realita. In: Slovo o slove. 11. Zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. Ed. Ľ. Sičáková – Ľ. Liptáková. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, Katedra komunikačnej a literárnej výchovy 2005, s. 100 – 107.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila: Komplexnosť ako základný princíp priebehu a záveru štúdia budúceho učiteľa materinského jazyka na 1. stupni základnej školy. In: Slovo o slove. 12. Zborník Katedry komuni-

- kačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. Ed. Ľ. Sičáková – Ľ. Lip-
táková. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, Katedra komunikačnej a li-
terárnej výchovy 2006, s. 108 – 118.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Dieťa a slovotvorba. Prešov: Prešovská univerzita
v Prešove, Pedagogická fakulta, Katedra komunikačnej a literárnej výchovy 2009. 202 s.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila a kol.: Integrovaná didaktika slovenského jazyka a literatúry pre primárne vzde-
lávanie. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, Katedra komunikačnej a li-
terárnej výchovy, Kabinet výskumu detskej reči a kultúry 2011. 580 s.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila: Kognitívne aspekty vyučovania materinského jazyka v primárnej edukácii.
Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, Katedra komunikačnej a literárnej
výchovy 2012. 134 s.

JÁN HOLÝ SA NARODIL PRED 100 ROKMI

Slavomír Ondrejovič

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 813 64 Bratislava e-mail: slavoo@juls.savba.sk

Pred 100 rokmi (presnejšie 28. apríla 1913) sa v Novej Bani (presnejšie na laze Dlhá Lúka) narodil Ján Holý, pedagóg a jazykovedec, ktorý sa venoval najmä výskumu syntaxe, morfológiu a štylistiky súčasnej spisovnej slovenčiny, sčasti aj praktickým otázkam jazykovej kultúry. Zomrel 17. apríla 1996 v Bratislave, pochovaný je vo svojom rodisku.

Pripomeňme, že Ján Holý študoval v r. 1934 – 1939 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave aprobáciu slovenský jazyk – francúzsky jazyk. Neskôr pôsobil – podobne ako jeho o rok starší druh Vlado Uhlár – na viacerých gymnáziách: v Prievidzi (1939 – 1940), v Trnave (1940 – 1942), v Bratislave (1942 – 1945) a v Nových Zámkoch (1946 – 1960). Vrcholom jeho vedeckej kariéry bolo zaiste obdobie rokov 1960 – 1970, keď pôsobil na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Nitre ako odborný asistent, neskôr docent, kde prednášal štylistiku a syntax. Z tohto pracoviska však musel v r. 1970 z politických dôvodov odísť. V nasledujúcim rokoch pracoval (do roku 1983) potom už len ako externý korektor a prekladateľ v Ústave VTI pre poľnohospodárstvo v Nitre. Bol teda spomedzi jazykovedcov jednou z tých obetí vtedajšieho režimu, ktoré vo svojom živote i kariére naozaj fatálne doplatili na svoj nesúhlas so sovietskou okupáciou vtedajšieho Československa a s perzekúciami nastupujúcej normalizácie.

Ján Holý najprv (od r. 1941) venoval pozornosť tzv. malým slovám vo vete (najmä spojkám a predložkám), neskôr sa však sústredil aj na ďalšie gramatické, najmä syntaktické témy (súvetia, prísudok, doplnok, klasifikácia viet, vzťah logických a syntaktických kategórií vo vete a i.), ale i na štylistiku. Cenné sú najmä jeho úvahy o tzv. cyklickej syntaktickej štruktúre a o syntaktickej transformácii. Bol autorom alebo spoluautorom viacerých učebných textov pre poslucháčov univerzity. Početné sú však aj jeho štúdie z (lingvo)metodiky, v ktorých uvažoval, ako najlepšie pretlmočiť žiakom gramatické a štylistické učivo. Čo sa týka jazykovej kultúry, bol dlhé roky (1967 – 1980) pravidelným prispievateľom do Učiteľských novín (podľa Ľubomíra Kralčáka napísal viac ako 200 takýchto príspevkov), v ktorých publikoval aj po svojom predčasnom penzionovaní. Doplňme ešte, že v zborníku KULTÚRA SPISOVNEJ SLOVENČINY (1967) sa zaujímavo vyjadril k pojmu reprezentatívnosti spisovného jazyka. V jednej zo svojich posledných štúdií diskutoval veľmi erudovane o problematike doplnku.

Po 100 rokoch si aj na tomto mieste pripomíname meno Jána Holého, autora početných statí, ktoré sa objavili práve v našom časopise Slovenská reč.

PROFESOR JÁN MATEJČÍK BY BOL OSLÁVIL OSEMDESIATKU

Jaromír Krško

*Katedra slovenského jazyka a literatúry Fakulty humanitných vied Univerzity Matela Bela,
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: jkrsko@gmail.com*

18. júla 2013 by sa prof. PhDr. Ján Matejčík, CSc., popredný slovenský jazykovedec, bol dožil osemdesiatich rokov. Plodné vedecké dielo tejto významnej osobnosti slovenskej onomastiky ukončila nemilosrdná smrť v roku 1997. Napriek pomerne krátkej životnej púti zanechala nezmazateľnú stopu v slovenskej jazykovede.

Profesor Ján Matejčík sa narodil 18. júla 1933 v Lupoči (okres Lučenec). Od útleho detstva sa v rodine dedinského kováča stretával s vecami, ktorých názvy vzbudzovali záujem a zvedavosť, a tak sa práca a život rodičov, rodné novohradské nárečie stali podnetmi, ktoré predznamenávali dráhu jazykovedca. Po skončení vysokoškolských štúdií na FF UK v Bratislave roku 1957 začal pracovať na Vyššej pedagogickej škole v Banskej Bystrici, kde od roku 1960 pôsobil ako stály pracovník Pedagogického inštitútu a neskôr Pedagogickej fakulty (1964). Na katedre slovenského jazyka a literatúry a na novovzniknutej vysokej škole postupne prešiel všetkými významnými funkciami – od vedúceho katedry (1966 – 1970), cez prodekan (1969 – 1970) až po dekana (1970 – 1983). Jeho pedagogickú a vedeckú prácu čiastočne prerušili vážne zdravotné problémy, s ktorými vytrvalo a húževnato bojoval do konca života.

Vedecké začiatky J. Matejčíka výrazne ovplyvnil jeho rodný kraj. Začal sa venovať nárečiam Novohradu a pod vplyvom svojho vysokoškolského učiteľa a neskoršieho školiteľa v aspirantúre prof. J. Stanislava venoval pozornosť aj dejinám jazyka. Syntetizujúcim dielom z oblasti dialektológie bol napokon slovník *LEXIKA NOVOHRADU. VECNÝ SLOVNÍK* (1975), v ktorom J. Matejčík veľmi citlivo zhrnul niekoľkoročné výskumy novohradskej nárečovej lexiky, najmä remeselníckej terminológie. *LEXIKA NOVOHRADU* sa stala pevnou súčasťou základných prác slovenskej dialektológie.

Od výskumov novohradských dialektov bol len krôčik k jeho celoživotnej vedeckej láske – onomastike. V tejto vedeckej disciplíne sa od drobných prác, venovaných etymologickým výkladom niektorých miestnych názvov – *Banská Bystrica*, *Banská Štiavnica*, *Cinobaňa*, *Lučenec*, *Fončorda*, *Hušták*, postupne prepracoval k závažnejším vedeckým štúdiám. Spočiatku sa sústredil na toponomastiku a vypracoval takmer dvestostranovú monografiu *Z MIKROTOPONYMIE NOVOHRADU* (1976). Štruktúru terénnych názvov podrobne analyzoval v štúdiách ako *MORFEMATICKÁ ŠTRUKTÚRA MIKROTOPONYMA* (1970 a 1971), *MIKROHELYNEVEK MORFEMATIKAI SZERKEZE-*

TE (1971), POZNÁMKA K ROZŠÍRENOSTI MIKROTOPONÝM (1970) A MONOGRAFICKÉ SPRACÚVANIE MIKROTOPONYMIE (1976). Týmito prácami položil základy pre modelovú štruktúru terénnych názvov, ktorú neskôr v spolupráci s V. Blanárom aplikoval na sústavu živých osobných mien.

Spolupráca s prof. Blanárom v oblasti antroponomastiky znamenala významný posun vo vedeckej práci J. Matejčíka a významne ovplyvnila slovenskú i európsku onomastiku. J. Matejčík publikoval takmer štyri desiatky štúdií a článkov o problematike neúradného pomenúvania osôb – o živých osobných menách. Pod vedením J. Matejčíka vyplnili poslucháči slovenského jazyka vtedajšej Pedagogickej fakulty stovky dotazníkov, vďaka čomu vznikla unikátna zbierka, ktorá obsahovala takmer dva a pol milióna živých osobných mien. Spracovanie tohto nesmierne cenného trezoru vyústilo do dvojdielnej monografie ŽIVÉ OSOBNÉ MENÁ NA STREDNOM SLOVENSKU, ktorú pripravil v spoluautorstve s V. Blanárom. V prvom dieli (1978) autori rozpracovali teóriu designácie osobného mena a v druhom (1983) opísali distribúciu a frekvenciu obsahových modelov. Tretí diel – Retrográdny slovník – žiaľ ostal nedokončený. Sľubnú perspektívu veľkého diela osud prekazil.

J. Matejčík vytrvalo bojoval s nepriazňou osudu a aj po zložitom a ťažkom návrate za vysokoškolskú katedru sa svojim študentom snažil odovzdať čo najviac zo svojich vedeckých poznatkov. Ani po nútenom odchode do dôchodku (1992) neprestal pracovať a kým mu to jeho zdravotný stav umožňoval, písal štúdie, uverejňoval ich v zborníkoch z onomastických konferencií, publikoval doma i v zahraničí. Mal rozpracovaných niekoľko článkov, ktoré však už nestihol dopísať.

Nedokončený RETROGRÁDNY SLOVNÍK SLOVENSKÝCH ŽIVÝCH OSOBNÝCH MIEN a dochovaná kartotéka živých osobných mien zo stredného Slovenska tak zostávajú výzvou pre ďalšie generácie slovenských onomastikov. Novšie výskumy živých osobných mien zo stredného Slovenska I. Valentovej, M. Kapičákovej-Ščerbovej, výskumy z oblasti západného Slovenska I. Kopáskovej-Kormancovej, M. Kazíka, M. Jozefoviča, M. Smatanu a výskumy východoslovenskej antroponymie L. Bartka, E. Krasnovskej a ďalších jazykovedcov by mohli podnietiť spracovanie neúradnej antroponymie Slovenska, čím by sa zavŕšil odkaz diela dvojice významných slovenských onomastikov – Vincenta Blanára a Jána Matejčíka.

HOLLYWOODSKÝ ČI HOLLYWOODSKÝ?

Slavomír Ondrejič

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 813 64 Bratislava e-mail: slavoo@juls.savba.sk

I. Ripka vo viacerých príspevkoch (naposledy 2013)* nás presviedča, že všeobecne používaný a zároveň kodifikovaný adjektívny tvar *hollywoodsky* utvorený od vlastného mena *Hollywood* nie je korektný. Správny podľa neho je len tvar *hollywoodský*. Ak je rečová prax i oficiálna kodifikácia jednotná, ako je to aj v tomto prípade, treba mať na zdôvodnenie úpravy kodifikácie, príp. aj na pokus zmeniť pravopisnú a ortoepickú prax veľmi presvedčivé argumenty. Tie však u I. Ripku nenájdeme. Všetko sa totiž v jeho zdôvodňovaní sústreďuje na jediný fakt, že v anglickom jazyku sa vlastné meno *Hollywood*, z ktorého je odvodený tvar *hollywoodsky*, vyslovuje s krátkym [u] a rovnako má krátke [u] aj vokál v jeho apelatívnej báze *wood* (les). Poukaz na tento fakt, že totiž v angličtine sa *Hollywood* i jeho časť *wood* vyslovujú skôr s krátkym [u], takým dôvodom určite nie je. Vec je totiž aj v angličtine podstatne zložitejšia. Je síce pravda, že výslovnosť vokálu v anglickom slove *wood* a *Hollywood* majú bližšie k slovenskému krátkemu [u] než k slovenskému dlhému [ú], zásadné však je, že slovenskí používatelia výslovnosť segmentu -oo- v týchto slovách vyhodnotili ako dlhé [ú] – podobne ako aj v prípade iných vlastných mien Bloomfield či Bloomington, ktoré spomína aj I. Ripka, ale aj v prípade apelatív s -oo-, napr. *room*, *spoon* a pod. Ak by sa v slovenčine zasiahlo do zaužívanej pravopisnej podoby *hollywoodsky* či výslovnostnej podoby [holivúcki], ako nám to radí I. Ripka, s tým, aby sa súčasný stav zmenil na *hollywoodský* [holivuckí], nevyhnutne by sa o svoje „práva“ mohli hlásiť aj ďalší kandidáti, pri ktorých je výslovnosť v slovenčine ako v prijímajúcom jazyku odlišná od výslovnosti v angličtine ako odovzdávajúcom jazyku. Napr. aj pôvodné slovo *boomerang* [ˌbuːmerɛŋ] sa v slovenčine adaptovalo do fonetickej podoby *bumerang*, teda s krátkym [u] v prvej slabike, nie s dlhým [ú], ako je to v angličtine. Podobne dĺžka samohlások „zmizla“ pri adaptácii anglických slov do slovenčiny *off-side* [ˈoːfsaɪd] a *kangaroo* [kæŋɡuˈruː], *offset* [ˌoːfset], *pass* [paːs], *beefsteak* [ˌbiːfˈsteɪk], ktoré v našich príručkách nájdeme len v podobách *ofsajd*, *kenguru/kengura*, *offset*, *pas*, *biftek* s krátkymi samohláskami.

K danej téme sa medzitým v časopise Kultúra slova vyjadril aj M. Ološtiak v diskusnom článku O fungovaní kvantity v prevzatých slovách (na príklade vlastného mena *Hollywood* a jeho adjektívneho derivátu), kde možno nájsť aj ďalšie argumenty v prospech súčasnej kodifikačnej i používateľskej praxe.

Pri adaptácii anglickej vokalickej kvantity v slovenčine sa stretávame napokon aj s opačnou tendenciou, t. j. s tým, že anglický krátky vokál sa v slovenčine udomácnil v dlhej podobe napriek tomu, že pôvodnom jazyku je skôr krátky: anglické slová *quiz* [kwiz], *plaid* [plæd] či *waggon* [wægən] majú v slovenčine dlhé samohlásky: *kvíz*, *pléd*, *vagón*, hoci v angličtine sa príslušné samohlásky zaraďujú medzi krátke. Ján Lenhardt v mimoriadne inštruktívnej štúdii *Vokalickej kvantita v súčasnej angličtine* (1986) síce uvádza, že v prevažnej väčšine slovenských slov prevzatých z angličtiny sa paralelizmus v kvantite dodržiava, keďže angl. *jam* [džem] – má paralelu v slovenskom slove *džem*, *pudding* [puɔɪŋ] v slovenskom *puɔɪŋgu* a anglické *tweed* [twi:d] sa do slovenčiny transformovalo ako *tviɔɪd*, anglický *boom* [bu:m] ako [búm]. Ale, ako sme už uviedli a zdôrazňuje to aj J. Lenhardt, sú aj početné odchýlky. A práve tie signalizujú, že situácia je zložitejšia a že sú v hre aj iné činitele, ovplyvňujúce spôsob integrácie anglickej vokalickej „kvantity“ v slovenských slovách prevzatých z angličtiny než iba čistá kvantita. Medzi vokalickejšími systémami slovenčiny a angličtiny nemusí, ako upozorňuje I. Lenhardt, existovať a ani neexistuje priamočiara súvislosť. Inými slovami nie každý anglický „krátky“ vokál musí slovenský používateľ nevyhnutne počíťovať ako krátky a rovnako nie každý anglický „dlhý“ vokál sa musí integrovať do slovenčiny ako dlhý. Je známe, dobre to vysvetľuje spomínaný J. Lenhardt, že angličtina a slovenčina nerovnako interpretujú fonetický protiklad krátky : dlhá samohláska (porov. aj Gregová, 2012). Kým v slovenčine má vokalickej kvantita v prízvukných i neprízvukných slabikách dištinkívnu povahu, postavenie vokalickej kvantity v anglickom hláskovom systéme nie je ani zďaleka také jednoznačné a ani sa rovnako neposudzuje. Konkrétne: „nemožno jednoznačne tvrdiť, že rozdiel vo význame napr. dvojice anglických slov *fit* [fit] (v dobrej kondícii) a *feet* [fi:t] (nohy) spočíva len a len na fonologickom protiklade medzi krátkym [i] a dlhým [i:]. Ide tu skôr o sumu protikladov fonologickej kvality aj kvantity, pričom z dvoch fonologických príznakov samohlások má príznak kvality vyššiu kontrastívnu schopnosť“ (Lenhardt, 1986, s. 98). V anglickej lingvistickej literatúre sa dnes všeobecne uznáva, že „tradičná klasifikácia anglických samohlások do timbrových dvojíc na krátke a dlhé nevystihuje vzťah medzi nimi v plnej hĺbke, keďže kvantita nie je tu jediný či dokonca ani nie hlavný protiklad timbrových samohláskových párov. Za hlavný protiklad medzi anglickými timbrovými samohláskovými pámi sa pokladá rozdiel vo fonologickej kvalite, pričom sa, prirodzene, nepopiera dištinkívna funkcia ani kvantitatívneho protikladu“ (Lenhardt, *ibid.*). Inými slovami, „dĺžku hociktorého anglického tzv. dlhého vokálu nemožno merať hociktorým anglickým tzv. krátkym vokálom, ako je to v slovenčine v zmysle mór, v angličtine ide totiž o také relatívne trvanie krátkych a dlhých samohlások, pri ktorom relatívnosť prekračuje hranice pod-systému krátkych, resp. pod-systému dlhých samohlások. Dôsledok kolísania kvantity anglických samohlások sa prejavuje v tom, že v angličtine sa často označuje viac

stupňov vokalickej kvantity a že vokalizácia kvantita je iba relatívne použiteľná na rozlišovanie významov slov a tvarov v súčasnej angličtine. Musí sa vždy kombinovať s fonologickým príznakom kvality“ (Lenhardt, *ibid.*).

Ešte treba uviesť, že nie vždy sa kvantita vokálov v angličtine hodnotí ako fonologický protiklad krátkych a dlhých samohlások ani teoreticky. N. S. Trubetzkoy (1939) ju chápal ako prejav fonologického protikladu kontaktu, resp. princípu tzv. slabického rezu. Naproti tomu napr. B. Trnka (1967) vysvetľoval rozdiely v kvantite anglických samohlások hlavne z protikladu medzi nenapätou (krátkou) a napätou (dlhou) samohláskou. Všetky tieto odkazy nájdeme v citovanej štúdii J. Lenhardta.

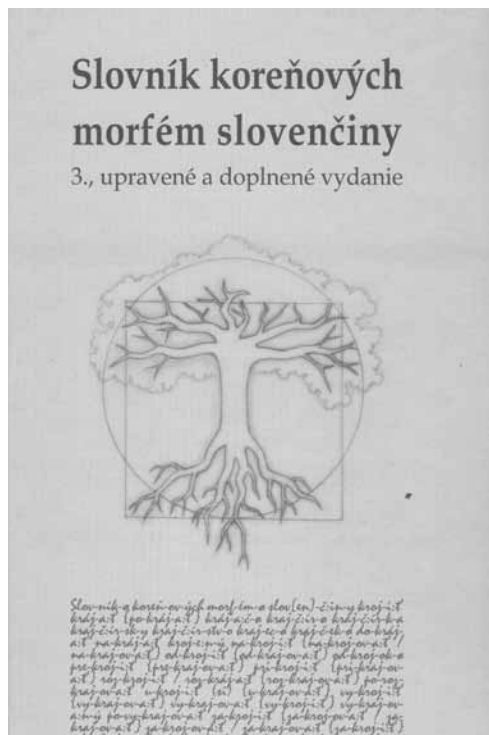
Napokon upozorníme, že ani v slove *disneyovka* sa u nás neodporúča výslovnosť [dizni-], hoci meno Disney má v angličtine znenie Disney [dizni]. V slovenčine sa slovo *disneyovka* ustálilo, ako aj všetky jej deriváty, s výslovnosťou [dizni-] (porov. napr. SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA A – G, s. 653). Ani slovenský protiklad znelosti/neznelosti nemá úplnú paralelu v angličtine, kde ju vytvára skôr protiklad napätosti/nenapätosti.

I. Ripka v súvislosti s výzvou na zmenu v kodifikácii zo súčasnej pravopisnej podoby hollywoodsky na hollywoodský a výslovnostnej podoby [holivúckí] na [holivuckí] odkazuje aj na našu formuláciu, že „oficiálna kodifikácia si ešte v našich podmienkach stále nezvykla v náležitej miere opierať sa pri príprave kodifikačných príručiek o výsledky sociolingvistického prieskumu, resp. si ešte neosvojila nevyhnutnú potrebu „preosiať prinajmenšom sporné prípady pri normatívnej činnosti „sociolingvistickým sitom“ (Ondrejovič, 2008). Citácia je presná, nepresná je však jej interpretácia. V nijakom prípade totiž nepodporuje presvedčenie I. Ripku o potrebe uvedených zmien v prípade slovenského pravopisu a výslovnosti slova *Hollywood* a *hollywoodsky*. Skôr naopak.

Literatúra

- GREGOVÁ, Renáta: Kvantita v slovenčine a angličtine. Košice, FF UPJŠ 2012. 154 s.
- LINHARDT, Ján: Vokalizácia kvantita v súčasnej angličtine a jej prepis v slovenčine. *Slovenská reč*, 51, 1986, č. 2, s. 96 – 101.
- OLOŠTIAK, Martin: O fungovaní kvantity v prevzatých slovách (na príklade vlastného mena *Hollywood* a jeho adjektívneho derivátu). In: *Kultúra slova*, 2013, roč. 46, č. 3, s. 139 – 143.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk, veda o jazyku, societa. Sociolingvistické etudy. Bratislava: Veda 2008. 304 s.
- RIPKA, Ivor: Ešte raz o cezminovom lese v Amerike alebo poznámky o vlastnom mene *Hollywood* a jeho adjektívnych derivátoch. *Kultúra slova*, 2013, roč. 47, č. 2, s. 85 – 88.
- Slovník súčasného slovenského jazyka A – G. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2006.
- TRNKA, Bohumil: Rozbor nynější spisovné angličtiny I. Rozbor fonologický. Praha, Statní pedagogické nakladatelství 1967. 21 s.
- TRUBETZKOY, Nikolai Sergeevich: Grundzuge der Phonologie. Prague, Ministerství školství a národní osvěty 1939 (*Travaux de Cercle de linguistique de Prague*. 7). 271 s.

zostavila Martina Ivanová, Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 17. novembra 1, 080 78 Prešov

SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina a kol.: Slovník koreňových morfév slovenčiny. 3., upravené a doplnené vydanie. Prešov: Vydavateľstvo PU 2012. 690 s. ISBN 978-80-555-0603-6

Predložená publikácia je ďalším výstupom morfeematického výskumu spisovnej slovenčiny realizovaného na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. Vychádza päť rokov po vydaní SLOVNÍKA KOREŇOVÝCH MORFÉM SLOVENČINY, 2., UPRAV. VYDANIE (2007). Pôvodný autorský tím sa v záujme skvalitnenia textu a odstránenia chýb rozhodol ponúknuť odbornej verejnosti tretiu, upravenú a doplnenú verziu. Východiskom tohto vydania bolo najmä štatistické spracovanie údajov v slovníku na základe príslušných parametrov (napr. slovnodruhovú príslušnosť motivantu, stupeň motivácie, motivačná potencia, slovo- tvorný spôsob, slovo- tvorný postup a pod.), ktoré umožnilo autorom identifikovať chyby, nedôslednosti, ako aj nejednotné riešenia v rámci jednotlivých skupín lexém.

Individuálne výskumy slovo- tvorby autorského kolektívu sa zasa stali základom prehodnotenia viacerých spracúvaných javov (najmä problematiky vidotvorby, zachytenia variantnosti, morfe- matickej segmentácie, prípadov viacnásobnej motivácie a pod.). Materiál slovníka sa tak môže stať východiskom prípravy projektu o slovo- tvorbe súčasnej slovenčiny, ktorého cieľom je čo najkomplexnejšia deskripcia a explanácia slovo- tvorného systému slovenčiny.

**SOKOLOVÁ, Miloslava – MIROSLAWSKA, Wirginia – VOJTEKOVÁ, Marta – KY-
SEOVÁ, Miroslava: Slovenčina a poľština. Synchronne porovnanie s cvičeniami. Pre-
šov: FF PU v Prešove 2012. 336 s. ISBN 978-80-555-0571-8**

Publikácia je rozsiahlym učebným textom nadväzujúcim na predchádzajúce práce M. Sokolovej, predovšetkým na učebnicu SLOVENČINA A ČEŠTINA (2005). Základom práce je synchronne kontrastívne porovnávanie s posilnením všeobecnolingvistického aspektu, zhody a rozdiely medzi poľštinou a slovenčinou sa podrobne opisujú pri všetkých jazykových rovinách. Pridanou hodnotou práce sú cvičenia zamerané na precvičovanie hláskoslovných, ortografických, ortoepických, gramatických či lexikálnych javov, ktorých materiállovou bázou boli texty Slovenského národného korpusu a Narodowego Korpusu Języka Polskiego. Zamýšľaným cieľom publikácie je prispieť k zvyšovaniu jazykových kompetencií prostredníctvom rozvíjania interkomprehenzie v slovenčine a poľštine ako typologicky a geneticky príbuzných jazykoch. Tomuto cieľu je podriadená napríklad úprava systému deklinačných a konjugačných vzorov vychádzajúca zo spoločnej lexiky slovenčiny a poľštiny, dô-

sledné používanie internacionálnej terminológie alebo uprednostňovanie lexém zo spoločnej lexiky oboch jazykov v cvičeniach zameraných na nelexikálne javy. Porovnanie slovenčiny a poľštiny je určené primárne polonistom, slovákistom či študentom slavistiky, ako aj účastníkom Letnej školy slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca a účastníkom kurzov poľského jazyka Polonicum.

VŠEOBECNÉ POKYNY PRE AUTOROV

Redakcia neprijíma príspevky, ktoré už boli publikované alebo boli prijaté na uverejnenie inde. Vzhľadom na anonymné posudzovanie príspevkov (anonymous peer reviewing) žiadame autorov, aby svoje príspevky posielali e-mailom ako prílohu na adresu **wachtarczyk@gmail.com**, pričom samotný text príspevku **nesmie** obsahovať meno, ani pracovisko autora. Osobné údaje potrebné na vyplatenie honoráru (adresa trvalého bydliska, rodné číslo a číslo účtu v banke), ako aj údaje nevyhnutné na identifikáciu autora textu, ktoré sa uvádzajú v časopise za príspevkom (meno, tituly, pracovisko a elektronická adresa), žiadame posilať v tele e-mailovej správy alebo v osobitnej prílohe. Upozorňujeme autorov, že podiel autocitácií je maximálne 20 % z bibliografických odkazov.

Osobné údaje sa prikladajú k textu pri **každom** podaní nového príspevku.

Príspevky môžu obsahovať maximálne 20 % autocitácií.

Záväznou súčasťou každého textu je anglický preklad jeho názvu. Pri príspevkoch do rubrik Štúdie a články, ako aj Diskusie a rozhľady, vyžadujeme abstrakt v anglickom jazyku v rozsahu okolo 100 slov. Abstrakt by mal predstavovať výťah z obsahu článku, nielen výsledky výskumu. Kľúčové slová v počte 3 – 10 prosíme uvádzať v angličtine a zároveň v jazyku príspevku, a to v abecednom poradí.

Autori zaslaním príspevku vyjadrujú súhlas s jeho redakčným spracovaním a publikovaním v periodiku Slovenská reč v časovo nešpecifikovanom horizonte.

Pravidlá formálnej úpravy textu

- Texty predkladať vo formáte rtf alebo doc, písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5 (okrem názvu príspevku).
- Na odlišenie príkladov od textu použiť kurzív, na odlišenie typov písma aj bold, alebo ^{horný} a ^{dolný} index. Nič neriediť, nepodčiarkovať, nepoužívať iné typy písma.
- Na poznámky v texte používať automatickú funkciu textového procesora Vložiť poznámku pod čiarou (ide o tzv. päťové poznámky uvádzané na každej strane).

Pravidlá uvádzania bibliografických odkazov

Časopis rozlišuje a osobitne uvádza 2 druhy bibliografických odkazov:

Literatúra (monografie, články v časopisoch a zborníkoch...) Zoznam literatúry je uvedený na konci článku, zoradený abecedne podľa priezviska autora. V zozname je iba literatúra, ktorá je v článku citovaná alebo na ktorú sa v texte odkazuje.

- V zozname literatúry sa krstné mená autorov rozpisujú, priezviská autorov sa píšú VERZÁLAMI.
- Názvy publikácií v texte sa uvádzajú kapitálkami (napr. ĽUDOVÍT ŠTÚR A REČ SLOVENSKÁ).
- Monografia sa uvádza podľa vzoru: FURDÍK, Juraj: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993.
- Článok v časopise: HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole slovies ísť a chodiť. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.

Pramene (slovníky, encyklopédie, hist. dokumenty, atlasy, mapy, kartotéka...) sa uvádzajú abecedne v rámci literatúry. Napríklad:

- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006.

Internetové a korpusové odkazy: označujú sa v texte ^[1] a zoznam odkazov je zoradený číselne podľa postupnosti citovania. Veľmi dlhé odkazy sa skracujú na úroveň nadradenej domény identifikujúcej daný zdroj. Pri korpusových odkazoch stačí uviesť verziu korpusu. Napríklad:

- [1] Jamrichová, Petra: Poznámky z družiny. Online: <http://jamrichova.blog.sme.sk/c/244412/Poznamky-z-druziny.html>, cit. 4. 11. 2011
- [2] Slovenský národný korpus – prim-5.0-public-all. Online: <http://korpus.juls.savba.sk>

SLOVAK SPEECH

JOURNAL FOR THE SLOVAK LANGUAGE RESEARCH

PUBLISHED BY LUDOVIT STUR INSTITUT OF LINGUISTICS, THE SLOVAK ACADEMY OF SCIENCES

Z OBSAHU

- **Existencia a funkcia vidových trojíc v slovenčine**
Alexandra Jarošová – Miloslava Sokolová
- **„Pošli bližšie info o detoxe a botoxe. Foto vítané.“ (2.časť)**
Miroslava Gavurová
- **Terminologická reflexia komunikácie v súkromnej sfére vo vzťahu k hovorovému štýlu a jemu blízkym javom – niekoľko úvah a poznámok**
Martina Bodnárová
- **Významný príspevok k opisu intenčno-valenčného potenciálu v slovenčine**
Mária Imrichová
- **Druhé významné životné a pracovné jubileum profesora Pavla Žiga (Na jubilantovu šesťdesiatku)**
Ivor Ripka
- **Hollywoodsky či hollywoodský?**
Slavomír Ondrejovič